

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 23–24 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського.....3

Культурна дипломатія на захисті інтересів України.....4

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

**Підсумкова пресконференція Президента України В. Зеленського:
ключові питання, оцінки експертів.....6**

Тарасенко Н.

**Перспективи співробітництва України з країнами Північної Європи
за результатами візиту Президента В. Зеленського в Осло.....12**

Горова С.

**Історичне рішення саміту лідерів ЄС:
прогнози і перспективи реалізації.....23**

Аулін О. Новий уряд у Польщі: експерти щодо подальшого розвитку українсько-польських відносин.....	30
--	-----------

Економічний ракурс

Кулицький С. Український ринок праці у другій половині 2023 р. (Закінчення. Початок у № 22)	36
---	-----------

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	49
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	56
Міжнародне співробітництво в галузі науки та освіти.....	63
Наукові видання НАН України.....	68
Нагороди та відзнаки.....	69

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Аулін О., Ауліна О. Аналіз використання наративних конструкцій у межах негативного російського інформаційного впливу.....	70
---	-----------

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Зв'яжіться з тими, хто зараз у Силах оборони, і подякуйте їм», – зазначив Президент України у своєму зверненні.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Ще раз вітаю всіх із Різдвом! І саме зараз, у цей Різдвяний вечір, важливо сказати про багатьох наших людей, які в будь-який час і дня, і ночі, свята і звичайного дня на чергуванні, на бойових постах, у бою, на захисті нашої держави й людей.

Учора, у вечір перед Різдвом, наші воїни збили майже 30 “шахедів”, кілька ракет і ще два російські військові літаки. За один вечір! Загалом збито п'ять “сушок” за тиждень перед Різдвом. І це дуже сильно! Усі, хто дає такий результат у наших Повітряних силах, усі наші зенітники, воїни мобільних вогневих груп, підрозділи ППО Сухопутних військ – просто молодці! Дякую вам! Кожен російський льотчик повинен зробити для себе чіткий вибір, чи брати участь далі в цій війні. Наша ППО ставатиме тільки сильнішою. Тим більше, коли ми отримаємо додаткові системи, про які вже домовлено, і F-16.

Сьогодні ж я хочу подякувати кожному й кожній у всій великій команді ДСНС України – усім, хто й цими днями, вечорами, цими ночами як завжди ліквідує наслідки російських обстрілів. Херсон, Донеччина, Харківщина, наша Сумщина, наше Запоріжжя, інші наші області. Особливо я хочу відзначити зараз хлопців із Херсонщини – сержант О. Панкратов та майстер-сержант М. Седін. Та з Донецької області – сержант О. Павленко, головний майстер-сержант Д. Шишолік та цивільний працівник ДСНС В. Яценко. Далі Харківщина – сержант Р. Пивоваров та майстер-сержант П. Кривуля. Сумщина – сержанти О. Козир та Є. Бондаренко, працюють у прикордонних районах, абсолютно самовіддано. Я дякую вам, хлопці, та всім вашим колегам!

Так само я хочу подякувати сьогодні всьому колективу Національної поліції України – тим, хто працює заради безпеки людей, зокрема й у прифронтових районах. Особливо відзначаю старших лейтенантів поліції І. Зеленька та Д. Тетерю, які служать на Херсонщині, у Бериславі. Також А. Булавина, бойового медика, працює на Донеччині. Запорізька область – майори поліції А. Мельник та В. Аксьоненко. Дякую вам і всім тим, хто служить нашій державі, служить нашому суспільству!

І, звичайно, сьогодні буде правильно подякувати кожному працівнику і кожній працівниці української енергетики. Усім тим, хто на роботі зараз. Усім тим, хто працював увесь рік, щоб блекаутів не було і щоб усюди в Україні був зв'язок, світло було, тепло було – і все те, без чого нормальне життя просто неможливе. Я дякую вам, наші енергетики! Я дякую за світле Різдво!

І, будь ласка, хто сьогодні ще цього не зробив: зв'яжіться з вашими близькими або з тими, кого просто знаєте й хто зараз у Силах оборони, та подякуйте їм. Сила дає Україні життя. Сила кожного, хто воює заради України.

Сила всіх, хто працює заради України. Сила нашого народу. Зміцнюємо Україну всі разом!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 25.12).*

Культурна дипломатія на захисті інтересів України

О. Зеленська: «Українська мова та культура сьогодні важливі для всіх, кому важлива свобода»

Перша леді України О. Зеленська підбила підсумки своїх проєктів культурної дипломатії з упровадження українських аудіогідів у визначних пам'ятках світу та відкриття українських книжкових полицок у бібліотеках різних країн.

Упродовж 2023 р. запущено 20 україномовних аудіогідів у 15 країнах, а саме:

– Нідерланди – музей Мауріца Корнеліса Ешера в палаці Ланге Ворхаут, музей колекціонера й мецената А. Бредіуса та Рейксмузеум в Амстердамі;

– Албанія – Національний музей середньовічного мистецтва; Ірландія – бібліотека Триніті-коледжу, Данія – автобусний та човниковий екскурсійний маршрут Копенгагеном Нор Он Нор Офф; Польща – музей Варшавського повстання та дім М. Коперника Окружного музею Торуні; Італія – Галерея Боргезе в Римі та комплекс королівських музеїв Турина; Швеція – Нордичний музей – музей етнографії та культури та Музей вікінгів у Стокгольмі;

– Фінляндія – острів-фортеця Суоменлінна та морська оглядова екскурсія «Історичний центр Гельсінкі»; Ізраїль – Меморіальний комплекс історії Голокосту «Яд Вашем»; Австралія – Національний музей Австралії; Азербайджан – Азербайджанський національний музей мистецтв; Кіпр – Археологічний музей; США – музей Голокосту в Іллінойсі; Австрія – Імператорська скарбниця, Греція – музей Бенакі в Афінах.

Станом на грудень 2023 р. за весь час свого існування (з 2021 р.) проєкт з упровадження україномовних аудіогідів, який ініціювала О. Зеленська, налічує 77 аудіоекскурсій українською в 43 країнах світу. Це Туреччина, Франція, Данія, Вірменія, Казахстан, Азербайджан, Швеція, Узбекистан, Австрія, Болгарія, Киргизстан, Кенія, Руанда, Німеччина, Велика Британія, Греція, Північна Македонія, Іспанія, США, Чехія, Латвія, Чорногорія, Італія, Литва, Грузія, Португалія, Таїланд, Угорщина, Швейцарія, Бразилія, Словаччина, Норвегія, Катар, Естонія, Індонезія, Нідерланди, Албанія, Ірландія, Польща, Ізраїль, Фінляндія, Австралія, Кіпр.

Крім того, у межах проєкту в листопаді 2023 р. в співпраці з Адміністрацією з розвитку та туризму регіону Петра Йорданського Хашимітського Королівства створено україномовні брошури для відвідувачів найвідомішої історичної пам'ятки Королівства – Петри. Видання урочисто представили в центрі відвідувачів археологічного парку Петри посол України

в Йорданському Хашимітському Королівстві М. Щербатюк і голова ради уповноважених Адміністрації з розвитку та туризму регіону Петра доктор Ф. Брейзат. З 1985 р. Петра є об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сьомого липня 2007 року її було оголошено одним із семи нових чудес світу.

«Велика подяка нашим посольствам і всім закордонним партнерам. Бо це потрібно не тільки для мільйонів українських вимушених переселенців, вигнаних російською війною з країни, а й для всіх, кому важлива свобода та вільна культура. Українська сьогодні – це мова спротиву агресії та боротьби за ідентичність, за життя й право на існування», – наголосила О. Зеленська.

Також упродовж 2023 р. значно розширився проєкт першої леді «Українська книжкова полицка». Торік українські книжкові полицки відкрили в 10 країнах: Іспанії, Вірменії, Великій Британії, Сербії, США, Румунії, Сінгапурі, Данії, Мексиці, Аргентині та вперше – у штаб-квартирі міжнародної організації: українська література з'явилася в ЮНЕСКО.

Лише за останній місяць книжкові полицки відкрито в Центральній бібліотеці Буенос-Айреса ім. Рікардо Гуіральдеса в Аргентині та у трьох містах Данії – Ікаст, Гентофте та Сківе.

Станом на кінець 2023 р. проєкт «Українська книжкова полицка» під патронатом першої леді України реалізовано в 45 країнах та одній міжнародній організації (понад 190 полицок, більше ніж 47 тис. книг): Австрія, Туреччина, Литва, Словаччина, Швеція, Чехія, Франція, Нідерланди, Греція, Латвія, Фінляндія, Йорданія, Хорватія, Ліван, Японія, Бельгія, Албанія, Республіка Корея, Польща, Швейцарія, Німеччина, Іспанія, Норвегія, Молдова, Катар, Словенія, Азербайджан, Болгарія, Португалія, ПАР, Кіпр, ОАЕ, Намібія, Північна Македонія, Угорщина, Індонезія, Вірменія, Велика Британія, Сербія, США, Румунія, Сінгапур, Мексика, Данія, Аргентина та штаб-квартира ЮНЕСКО.

«У той час як імперія прагне знищити не тільки Україну, а й українську культуру, робимо, щоб цієї культури ставало більше. Це ще одна форма нашого спротиву – культурна, ціннісна. З книжок та наукових праць, а не тільки з новин світ дізнається, як багато Україна йому дала, і зрозуміє нас краще. Як свою невіддільну частину, без якої, як і без інших, світ неможливий», – резюмувала О. Зеленська (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 26.12).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Підсумкова пресконференція Президента України В. Зеленського: ключові питання, оцінки експертів

Однією з найбільш очікуваних подій внутрішньополітичного життя нашої країни на минулому тижні була підсумкова пресконференція Президента України В. Зеленського. Поряд з непростю ситуацією, у якій країна й суспільство перебувають останніми роками, певне емоційне напруження та цікавість експертів, політиків і громадян викликав ряд проблем, пов'язаних із затримкою ухвалення рішень щодо допомоги Україні з боку партнерів, відносини всередині української влади, стан справ на фронті, питання мобілізації, взаємовідносини з окремими країнами Східної Європи тощо. Рік, що минає, був насичений як значними успіхами, так і чималими розчаруваннями, що так чи інакше торкнулися всіх, тому цікавість до такої важливої події, як пресконференція Президента, була дуже високою.

Подія почалася о 18 год 19 грудня. Протягом двох годин Президент України В. Зеленський відповів на 32 запитання, 15 з яких було поставлено іноземними журналістами.

Аналіз інформаційного простору з приводу пресконференції, яка цілком очікувано викликала доволі неоднозначну реакцію в медійному середовищі, доцільно розпочати з визначення деяких спірних моментів. Зокрема, в опозиційних виданнях зазначалося, що на захід були акредитовані представники анонімних телеграм-каналів. Проте прессекретар Президента С. Никифоров пояснив «Детектор медіа»: «Анонімних телеграм-каналів на пресконференції не було. Зокрема, Вертикалі та Джокера. Можливо, хтось ділився з ними матеріалами». Джерело ДМ в Офісі Президента теж підтвердило, що з телеграм-каналів акредитацію отримали лише «Труха» та «Україна сьогодні». Представник «Трухи» був присутнім на пресконференції, але не поставив своє запитання (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/preskonferenciya-zelenskogo-ofis-prezidenta-ne-akredituvav-cenzor-net-50377731.html>).

Крім того, безпосередньо телеграм-канали підтвердили заяву прессекретаря Президента. Зокрема, канал «Вертикаль» написав, що «гарно і тонко розіграв» своїх підписників і насправді не був на пресконференції, хоча напередодні зауважував протилежне. «Ми з колегами з інших каналів перевірили звичайну перевірку на те, як ви, люди, які вважають себе фактчекерами, справжніми медіа, правильними блогерами, перевіряєте інформацію. Ті, хто не поважає телеграм-канали, виявляється, беруть за чисту монету інформацію в нас. Фото та відео ми отримували від читачів,

використовували ШІ, і взагалі – гарно вийшло, правда?» – наголошено в повідомленні «Вертикалі» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/preskonferenciya-zelenskogo-ofis-prezidenta-ne-akredituvav-cenzor-net-50377731.html>). Отже, телеграм-канал застосував на практиці звичайний тролінг, на гачок якого й попалися занадто критично налаштовані представники українського істеблішменту, які своїм головним завданням вбачають пошук вад та помилок влади, і при цьому втрачають пильність та не дотримуються елементарних правил верифікації інформації, яка в сучасну епоху постправди має бути завжди в пріоритеті. Згодом їхній необдуманий висновок, що ґрунтується на хибних, а іноді й підкинутих ворогом даних, тиражується іншими виданнями, обростає чутками та перетворюється на інформаційно-психологічну операцію.

Утім, на думку спостерігачів, підсумкова пресконференція Президента України В. Зеленського відбулася в конструктивній та робочій атмосфері. Зокрема, у своїх відповідях на запитання журналістів Президент озвучив тверду позицію щодо основних питань війни з Росією, що, безперечно, були в топі всіх учасників події й глядачів. Зокрема, В. Зеленський підкреслив, що сьогоднішній стан України набагато кращий, ніж у перші тижні війни. Це дає підстави категорично заперечувати можливість поразки нашої країни. Щодо перспектив закінчення війни в наступному році В. Зеленський наголосив, що відповіді на це питання не знає ніхто.

Деокупацію захоплених територій нині ускладнює той факт, що США та Євросоюз затримують надання Україні масштабних пакетів допомоги – як оборонної, так і прямої бюджетної підтримки. Однак В. Зеленський висловив думку, що країни Заходу продовжать підтримку. Він упевнений, що США «не зрадять» Україну та ЄС «найближчим часом» виділить кошти Києву. За словами Президента, якщо не вдасться погодити передачу 50 млрд євро, знайдуться інші механізми допомоги. В. Зеленський також наголосив, що Україна ніколи не визнає окуповані території російськими й без повернення цих регіонів вступ до НАТО не розглядається (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukrayintsi-v-okupatsiyi-perspektyvy-viyny-2024/32740444.html>). Отже, стосовно ключових питань сьогодення та перспектив євроатлантичного руху України позиція залишається незмінною, Президент під час пресконференції вчергове підтвердив непохитність і впевненість в обраному шляху.

Спостерігачі зазначили, що В. Зеленський продовжує зберігати незвичну для політиків такого рівня людяність та відвертість у своїх формулюваннях, що вже допомогло йому завоювати популярність і прихильність у багатьох країнах світу. Зокрема, політолог, директор Агентства розвитку Приазов'я К. Батозський підкреслив: «Розказав усе, як воно є. Попередив, що наступного року війна може не закінчитися, вона може тривати довго, що перед нами стоїть багато викликів, як то потенційна мобілізація, продовження підтримки з боку західних партнерів, єдність. І це ті речі, які насправді хотіли послухати люди по обидва боки фронту зараз. І вони це

почули», – наголосив він (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-ukrayintsi-v-okupatsiyi-perspektyvy-viyny-2024/32740444.html>).

Показово, що цей захід привернув увагу й психолога В. Кіма, який написав у фейсбуці: «На цій конференції я б хотів виділити три відповіді, які мені здалися доречними, професійними і при цьому дуже особистими, пропущеними через власні переживання і власний досвід». На його думку, В. Зеленський дав блискавичну відповідь турецькому журналісту про порівняння України та Палестини. «Відповідь і ввічлива, і тверда. І дуже коротка, що не зовсім часто буває у нашого Верховного. І тому ще більш блискавична, як на мене», – похвалив В. Кім. Також психолог оцінив відповідь Президента про можливі переговори з Кремлем: «Тут навпаки вийшла достатньо довга відповідь, з переліченням величезної кількості фактів, особливостей міжнародних відносин, згадками про іноземних політиків і в фіналі чітка й логічна підводка про неможливість проведення таких переговорів, спираючись на все вищеперераховане. Складна, але структурована логіка. Браво». Також позитивну оцінку експерт дав відповіді В. Зеленського на запитання про обміни полоненими, які уповільнилися. «Це одне з небагатьох проблемних питань, при відповіді на яке В. Зеленський не зайнявся протиставленням себе журналістам, а, навпаки, приєднався, пообіцяв передати інформації відповідним особам, виступив разом проти заявленої проблеми, а не проти того, хто про неї запитав. А ще надав додаткову інформацію не лише про обмін військових і цивільних, а й про повернення дітей, повернення українців з Гази. Чітка, конкретна, не дуже глибока, але відверта відповідь», – зауважив В. Кім (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/psikholog-rozibrav-preskonferentsiju-zelenskoho-i-pokhvaliv-joho-za-tri-rechi-975777.html>).

Звісно, багато запитань було підготовлено про результати контрнаступу ВСУ в поточному році, на який, на тлі вражаючих успіхів України в другій половині 2022 р., були величезні сподівання не лише українців, а й наших партнерів. Президент України В. Зеленський, не розкриваючи таємниць, пояснив чому контрнаступ не виправдав сподівань і підкреслив, що є стратегічні плани на майбутнє, на успішну деокупацію всіх захоплених ворогом територій.

Військовий експерт Українського інституту майбутнього І. Ступак зазначив: «Тут справа і в техніці, і в амуніції, і в боєприпасах, і, можливо, треба визнати в недооцінці росіян. Тільки от зараз почали з'являтися ці відеокадри, як росіяни показують, що в них там два поверхи цих дотів є. Вони бетоновані, вони з опаленням. Тобто це серйозні укріплення, це можна порівняти із західним валом у нацистській Німеччині часів Другої світової війни, коли вони побудували цей західний вал, щоб запобігти висадці союзників у Нормандії. Плюс техніка приїздила дрібними партіями, хоча повинні були одразу 20, 30, 40 танків приїздити. Вони погоди, на жаль, не зробили. Деякі танки були несправні, поверталися назад. Тобто це все-все повпливало, на жаль, не отримували того результату, якого хотіли», – пояснив він (URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukrayintsi-v-okupatsiyi-perspektyvy-viyny-2024/32740444.html>).

Водночас варто зазначити, що деякі спостерігачі доволі скептично оцінили результати й перебіг пресконференції. Проте, на думку політолога О. Лісного, у критиці, що лунала на адресу заходу, забагато політичного підтексту, який не має відношення ні до змісту, ні до форми події. «Кожна політична сила, яка вважає Зеленського конкурентом, намагалася максимально показати цю пресконференцію в негативному сенсі. Це говорить про те, що в багатьох політичних сил є примара виборів або початку цього процесу. Єдине, що мені впало у вічі, що це та пресконференція, яка відбувалася на тлі якогось політичного процесу. Я навіть не саму пресконференцію маю на увазі, а те що відбувалося після неї», – підкреслив експерт (URL: <https://kyiv24.news/news/preskonferenciya-zelenskogo-vidbuvalasya-na-tli-politychnogo-proczesu-politolog>).

Деякі спостерігачі зосередили увагу на роздратуваннях Президента та його занадто різких відповідях на незручні запитання. Зокрема, він різко відповів журналістові «Української правди» М. Ткачу, який поцікавився, що Президент планує робити, щоб припинити «розгульний спосіб життя» депутатів і чи готовий звільнити частину своєї команди. «Дякую за питання. Хотілося, щоб ви хоча б по одному з них мені допомагали», – зауважив В. Зеленський. Він заявив, що не може звільнити свою команду, бо без неї Україна стане слабшою. В. Зеленський погодився з тим, що народні обранці не є «моральними авторитетами», але й розпустити Верховну Раду він не може, оскільки Конституція забороняє вибори до парламенту під час воєнного стану (URL: <https://detector.media/infospace/article/220776/2023-12-19-zelenskyu-na-preskonferentsii-rizko-vidpovidav-na-zapytannya-deyakykh-zhurnalistiv-i-zayavyv-shcho-vin-ne-tryapka>). Питання щодо поведінки окремих депутатів або корупції у владі, що особливо неприйнятно й навіть неприпустимо під час війни, звісно, не могли бути поза порядком денним, і Президент до них мав бути готовим. Скоріше, пресслужба та відповідальні за підготовку заходу чиновники щось не врахували й не підготували більш обґрунтований і спокійний варіант відповідей на питання, які опозиційні сили роздмухують і, на жаль, небезпідставно протягом останніх місяців.

Не менш емоційною була реакція Президента й на інше, також цілком очікуване запитання. Так, відповідаючи польському журналістові про блокаду польсько-українського кордону, В. Зеленський заявив: «Ми сказали, що не будемо продавати зерно до Польщі. Дайте вивезти! Але з квітня по вересень було дуже складно. Ми втратили сотні мільйонів доларів. Ми втрачали врожай. І ми почали втрачати політичні відносини. Але я не тряпка. Я захищаю інтереси своєї держави». За словами Президента, це була політична гра польських урядовців, які програли вибори. «Я їх попереджав про це», – зазначив він (URL: <https://detector.media/infospace/article/220776/2023-12-19-zelenskyu-na-preskonferentsii-rizko-vidpovidav-na-zapytannya-deyakykh-zhurnalistiv-i-zayavyv-shcho-vin-ne-tryapka>).

Звісно, використання не зовсім парламентських висловів або зайва емоційність у спілкуванні не завжди доречні у виступах посадовців найвищого рівня. Однак спостерігачі нагадують, що Президент України протягом останніх двох років перебуває під безперервним емоційним пресингом, веде безпрецедентно активну міжнародну діяльність, яка за масштабами охоплення країн, виступів на міжнародних форумах і перед парламентами різних держав, зустрічами з вищими посадовими особами перевищує всі до цього відомі досягнення української дипломатії.

Так, лише протягом одного тижня лютого 2022 р. Президент України В. Зеленський прийняв у Києві й провів переговори з міністром закордонних справ Ізраїлю Е. Коеном, директором-розпорядником Міжнародного валютного фонду К. Георгієвою, Прем'єр-міністром Італії Д. Мелоні, Прем'єр-міністром Іспанії П. Санчесом і Президентом США Д. Байденом. Як свідчить попередня історія незалежної України і світової дипломатії як такої, візити подібного рівня готуються місяцями, навіть роками, але тепер їх доводиться проводити майже одночасно, що, безперечно, потребує надзвичайного напруження. Отже, темп дуже високий, але наразі інакше не можна.

На думку політолога О. Пастернака, це була пресконференція втомленої війною та персональною відповідальністю перед державою людини: «У багатьох було сподівання, що пресконференція найперше мала піднести бойовий дух нації. Однак, крім того, вона стала зосередженим літописом ще одного року нашої війни» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3802849-pidsumki-roku-vid-zelenskogo-klyucove-slovo-rezultat.html>).

Разом з тим зауважимо, що пресконференція – це не лише відповіді особи, а й запитання журналістів та мета, з якою кожен з них прийшов на цей захід. Зокрема, політолог, співзасновник Національної платформи стійкості та згуртованості О. Саакян вважає, що гарних запитань під час пресконференції було не так і багато. На його думку, це пов'язано з тим, що пресконференції Президента України відбуваються не так часто, а журналістам іноді хочеться проявити особисто себе більше, ніж поставити запитання, що становлять суспільний інтерес. «Відповіді на запитання Зеленського є водночас і його суперсилою, і його слабкістю. З одного боку, хороша новина в тому, що Верховний головнокомандувач не перетворюється на пам'ятник і залишається людиною. Це сильно. Але при цьому це й слабкість, що занадто людиною. Часто емоції. І тут були часто відповіді емоційні, по-перше, а по-друге, не всі питання, які стосувалися Залужного, відносин з ним... Зеленський на ці питання відповідав більше, ніж у нього питали», – зазначає експерт (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231219-stavsya-krah-ilyuzij-politolog-proanalizuvav-preskonferencziyu-zelenskogo>).

Також окремої уваги, на думку О. Саакяна, заслуговує запитання до Президента про перехід України на так звані воєнні рейки. Політолог вважає, що В. Зеленський продемонстрував журналістці, яка ставила відповідне запитання, що він, як Президент, знає значно більше ключових деталей, ніж

може про це повідомляти, але водночас він і показав, що не планує істотних змін у цій галузі. «У принципі, питання зводиться до людей, що існує брак людей і відповідно (запитав Президент у журналістки. – Прим. ред.) “чого ще не вистачає, щоб було на воєнних рейках, назвіть мені – і тоді ми це врахуємо”. Це частково і в продовження про гострі запитання, на які Президент готовий відповідати», – зазначив О. Саакян (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231219-stavsya-krah-ilyuzij-politolog-proanalizuvav-preskonferencziyu-zelenskogo>).

Деякі експерти насамперед підкреслюють величезний позитивний факт того, що пресконференція відбулася. Зокрема, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко в коментарі інформгентству «Укрінформ» найперше наголосив, що правильною була безпосередньо ідея проведення цього заходу. «Це не відповідь на “пряму лінію” Путіна. Це підбиття підсумків року. Так було в нас і раніше, ще до російського вторгнення. Тим більше що наприкінці року з’явилися позитивні результати, про які можна було відзвітувати суспільству. Крім того, накопичилися питання, на які треба було відповісти саме Президенту». На його думку, оптимальною була тональність обговорення різноманітних проблем – як зовнішніх, так і внутрішніх. «З одного боку, упевненість, що ми вистоїмо, захистимо Україну. З іншого боку, реалізм і відвертість в оцінках нашої внутрішньої та зовнішньої ситуації. Існуючі проблеми не замовчуються, вони відкрито, критично, але і відповідально обговорюються», – додав політолог (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3802849-pidsumki-roku-vid-zelenskogo-klucove-slovo-rezultat.html>).

Так само експерт Українського інституту політики М. Спіридонов наголошує: «Навіть у такий складний час відбувається комунікація. Президент відповідає на гострі запитання. Про мобілізацію, про відносини з Головнокомандувачем В. Залужним. Він не уникає незручних тем, спілкування із засобами масової інформації», – наголошує політичний експерт. На його думку, В. Зеленський має як перевагу, так і недолік – щирість. Він може нервувати, бути емоційним. І його виборцям це до вподоби. Як, зрештою, і багатьом за кордоном. Але є й ті, що критикують Президента за емоційність... Також треба зазначити, що В. Зеленський виступав на фоні не просто карти України в міжнародно визнаних кордонах, а ще й прапора ЄС. У такий спосіб було підкреслено одне з головних досягнень року, що минає, – рішення про початок переговорів Євросоюзу з Україною про вступ (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3802849-pidsumki-roku-vid-zelenskogo-klucove-slovo-rezultat.html>).

Отже, можна дійти висновку, що попри цілком очікувану критику підсумкова пресконференція Президента України В. Зеленського загалом мала конструктивний характер, підтвердила впевненість у підтримці боротьби українського народу з боку наших партнерів, вірність обраному шляху європейської і євроатлантичної інтеграції. Влада в особі Президента продемонструвала об’єктивне розуміння ситуації, визначила плани на майбутнє в тих межах, що допустимі у воєнний час.

Журналісти отримали відповіді, експерти – матеріал для аналізу й оцінок, суспільство – підтвердження у єдності держави та впевненість у подоланні проблем, що були відверто окреслені.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи співробітництва України з країнами Північної Європи за результатами візиту Президента В. Зеленського в Осло

Президент України В. Зеленський 13 грудня взяв участь у саміті держав Північної Європи та провів переговори з їхніми лідерами. Для цього він прибув до столиці Норвегії, де зустрівся з Президентом Фінляндії, Прем'єр-міністрами Норвегії, Швеції, Данії та Ісландії. Розмова з партнерами з країн Північної Європи була про посилення оборонної, політичної та економічної співпраці з Україною та про їхнє спільне майбутнє у Європі.

«Я радий мати можливість приймати В. Зеленського в Норвегії. Сподіваюся на наші конструктивні переговори. Норвегія продовжуватиме підтримувати боротьбу України за самозахист. Ми надаємо цільову, довгострокову підтримку, щоб допомогти Україні в її боротьбі за свободу та демократію. Зусилля України також є важливими для забезпечення свободи та безпеки тут, у Норвегії», – наголосив Прем'єр-міністр Й. Гар Сторе (URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183471,30502151,1047-1077-1083-1077-1085-1089-1100-1082-1080-1081.html>).

Під час зустрічі В. Зеленського з Прем'єр-міністром Норвегії сторони обговорили двосторонню роботу, підтримку українських воїнів, продовження спільної роботи для захисту вільного мореплавства в контексті спроби Росії заблокувати Чорне море та українські порти (URL: <https://uatv.ua/uk/zelenskyj-rybuv-do-norvegiyi-na-samit-ukrayina-pivnichna-yevropa-podrobytsi-video>).

В Осло В. Зеленський також провів зустріч із главою норвезького парламенту М. Гарахані та лідерами політичних партій, представлених у норвезькому законодавчому органі. В. Зеленський і М. Гарахані обговорили поточні потреби Збройних сил України та посилення захисту цивільної інфраструктури. Зокрема, ішлося про виклики для української системи освіти через війну, забезпечення шкіл бомбосховищами. Президент також виступив на пленарному засіданні норвезького парламенту (URL: <https://www.president.gov.ua/news/razom-mi-zdatni-zrobiti-tak-shob-rosiya-ne-zdobuvala-peremog-87753>).

У рамках візиту до Норвегії В. Зеленський також узяв участь в аудієнції в короля Норвегії Харальда V, а також у членів королівської родини – королеви Соні, кронпринца Хокона та кронпринцеси Метте-Маріт. Глава Української держави високо оцінив особисту підтримку з боку королівської родини українських громадян, які знайшли в Норвегії прихисток від війни. «Ваш візит до центру розміщення українських біженців у перші дні повномасштабного вторгнення в Україну став надзвичайно потужним

сигналом підтримки нашого народу з боку Норвегії. Дякуємо вашій величності за це», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-oslo-vidbulasya-audiyenciya-prezidenta-ukrayini-v-korolya-87737>).

Разом з Прем'єр-міністром Королівства Норвегія Й. Гаром Сторе Президент України В. Зеленський провів зустріч із представниками норвезьких ділових кіл. Глава Української держави подякував усім норвезьким оборонним компаніям, які виготовляють зброю, що допомагає українцям захищати життя, і запросив їх до локалізації свого виробництва в Україні. Він наголосив, що українські військові, зокрема, високо цінують норвезькі ЗПК «NASAMS».

Президент зазначив, що Україна зацікавлена в співпраці з норвезькими компаніями в галузі оборонної промисловості, зокрема використовуючи практичний досвід, набутий під час цієї війни. Наша держава також хотіла б упроваджувати відповідні освітні програми (URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-razom-iz-premyer-ministrom-norvegiyi-zust-87757>).

В. Зеленський поінформував представників бізнесу про пріоритетні напрями відбудови України після війни. Глава держави наголосив, що Україна й надалі здійснює реформи, зокрема в антикорупційній сфері, судовій системі, виконує рекомендації МВФ, Світового банку, Європейської комісії, поінформував про продовження курсу на цифровізацію України та її економіки.

З огляду на позитивний досвід співпраці в галузі відновлюваної енергетики Президент запропонував профільним компаніям Норвегії долучитися до зусиль з відбудови України на принципах енергоефективності та «зеленого» переходу. Також було обговорено питання можливої активізації двосторонньої співпраці в агропромисловій галузі.

Крім спілкування з представниками норвезької влади, Президент України також зустрівся з очільниками інших країн Північної Європи – Президентом Фінляндії С. Нінінсьтьо, Прем'єр-міністром Швеції У. Крістерссоном, Прем'єр-міністрами Данії та Ісландії – М. Фредеріксен і К. Якобсдоттір.

Під час переговорів з Президентом Фінляндії Президент України подякував за всі пакети оборонної допомоги та готовність наростити в цій країні виробництво артилерійських снарядів для потреб української армії. В. Зеленський також подякував громадянам Фінляндії за притулок українських вимушених переселенців і тепле ставлення до людей.

З Прем'єр-міністром Швеції У. Крістерссоном В. Зеленський обговорив прогрес України щодо виконання рекомендацій Єврокомісії та перспективи нашої країни перед вирішальним засіданням Європейської ради. З Прем'єр-міністром Данії М. Фредеріксен – співпрацю між країнами в оборонній сфері. Під час зустрічі вона анонсувала новий масштабний пакет військової допомоги Україні. «Путін не повинен виграти цю війну. Уже завтра в парламенті Данії голосуватимуть за новий пакет військової допомоги Україні

на 1 млрд євро. До нього увійдуть танки, боєприпаси, безпілотники та інше обладнання», – заявила М. Фредеріксен.

У свою чергою під час зустрічі з Прем'єр-міністром Ісландії К. Якобсдоттір В. Зеленський відзначив активну підтримку Ісландією українських ініціатив на міжнародній арені. Він також висловив подяку за виконання попередніх домовленостей та передання мобільного госпіталю, за готовність надавати довгострокову економічну підтримку й брати участь у розмінванні.

Президент наголосив на важливості роботи ісландської сторони щодо повернення на батьківщину незаконно вивезених російськими окупантами українських дітей. Лідери держав обговорили також проблеми освіти в Україні, які безпосередньо пов'язані з війною, зокрема забезпечення шкіл бомбосховищами. В. Зеленський і К. Якобсдоттір також обговорили імплементацію української формули світу та готовність Ісландії приєднатися до реалізації пункту про енергетичну безпеку.

Підсумком переговорів В. Зеленського з лідерами скандинавських країн стали їх запевнення щодо посилення допомоги Україні в боротьбі з російським агресором та нові пакети військової й гуманітарної допомоги, які надали Норвегія, Швеція, Фінляндія, Ісландія та Данія (URL: <https://suspilne.media/638718-ukraina-otrimala-novi-paketi-dopomogi-vid-derzav-rivnisnoi-evropi-so-vidomo>).

Зокрема, Прем'єр-міністр Норвегії Й. Гар Сторе на спільній пресконференції з В. Зеленським оголосив про п'ятирічний пакет на 1,8 млрд дол., який підтримає оборону, економіку та зусилля з відбудови України; 1 млрд на 2023 р. для допомоги та заробітної платні медсестрам, лікарям, вчителям та іншим робітникам; близько 800 млн – інша фінансова та гуманітарна підтримка.

«Ваші рішення та дії є не просто вчасними та вагомими – вони є прикладом для інших, прикладом лідерства», – відгукнувся про допомогу В. Зеленський.

Пізніше на сайті норвезького уряду опублікували деталі:

– 135 млн норвезьких крон (12,285 млн дол.) – на послуги освіти, охорони здоров'я та виплату пенсій. Крім того, на початку наступного року Норвегія виділить Україні 273 млн дол. бюджетної підтримки. Її надаватимуть через Трастовий фонд допомоги, відновлення, реконструкції та реформ в Україні від Світового банку;

– 1 млрд крон (91 млн дол.) – співфінансування для зміцнення спроможності оборонної промисловості, щоб виробляти більше боєприпасів і ракет;

– 137 млн крон (близько 12,5 млн дол.) – для програми ООН на їжу та воду, теплий одяг, ковдри, тимчасове житло для людей, якщо їхнє власне зруйнують обстріли РФ.

Крім того, уряд Норвегії погодив передання додаткових систем протиповітряної оборони NASAMS для України на суму 30 млн дол. Деякі

ЗРК відправляють з власних складів, «аби забезпечити швидку доставку в Україну», а інші замовляють і доставляють пізніше. В уряді не вказали загальної кількості систем, зокрема і на власних складах, але зазначили, що Норвегія замовила виробництво восьми пускових установок та чотирьох пунктів управління.

«Україна надалі залежить від військової підтримки союзників і партнерів, щоб мати змогу протистояти агресії Росії. Системи можуть відправити впродовж відносно короткого часу, і вони будуть важливими для посилення протиповітряної оборони проти атак Росії цієї зими», – наголосив міністр оборони Б. Арільд Грам.

Президент Фінляндії С. Ніїністо анонсував черговий пакет військової допомоги для України. Політик також заявив про подвоєння виробництва боєприпасів. «Результатом сьогоднішнього дня стало більше взаєморозуміння і ще більш об'єднана, ще сильніша підтримка України. Фінляндія зробила свій внесок. Зараз ми готуємо наш 21-й пакет допомоги, який складається з озброєння», – зазначив С. Ніїністо на пресконференції спільно з учасниками саміту.

Президент Фінляндії зазначив, що Європі треба серйозно поставитися до промислового виробництва озброєння і його країна робить для цього все можливе. «Зараз ми подвоюємо виробництво боєприпасів, щоб бути більш підготовленими до майбутнього. На жаль, часи змінилися. Ми більше не живемо у Європі, яка завжди живе в мирі та безпеці», – додав політик. С. Ніїністо також висловив повну підтримку українській «Формулі миру».

В. Зеленський висловив вдячність Фінляндії за 21-й пакет оборонної допомоги для наших воїнів, а також за подвоєння виробництва артбоєприпасів. «Такі кроки є критично важливими не лише для нашої свободи, а й для свободи інших європейських держав, особливо для тих, які мають спільний кордон з Росією. Європейське безпекове середовище докорінно змінилося, ми можемо захистити нашу спільну свободу, діючи разом і з довгостроковими зобов'язаннями», – наголосив український лідер.

Прем'єр Швеції У. Крістерссон заявив, що 14 грудня уряд затвердить зимовий пакет допомоги для підтримки цивільної інфраструктури України. «Це вирішальний час як для короткострокової, так і для довгострокової підтримки України, і короткострокова термінова підтримка необхідна для цієї зими. І завтра шведський уряд затвердить зимовий пакет для цивільної інфраструктури України. У довгостроковій перспективі ця підтримка з боку країн Північної Європи триватиме», – зазначив політик.

У. Крістерссон підкреслив, що також 14 грудня Європейська рада обговорюватиме розширення бюджету Євросоюзу. «Продовження фінансової підтримки України є найважливішим питанням для нас на завтрашньому та п'ятничному, можливо, суботньому засіданні. І ще раз підкреслюю, що майбутнє України – у ЄС», – зазначив Прем'єр.

В. Зеленський подякував Швеції за 14 пакетів військової допомоги, зокрема за «Арчери», IRIS-T, потужні CV-90 та інше необхідне обладнання й боєприпаси, а також за її довгострокову відданість підтримці України.

Прем'єр-міністр Ісландії К. Якобсдоттір оголосила, що її держава бере участь у групі ООН зі створення спеціального трибуналу щодо агресії Росії та працює над виділенням допомоги Україні у 2024 р. «Очевидно, що характер підтримки Ісландії є переважно цивільним, але з першого дня ми надавали політичну підтримку всюди, де могли це зробити на міжнародному рівні», – зазначила політик. К. Якобсдоттір заявила, що в листопаді Ісландія доставила в Україну повністю обладнаний польовий госпіталь для допомоги пораненим солдатам. Сьогодні працює над планами виділення допомоги цивільним галузям України у 2024 р. Крім того, складає план підтримки на наступні роки.

«Ми беремо участь в основній групі ООН зі створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії. І реєстр збитків, про який згадував В. Зеленський, був одним з головних результатів саміту Ради Європи в Рейк'явіку», – наголосила Прем'єр. Вона додала, що правління реєстру працює в тісній співпраці з українським директором проєкту. Ісландія підтримує амбіції України про право голосу щодо свого майбутнього у Європі та в межах євроатлантичного співробітництва.

В. Зеленський подякував Ісландії за політичну, дипломатичну, санкційну, гуманітарну підтримку, а також за створення реєстру збитків і принципову позицію щодо необхідності притягнення РФ до відповідальності за її злочини.

Прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен повідомила про затвердження нового пакета військової допомоги для України на майже 1 млрд євро, у який увійдуть танки, боєприпаси, БПЛА та інше обладнання. «Зараз ми перебуваємо у вирішальній точці. І ми повинні переконатися, що Україна має все необхідне для продовження своєї боротьби. Це стосується і сьогодні, і завтра, і в наступні роки. Путін має знати, що він не може виграти цю війну. Ми твердо стоїмо на боці України», – вказала політик.

В. Зеленський висловив вдячність за військову допомогу від Данії, включно з нещодавнім великим пакетом, а також за підтримку відбудови Миколаєва, створення Фонду підтримки України та лідерство в авіаційній коаліції (URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-oslo-glava-derzhavi-proviv-zustrichi-z-prezidentom-finlyan-87733>).

За результатами другого саміту Україна – Північна Європа, що відбувся 13 грудня в Осло, прем'єр-міністри Данії, Ісландії, Норвегії та Швеції, президенти України та Фінляндії зробили спільну заяву (URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-drugogo-samitu-ukrayina-pivnichna-yeuropa-v-m-87745>). Лідери країн Північної Європи підтвердили непохитну підтримку України та висловили повагу і визнання «стійкості й духу українського народу, солдатів та керівництва». «Україна, яка протистоїть російській агресії протягом майже 10 років, включно з понад 650 днями

повномасштабної війни, продовжує демонструвати надзвичайну рішучість у реалізації свого невіддільного права на самооборону», – ідеться в заяві.

Крім того, країни Північної Європи задекларували, що продовжать надавати військову, економічну, гуманітарну допомогу Україні – як індивідуально, так і колективно, а також у межах міжнародних форматів і платформ «стільки, скільки буде потрібно».

Щодо військової допомоги в заяві наголошено, що її продовжать надавати і в межах Контактної групи з питань оборони України на чолі зі США (формат «Рамштайн»). Також лідери країн Північної Європи заявили, що активно вивчатимуть сфери надання додаткової підтримки – «включно з, але не обмежуючись безпекою в морі, протиповітряною обороною та військово-повітряними силами, зокрема бойовою авіацією». І працюватимуть над поглибленням оборонно-промислової співпраці з Україною.

У документі також зазначено, що його підписанти «залишаються відданими посиленню міжнародного тиску з метою протистояння спроможності Росії продовжувати свою незаконну війну, зокрема за допомогою санкцій». І продовжать співпрацювати з міжнародними партнерами для протидії обходу санкцій.

Представники Данії, Ісландії, Норвегії, Швеції та Фінляндії засудили агресію Росії проти України й закликали Росію негайно звільнити та безпечно повернути в Україну всіх інтернованих, примусово переміщених і незаконно депортованих цивільних осіб, зокрема дітей. Представники країн Північної Європи запевнили, що сприятимуть протидії пропаганді, дезінформації та деструктивному інформаційному впливу РФ.

Окремим пунктом заяви є підтримка зусиль України з відновлення її можливостей як морської держави та, зокрема, ініціативи «Зерно з України». Крім того, у спільній заяві саміту Україна – Північна Європа країни наголосили, що продовжать підтримку України на її шляху до майбутнього членства в НАТО, а також підтвердили свою підтримку щодо відкриття переговорів з Україною про вступ до ЄС. «Разом з ЄС та міжнародними партнерами країни Північної Європи продовжуватимуть координувати та узгоджувати свою підтримку поточних зусиль України з упровадження реформ та підтримувати Україну на її європейському шляху», – наголошено в заяві (URL: <https://espresso.tv/kraini-pivnichnoi-evropi-zayavili-pro-pidtrimku-maybutnogo-chlenstva-ukraini-v-nato-ta-es>).

Експерти, коментуючи результати та важливість робочої поїздки Президента України В. Зеленського до скандинавських країн, наголошують на тому, що цей візит вирішив цілий комплекс питань – дипломатичних, економічних, звичайно ж, військових. Є. Чернів, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, голова постійної делегації України в Парламентській асамблеї НАТО, констатує, що Північна Європа, традиційно, один з найбільш включених у допомогу Україні європейський регіон. І Фінляндія, і Данія, і Швеція, і Норвегія є великими контриб'юторами в нашу безпеку і водночас на допомогу

у війні. Наразі бачимо збільшення саме військової допомоги з боку цих країн – це дуже вчасно і важливо.

В. Дубовик, директор Центру міжнародних досліджень Одеського національного університету ім. Мечникова, зазначає, що Норвегія – одна з тих країн, які найпослідовніше підтримують Україну в цій війні. Вона виділяла вже не один пакет військової та гуманітарної допомоги, прийняла досить велику кількість українських біженців, до 6 тис.

О. Буряченко, кандидат політичних наук, виконавчий директор Міжнародної асоціації малих міст переконаний, що візит В. Зеленського до країн Скандинавії наближає Україну до ЄС. «На другому саміті країн Північної Європи говорили передусім про безпеку, це був їхній основний меседж. Учасники розуміли ризики, які несе для них РФ. Дуже багато й рішуче говорила сторона, що приймає, зокрема Прем'єр-міністр Норвегії. На порядку денному також був присутній Прем'єр-міністр Фінляндії, який говорив саме про військовий компонент. Якщо Норвегія говорила переважно про військову дипломатію, про економічну та технологічну підтримку, про нові системи ППО NASAMS для України, які були обіцяні, то Фінляндія говорила більше про артилерію. Був також об'єднаний пакет від Данії та Ісландії. Важливим є те, що Україні вдалося отримати довгострокову допомогу від цих країн, а не просто окремі пакети допомоги», – зазначив експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-mozhe-otrymaty-shhe-bilshe-vijskovoyi-tehniky-vid-skandynaviyi-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-oslo-obgovoryuyemo-z-ekspertamy>).

Важливі для України політичні події за участі країн Північної Європи відбулися також у наступні після завершення візиту В. Зеленського дні. Зокрема, 18 грудня було підписано договір між Фінляндією та США про оборонну співпрацю. Він набере чинності після ратифікації парламентами двох країн. Договір Defence Cooperation Agreement (DCA) уможливить присутність і тренування американських сил та попереднє розміщення американської оборонної техніки на території Фінляндії.

Угода зі Сполученими Штатами Америки, укладена 18 грудня, спрямована на надання швидкого військового доступу та допомоги Фінляндії в разі конфлікту. Документ перераховує 15 об'єктів і районів у Фінляндії, до яких американські військові матимуть безперешкодний доступ і де вони також можуть зберігати військову техніку та боєприпаси, включно з чотирма авіабазами і військовим портом. У перспективі підписаний договір дасть змогу Конгресу США фінансувати будівництво оборонних інфраструктурних споруд на фінській території (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-rf-finlyandija-dohovir-zi-ssha/32738160.html>).

Раніше оборонні угоди зі США підписали Норвегія, Швеція, Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина та Естонія, на черзі підписання такої ж угоди з Данією.

Міністр оборони Фінляндії А. Хяккянен, який прибув у Вашингтон для підписання угоди, привітав її як «сильний знак прихильності США захисту

Фінляндії та всієї Північної Європи». «Ми не очікуємо, що Сполучені Штати Америки піклуватимуться про захист Фінляндії. Ми продовжуємо інвестувати в нашу оборону», – зазначив він.

Виступаючи перед пресою на церемонії підписання угоди, державний секретар США Е. Блінкен назвав це історичним кроком у співпраці між двома країнами та привітав вступ Фінляндії до НАТО. «Сьогодні НАТО більше, сильніше та більш об'єднане, ніж будь-коли за всю 75-річну історію, це, зокрема, і завдяки вступу Фінляндії. Скоро Швеція приєднається також», – зазначив головний американський дипломат (URL: <https://www.holosameryky.com/a/ssha-finlandiia-uhoda-viiskova-spivpratsia/7402674.html>). «Зараз ми маємо угоди про оборонну співпрацю, що простягаються від Північної до Південної Європи, від Норвезького моря до Чорного моря, надаючи безпеку й стабільність народам по всьому континенту. Разом ми також підтримуємо Україну», – наголосив Е. Блінкен.

Фінляндія офіційно подала заявку на вступ у НАТО після початку повномасштабного вторгнення Росії до України, 18 травня 2022 р., а 4 квітня 2023 р. країна вступила в Альянс і стала 31-м його членом попри те, що протягом 75 років тримала нейтралітет. «Фінляндія робить значний внесок до Альянсу, ділиться технічним досвідом, приймаючи й проводячи військові навчання НАТО, відповідаючи та перевищуючи мету НАТО витратити принаймні 2 % ВВП на оборону», – зазначив Е. Блінкен.

Говорячи про важливість колективного захисту союзників на тлі російської повномасштабної агресії проти України, держсекретар заявив: «Автократи, які хочуть перекроїти кордони однієї держави силою, практично напевне там не зупиняться. І саме тому ми продовжимо працювати разом, щоб захистити демократичні цінності, незалежність і суверенітет. НАТО й домовленості, як нинішня, створені, щоб передусім захищати».

Значну частину промови Е. Блінкен присвятив тому, наскільки важливо підтримувати Україну, підкресливши, що Фінляндія надає значну гуманітарну, а також воєнну підтримку Києву в обороні від російської агресії. «Американська допомога – критично важлива для того, щоб Україна могла побудувати власну спроможність стати на ноги – у військовому, економічному й демократичному вимірах, щоб переконатися, що загарбницька війна Путіна залишається стратегічною поразкою. Ми продовжимо працювати з Конгресом, щоб затвердити запит Президента Байдена на додаткове фінансування, що є життєво важливим для такого результату», – зазначив він.

«Напавши на Україну, Росія зробила монументальну стратегічну помилку. Продовження потужної підтримки України залишається ключовим пріоритетом для нас, – наголосила міністр закордонних справ Фінляндії Е. Валтонен. – ЄС прийняв історичне рішення розпочати переговори про вступ України, ми просуватимемо угоди щодо довготривалої військової та фінансової підтримки України якомога швидше. Зрештою, Україна не лише бореться за свої суверенітет і свободу, а й за наші спільні цінності».

Е. Блінкен у свою чергою зазначив, що «Фінляндія, як ніхто, знає, що стоїть на кону для України. У 1939 р. фіни також зіткнулися з російським вторгненням і довели, що вільний народ може чинити неймовірно потужний та стійкий опір. Ваша історія також служить нагадуванням про те, чому так важливо, щоб ми всі продовжували підтримувати Україну» (URL: https://lb.ua/world/2023/12/19/589658_finlyandiya_pidpisala_iz_ssha_ugodu_pro.html).

Варто також зазначити, що оборонні підприємства Фінляндії планують удвічі збільшити виробництво артилерійських снарядів для посилення своїх резервів та надання допомоги Україні. Уряд і промислові компанії Фінляндії інвестують 120 млн євро у збільшення виробничих потужностей артилерійських снарядів. Із цієї суми близько 24 млн євро виділить оборонне відомство. Міноборони також бере на себе зобов'язання щодо довгострокових замовлень для забезпечення життєздатності промислових інвестицій, готовність яких очікується в 2026 і 2027 р.

«Я щойно підписав рішення про значне збільшення потужностей з виробництва боєприпасів у Фінляндії. Ми зміцнюємо свої позиції одного з провідних європейських виробників боєприпасів. Водночас ми гарантуємо нашу постійну підтримку Україні до 2030-х років», – написав у мережі «X» міністр оборони Фінляндії А. Хяккянен (URL: <https://mil.co.ua/finlyandiya-udvichi-zbilshuyuue-vyrobnyczstvo-artylerijskyh-snaryadiv>).

Тим часом укладення оборонної домовленості між США та Фінляндією викликало негативну реакцію в Кремлі. Президент Росії В. Путін заявив, що Захід нібито «затягнув» Фінляндію в НАТО. Він попередив про «проблеми», які виникнуть у відносинах Москви й Гельсінкі. Путін заявив, що наказав створити новий Ленінградський військовий округ у регіоні, що межує з Фінляндією. «Узяли та затягнули до НАТО Фінляндію. У нас що, були якісь суперечки? Усі суперечки, у тому числі й територіального характеру, усередині ХХ ст. давно вирішено. Найдобріші та найсерйозніші були відносини», – заявив Путін. Він запевнив, що відповідь не забариться. «Проблем не було, тепер будуть. Тому що ми тепер створюватимемо Ленінградський військовий округ і концентруватимемо там певні військові підрозділи», – пригрозив він (URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Finlyandiya-nastupna.html>).

Міністр оборони Фінляндії А. Хяккянен у відповідь заявив, що Фінляндія й НАТО не мають жодних намірів нападати на Росію або на будь-кого іншого. «Це повна нісенітниця. Фінляндія, а також наші західні партнери та союзники вживають заходів виключно для власного захисту», – наголосив міністр.

Наступного дня після підписання угоди Міністерство закордонних справ країни-агресора викликало посла Фінляндії в Москві на розмову. Російська сторона заявила, що «не залишить без відповіді» нарощування військового потенціалу НАТО на кордоні з РФ і вживе необхідних заходів для протидії «агресивним рішенням Фінляндії та її союзників у НАТО». Про це заявила

представниця МЗС Росії М. Захарова (URL: https://lb.ua/world/2023/12/19/589726_moskva_zayavila_gelsinki_shcho.html).

Російський правозахисник М. Фейгін у контексті описаних подій зауважив, що Росія завжди вважала Фінляндію своїм «заднім двором». Тому для Путіна є дуже болісним, що Фінляндія саме так відреагувала на війну Росії проти України й так швидко вступила до НАТО. Він згадав, що за часів, коли Путін працював віцепрем'єром Санкт-Петербурга (1991–1996 рр.), усі серйозні переговори – щодо грошей, корупції – проводив у Фінляндії, бо боявся, що в Росії його можуть підслуховувати (URL: https://24tv.ua/putin-zagrozhuye-finlyandiya-chomu-rosiya-tak-bolisno-reaeguye_n2454735).

Путін, роблячи подібні заяви, у такий спосіб виражає незадоволення, що Фінляндія, з якою в Росії, як йому здавалося, були дуже тісні відносини, відвернулася від Кремля, наголосив правозахисник. Тепер Фінляндія перестає бути «заднім двором» для вирішення питань російської еліти та спецслужб.

Крім того, заява Путіна є реакцією на загострення на кордоні між Фінляндією та Росією. Фінляндія 30 листопада закрила всі автотранспортні контрольні-пропускні пункти на кордоні з Росією, залишивши між країнами єдиний сухопутний шлях – вантажне залізничне сполучення через КПП «Вайніккала». Причиною цього став великий наплив мігрантів – шукачів притулку, які намагалися з території Росії потрапити до Фінляндії. Фінляндія 14 грудня відкрила два пропускні пункти на кордоні – Вааліма і Ніірала, проте туди одразу прибули понад 100 мігрантів. Після цього Фінляндія закрила кордон ще на місяць, до 14 січня (URL: https://24tv.ua/putin-zagrozhuye-finlyandiya-chomu-rosiya-tak-bolisno-reaeguye_n2454735).

Водночас у свіжому звіті американського Інституту вивчення війни (ISW) ідеться про те, що рішення Росії про формування Західного військового округу на кордоні з Фінляндією, найімовірніше, свідчить про підготовку до потенційної майбутньої широкомасштабної війни проти НАТО. Аналітики нагадали нещодавню заяву російського міністра оборони С. Шойгу, що російські військові формують Ленінградський військовий округ (ЛВО) і Московський військовий округ (МОВО) у зв'язку зі вступом Фінляндії в НАТО та майбутнім приєднанням Швеції. С. Шойгу також оголосив, що 2024 р. Росія надасть пріоритет реалізації заходів оперативної та бойової підготовки для боротьби з нібито «загрозами подальшого розширення НАТО на схід» (URL: https://varta1.com.ua/news/amerikanski-analitiki-vkazali-na-oznaki-togo-shcho-rosiya-gotuietsya-do-maybutnoyi-shirokomasshtabnoyi-viyni-proti-nato_374536.html).

«Спроба Шойгу представити створення ЛМР і ММР як відповідь на нібито “розширення НАТО” перегукується з поточною російською інформаційною операцією, спрямованою на перекладання відповідальності за війну в Україні з Росії на Захід, представивши дії Росії як реактивні», – вважають аналітики.

В ISW підкреслили, що Фінляндія та Швеція подала заявку на вступ до НАТО лише невдовзі після повномасштабного вторгнення Росії в Україну,

імовірно, «побоюючись подальшої російської агресії на своїх кордонах». «Рішення Росії про реформування Західного військового округу є частиною тривалого плану, термінова реструктуризація та зусилля з розширення, спрямовані на підготовку Росії до потенційної майбутньої широкомасштабної звичайної війни проти НАТО, одночасно збалансовуючи російські оперативні вимоги в Україні», – вважають в ISW.

Європейські політики й аналітики наразі теж не виключають можливості нового конфлікту за участі Росії. Найбільш вірогідними театрами можливих військових дій сьогодні найчастіше називають Фінляндію, рідше – країни Балтії. Наприклад, міністр оборони Німеччини Б. Пісторіус заявив в інтерв'ю газеті «Bild», що загрозу війни НАТО з Росією варто сприймати максимально серйозно. Він переконаний, що Москва рухається саме в цьому напрямі і в Альянсу є ще 5–7 років, аби підготуватися до можливої війни. При цьому Європі варто серйозно переозброїтися на тлі цих загроз. Б. Пісторіус навіть закликав поновити обов'язковий призов до війська, який скасували ще в 2011 р. (URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Finlyandiya-nastupna.html>).

Отже, світ усерйоз обговорює підготовку до майбутньої війни, розбіжності при цьому виникають хіба що у її термінах. При цьому ряд європейських країн уже займаються оновленням і переозброєнням своїх армій. Зокрема, Польща вибудовує одну з найпотужніших армій Європи, закуповує сучасні зразки озброєнь і нарощує кількість війська. Аналогічні кроки (у міру своїх можливостей) роблять й інші.

Зрештою, вступ у НАТО Фінляндії, а невдовзі і Швеції також можна розцінювати не лише як «безпекову парасольку». Адже підштовхнув ці країни до Альянсу саме повномасштабний напад на Україну. І якби там вважали, що війна далі не пошириться, Стокгольм і Хельсінкі навряд чи так пришвидшували свій поступ до членства.

Утім країни НАТО усвідомлюють, що їхня сила саме у єдності Альянсу. Як бачимо, США створює новий військовий пакт з країнами Європи проти президента РФ, який передбачатиме зростання кількості американських солдатів і військових баз у північноєвропейських країнах. Країни Північної Європи, у свою чергу, усвідомлюють, що для захисту від агресивної путінської Росії їм потрібна підтримка США. Саме це спонукало Норвегію, Швецію, Фінляндію та Данію підписати угоди про співпрацю в оборонній сфері зі США. Водночас країни Скандинавії демонструють свою відданість довгостроковій політичній, фінансовій, військовій і дипломатичній підтримці України, роблять усе можливе, аби допомогти нам досягти перемоги у війні, відновити країну та захистити себе в довгостроковій перспективі.

Історичне рішення саміту лідерів ЄС: прогнози і перспективи реалізації

Довгоочікувана хороша новина з Брюсселю: незважаючи на опір угорського Прем'єра В. Орбана, Європейська рада 14 грудня поточного року ухвалила рішення розпочати переговори з Україною про вступ до Євросоюзу.

Президент України В. Зеленський у своєму зверненні зазначив, що процес переговорів України для вступу до Європейського Союзу буде непростим, проте історично Київ визначився. «Ми маємо рішення Європейської ради, заради якого працювали увесь рік, – рішення про відкриття переговорів щодо членства. Близькими днями офіційно започаткуємо з Єврокомісією процес оцінювання українського законодавства на відповідність законодавству Євросоюзу – процес скринінгу», – заявив Президент (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-vstup-yevrosoyuz-perehovory/32734436.html>. 2023. 17.12).

Водночас Прем'єр-міністр Д. Шмигаль упевнений у тому, що Україні все вдасться. Віце-прем'єр з європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина також поінформувала, що роботу в цьому напрямі розплановано на найближчі три місяці. «Ми будемо готувати переговорні рамки, готуватися до перемовин, формувати переговорні команди. Цей процес уже почато відсьогодні», – зазначила віцепрем'єр (URL: https://24tv.ua/ukrayina-gotuyetsya-do-peregovoriv-pro-vstup-yes-kabmini-rozprovili_n2453847. 2023. 16.12).

Треба зазначити, що переговори про вступ до ЄС – це передостанній етап перед приєднанням до Євросоюзу. Після цього етапу залишається ще одна сходинка – процедура підготовки формальностей для прийняття країни до Союзу. Якщо Євроада оголосила рішення про початок переговорів України до вступу у ЄС, це означає, що наша країна виконала ряд рекомендацій, які вона одержала в статусі кандидата у ЄС. Тобто, фактично, настає технічний етап. Єврокомісія починає готувати технічні аспекти переговорів з Україною про членство.

За словами голови Комітету з питань євроінтеграції І. Климпуш-Цинцадзе, далі має бути активна оцінка Європейської комісії українського законодавства – так званий скринінг. «Ми маємо просто усвідомлювати, що це сьогодні абсолютно день святкування. Але не потрібно впадати в ейфорію. Це велика і серйозна робота, яку нам ще треба буде зробити», – зазначила І. Климпуш-Цинцадзе. Вона також додала, що попереду ще є різні етапи й країни ЄС можуть блокувати рішення на кожному з них (URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/novyny-ukrayiny/shho-oznachaye-pochatok-peregovoriv-pro-vstup-v-yes-royasnennya-eksperta>. 2023. 15.12).

Експерти зазначають, що складність ухвалення рішення про початок переговорів з Україною про вступ до Євросоюзу полягала в тому, що інші рішення, зокрема виділення коштів для Києва, можна було ухвалити без

Угорщини, але в питанні розширення потрібно було шукати спосіб обійти угорське вето. І це зробили новим способом в історії самітів ЄС.

Отже, привертають на себе увагу такі моменти: Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан просто піднявся і вийшов із зали, зазначивши, що він не згоден, але водночас дозволивши іншим 26 лідерам проголосувати. Отже, це фактично означало, що він не накладав вето.

Процедура ухвалення рішень у Раді Євросоюзу передбачає, що рішення вважається законно ухваленим, якщо є кворум – тобто 2/3 повного складу, що й мало місце. Це був своєрідний хід «конструктивним утриманням», зроблений на найвищому рівні. І цим шляхом, скоріше, користуватимуться частіше.

В. Орбан весь час наполягав, що ні Угорщина, ні ЄС не готові розпочати переговори про вступ України до ЄС. Але, як вважають в експертних колах, Прем'єр-міністр Угорщини у своїх заявах фактично натякнув на компроміс, якого пізніше й досягли лідери (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/u-chomu-sut-rishennya-samitu-yes-shchodo-ukrayiny/32732530.html>. 2023. 16.12).

За словами політолога, кандидата політичних наук, старшого викладача кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» О. Якубіна, в Угорщині є певна травма від Тріанонського договору після Першої світової війни (країна погодилася на значні обмеження і втрату територій, зокрема Закарпаття та всієї Словаччини). З того часу всередині є відчуття образи, яке переноситься на сусідні країни.

На думку політолога, усередині Угорщини антиукраїнські висловлювання В. Орбан перетворив на політичні бали для себе; у зовнішній політиці це стало угорською стратегічною культурою, тобто так себе поводить країна на міжнародній арені. При цьому Будапешту притаманна культура торгів з Брюсселем, зауважив політолог і наголосив, що з 30 млрд євро, які ЄС заблокував, країна все ж отримає 10 млрд євро.

Показовий вихід В. Орбана із засідання Євросоюзу дасть йому можливість усередині країни говорити, що він не відмовився від своєї позиції щодо України, та продовжити лінію загравання з Кремлем, щоб отримати якісь дивіденди зі сторони Росії (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20231215-ekspert-poyasnyv-shho-oznachaye-pochatok-peregovoriv-pro-vstup-ukrayiny-v-yes>. 2023. 15.12).

Треба підкреслити, що прийняте рішення є стратегічною перемогою і для України, і для Європейського Союзу. «Нарешті дуже гарна й дуже значуща новина. Для України це означає початок якісно нового, завершального етапу європейської інтеграції. Вступ до ЄС – це реалізація європейської мрії мільйонів українців. Це остаточно формалізований розрив з пострадянською геополітичною пасткою, з впливом Росії на розвиток і саме існування України. Сам по собі процес європейської інтеграції для України є потужним інструментом і рушійною силою в реформуванні нашої країни, а також її демократичної консолідації», – прокоментував прийняте рішення голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко

(URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3800780-istoricne-risenna-es-ostatocnij-rozriv-ukraini-z-postradanskou-geopolitickou-pastkou.html>. 2023. 19.12).

Експерти вважають, що для Євросоюзу це також стратегічна перемога, яка відкриває шлях до нової хвилі розширення ЄС та оновлення Євросоюзу, надання його розвитку нового потужного імпульсу.

Треба нагадати, що існують Копенгагенські критерії вступу до Євросоюзу 1993 р. Цих критеріїв має дотримуватися будь-яка країна, яка хоче бути членом ЄС.

Перший критерій – це представницька демократія, яка працює. Це демократія, яка проводить вибори, має високий рівень політичного плюралізму, свободу ЗМІ, широкі громадянські права тощо.

Другий критерій – це ринкова економіка країни. Мають працювати ринкові інститути. І тут варто розуміти, що оцінку економіці даватиме саме ЄС.

Політичний експерт О. Якубін зауважує, що Україну чекає дуже складний період – це переговори з кожною європейською країною-членом Євросоюзу, щоб переконати їх, що ми маємо бути у ЄС. Адже за наше приєднання до союзу мають проголосувати парламенти всіх 27 держав-членів. «Але варто розуміти, що в процесі переговорів з країнами може виявитися підводне каміння. Не лише в Угорщини можуть з'явитися претензії до України. Наприклад, коли вступала Польща до ЄС, то вона вже мала сотні підготовлених людей, які займалися переговорними процесами й намагалися виторгнути для своєї країни найкращі умови. І тепер така ж відповідальність чекає й українських урядовців», – підкреслює О. Якубін (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20231215-ekspert-poyasnyv-shho-oznachaye-rochatok-peregovoriv-pro-vstup-ukrayiny-v-yes>. 2023. 15.12).

На переговорах В. Орбана з Ш. Мішелем та іншими лідерами було розуміння того, що лідери мають повернутися до цього питання лише через рік, тобто в грудні 2024 р. Експерти вважають, що в цьому є відповідна логіка. По-перше, у червні відбудуться вибори до Європейського парламенту, після чого буде обрано абсолютно новий склад Європейської комісії та нового президента Європейської Ради.

У ЄС є побоювання, що надання де-факто зеленого світла Україні за кілька місяців до європейських виборів дає популістам у деяких країнах ЄС потужну виборчу зброю, особливо з огляду на те, що в блоці спостерігається зростання «втоми від України». По-друге, вважається, що новий склад Єврокомісії мав би поглянути на ситуацію свіжим поглядом, а не надавати змогу тим, хто вже йде, повністю керувати справами (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/u-chomu-sut-rishennya-samitu-yes-shchodo-ukrayiny/32732530.html>. 2023. 16.12).

У своєму коментарі ситуації дипломат В. Трюхан наголошує на історичності рішення в Брюсселі: «Одразу для скептиків: Україна не буде вести десятки років перемовини з Європейським Союзом. Усе пройде набагато

швидше. Мій прогноз – від 2 до 5 років (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3800780-istoricne-risenna-es-ostatocnij-rozriv-ukraini-z-postradanskou-geopoliticnou-pastkou.html>. 2023. 19.12).

У свою чергу, видання «The Times» опублікувало матеріал, у якому прогнозує, що вступ України до Євросоюзу може бути відтерміновано щонайменше до 2030 р. Не виключено, що Київ може чекатиме й до наступного десятиліття.

Автори матеріалу вказують, що суперечки на саміті ЄС щодо перегляду витрат – це дрібниці порівняно з тим, що вартість членства України в блоці може стати у 186 млрд євро. Саме таку суму повинні будуть віддати потужні країни Євросоюзу.

Більшість європейських держав також побоюються втратити право національного вето в таких питаннях, як майбутні бюджети або розширення блоку.

Зазначається, що членство в ЄС має як тактичний, так і геополітичний характер. Це допомогло б зміцнити Україну, закріпивши її позиції на Заході перед можливим переобрання Д. Трампа на пост Президента США (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/vstup-ukrajini-do-jes-mozhe-zatjahnutisja-the-times-pojasnila-chomu-i-naskilki-975031.html>. 2023. 17.12).

Керуючий партнер Національної антикризової групи, економічний і політичний експерт Т. Загородній вважає дуже позитивним рішення про початок переговорів щодо вступу України до ЄС, але наголошує, що «зараз нам потрібні практичні речі. Це і пролонгація договору про доступ українських товарів та послуг на європейський ринок (бажано на п'ять років, але якщо продовжуватимуть по року – теж добре). І одержання допомоги всіх видів. І гарантії безпеки» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3800780-istoricne-risenna-es-ostatocnij-rozriv-ukraini-z-postradanskou-geopoliticnou-pastkou.html>. 2023. 19.12).

При цьому деякі експерти фіксують те, що ситуація щодо України зміщується на користь В. Орбана, він цілком може зробити ставку на те, що ЄС незабаром буде змушений прийняти кілька жорстких рішень щодо Києва – або у вигляді зменшення коштів, або значного сповільнення розширення. І у В. Орбана вже можуть бути союзники. Хоча він і був єдиним, хто виступав проти початку переговорів про вступ з Україною, схоже, що кілька держав-членів від Сходу до Заходу були б не проти, якби Україна не так швидко наближалась до ЄС (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/u-chomu-sut-rishennya-samitu-yes-shchodo-ukrayiny/32732530.html>. 2023. 16.12).

Проте треба зазначити, що у своїй більшості аналітики сходяться на думці, що Україна зможе повноцінно набути статус члена ЄС лише після війни. Не напругу, але війна все ж впливатиме. Щодо окупованих територій, то є приклад Кіпру, який вступив до Євросоюзу навіть з окупованою територією – невизнаною Турецькою Республікою Північного Кіпру. Тут варто розуміти, що політика ЄС не така категорична, як у НАТО (URL:

<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20231215-ekspert-poyasnyv-shho-oznachaye-pochatok-peregovoriv-pro-vstup-ukrayiny-v-yes>. 2023. 15.12).

Крім того, європейські фермери побоюються, що, якщо Україна стане членом ЄС, грошей на всіх не вистачить. Вони усвідомлюють, що будуть зміни, тому прагнуть відтермінувати вступ України до спільноти. Так, за словами аграрного експерта Г. Штрубенгоффа, європейські фермери дуже добре вміють лобіювати свої інтереси. «Кілька місяців тому в Брюсселі відбулася відверта дискусія про інтереси європейських аграріїв. Я консультувався з Німецькою асоціацією фермерів: минулого року німецькі фермери сприймали та приймали Україну як кандидата на вступ до ЄС. Але протягом останніх кількох місяців ситуація дещо змінилася. Постають запитання: Україна – велика країна з 40 млн га. Чи не занадто вона велика? Чи не забагато вона експортує?» – пояснив Г. Штрубенгофф.

Виходячи з прямого субсидування, Г. Штрубенгофф наводить розрахунок: 250 євро/га помножити на 40 млн га в Україні, що становить 10 млрд євро на рік. За бюджетний цикл, що у Європі становить 7 років, це дає 56 млрд євро на 1 га. Додаючи кошти регіональних фондів, що створюються тільки для України, це більше 100 млрд євро. «Тож деякі політики ставлять запитання, що починає лунати з різних боків: чому ми повинні платити прямі субсидії для фермерів у Європі, але також і в Україні?» – підкреслив експерт (URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ekspert-porahuvav-varnist-vhodu-ukrajini-do-yes>. 2023. 15.12).

Показовою є думка ряду експертів про те, що вступ України до Євросоюзу призведе до трансформацій в країні та збільшення її валового внутрішнього продукту на 1–2 %. Так, британський історик і журналіст Т. Еш наголосив на стійкості української економіки, яка, на його думку, у 2023 р. може продемонструвати зростання у 5 % і більше, перевершивши очікування Міжнародного валютного фонду (URL: <https://agropolit.com/news/27224-vstup-do-yes-dast-ukrayini-dodatkovu-2-vvp--ekspert>. 2023. 18.12).

Треба наголосити також на тому, що після вступу до ЄС на українців чекають істотні соціальні зміни. Так, за розрахунками деяких експертів, заробітна плата повинна зросте щонайменше до 81 тис. грн.

Економіст А. Новак вважає, що головний плюс вступу України до ЄС – це доступ до бюджету ЄС, де буде частка фінансування для України. Передбачається вирівнювання умов розвитку інфраструктури та покращення умов життя у державах-членах організації. «Приналежність України до клубу найрозвинутіших країн Європи стане одним із стимулів зростання національної економіки, а це є головним показником рівня життя», – зауважив він (URL: <https://kalush.informator.ua/2023/12/18/pislya-vstupu-v-yes-yak-vyrostat-zarplaty-ukrayincziv-dumka-eksperta>. 2023. 18.12).

Треба зазначити, що саміт Європейського Союзу підняв бойовий дух українців тим, що лідери ЄС запросили Україну до переговорів про вступ, але брак згоди щодо фінансової допомоги викликає серйозні занепокоєння експертів. Вони вказують на те, що іноземна допомога становить приблизно

половину бюджету України. З-за кордону надходить більша частина боєприпасів і зброї, що підтримує бойові дії української армії, а це означає, що будь-які значні затримки з надходженням допомоги Заходу можуть поставити під загрозу здатність Києва боротися з Росією та забезпечувати життєдіяльність країни.

Як інформують ЗМІ, більшість із провідних європейських експертів вказали на те, що ЄС залишається відданий Україні, але Євросоюзу ще належить усвідомити свій власний інтерес у такій підтримці та взяти на себе лідерство в питанні своєї безпеки й безпеки України, яку може дати лише вступ України до НАТО. Це, на думку багатьох експертів, є особливо критичним завданням сьогодні, коли Вашингтон поринає в передвиборчу боротьбу.

Колишній британський дипломат, заступник директора Центру європейських реформ І. Бонд вказує на те, що європейські інституції надали Україні майже 85 млрд євро (92 млрд дол.) військової, фінансової та гуманітарної допомоги, а окремі країни-члени надали ще мільярди. Це навіть більше, ніж допомога Сполучених Штатів Америки, які виділили загалом 71,4 млрд євро (77 млрд дол.).

Але посилаючись на дані Кільського інституту світової економіки (URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker>), який веде обрахунок допомоги Україні, експерт зазначає, що обіцянки допомоги в серпні – жовтні 2023 р. впали майже на 90 %, порівняно з тим же періодом минулого року. Така ж ситуація і в США, де адміністрація Президента Д. Байдена намагається отримати допомогу для України через Конгрес США, але не може домовитися про більшу підтримку. Неможливість досягти згоди про виділення грошей є «явною ознакою падіння підтримки України», зазначає І. Бонд (URL: <https://www.holosameryky.com/a/experts-pro-pidtrymku-evropy/7400070.html>. 2023. 15.12).

При цьому польський експерт А. Легуцька вважає, що якщо Європа відвернеться від України, то вона сама опиниться в небезпеці. «Путін оголосить перемогу не над Україною, а над колективним Заходом. Це спонукатиме його до ескалації та повторного шантажу. І, хоча це може базуватися на іншому неправильному сприйнятті, це буде небезпечно для країн НАТО», – вважає співробітниця Польського інституту міжнародних справ.

Вона додає, що Європа є слабкою у військовому сенсі, що підбадьорює різні авторитарні режими, включно з Китаєм.

Як прогнозує Ш. Майстер з Дослідного центру при німецькій Раді з міжнародних відносин, «наступного року Україна не отримає ні необхідної зброї та боєприпасів, ні необхідного фінансування». Це при тому, що Росія «виконала свою домашню роботу з підготовки до тривалої війни», а Європа цього не зробила.

Військовий експерт і директор Данського інституту поглиблених досліджень також наголошує на тому, що Європа має дивитися на речі

реально, розуміти свої інтереси та не покладатися повністю на США в питаннях своєї безпеки (URL: <https://www.holosameryky.com/a/experts-pro-pidtrymku-evropy/7400070.html>. 2023. 15.12).

Крім того, привертає увагу те, що на сьогодні політична ситуація все ж таки змінюється зважаючи на те, що популісти з досить сильними антиукраїнськими поглядами лідирують на останніх виборах як у Нідерландах, так і в Словаччині, і, звісно, на горизонті вибори Президента США. Також треба пам'ятати, що у Франції чекає нових виборів палка прихильниця Путіна М. Ле Пен. Хоча до виборів 2027 р. ще далеко, але соціопитування свідчать, що за неї сьогодні готові проголосувати 30–33 % виборців. Тобто така частина французів розділяє так чи інакше її погляди. До нових виборів у ФРН готується і право-популістська «Альтернатива для Німеччини», яка на виборах у бундестаг у 2017 р. зайняла третє місце. Отже, праві у Європі набирають популярності, що не може не викликати занепокоєння, оскільки саме з правими у Європі Путін протягом багатьох років вибудовував найбільш тісні зв'язки.

Історичне рішення про початок переговорів щодо вступу України до ЄС є лише першим кроком. Наша держава має зробити ще багато, аби потрапити у Євросоюз. Переговори про членство можуть тривати кілька років і бути непростими, судячи з останньої заяви Б. Орбана, політичного радника угорського Прем'єра В. Орбана: «Для схвалення вступу України до ЄС доведеться прийняти мінімум 70 одностайних рішень, і без згоди Угорщини нічого не вийде» (URL: <https://unn.ua/news/radnyk-orbana-zaiavyv-shcho-yes-potrebuvatyme-shche-70-odnostainykh-rishen-dlia-vstupu-ukrainy-do-uevrosoiuzu>. 2023. 15.12).

Отже, початок переговорів – це ще не вступ до ЄС. Проте ухвалення такого рішення Європейською Радою – тактична перемога, яка веде до перемоги стратегічної – повноправного вступу України до Європейського Союзу.

Проте історія формування ЄС і вступу нових членів, а також аналіз розвитку політичної ситуації всередині ЄС свідчить, що процес цей буде не легкий. Особливо з огляду на розміри України, її економічний і гуманітарний потенціал, а також набутий за останні роки авторитет у військовій сфері. Навіть перебуваючи в стані війни, наша країна створює серйозну конкуренцію європейським країнам з окремих галузей економіки, що вже викликало гостру реакцію з боку виробників сільськогосподарської продукції, перевізників тощо. Уже лунають пропозиції щодо обмеження експорту товарів з України навіть після її вступу до ЄС. Отже, переговори старт яким було дано на цьому саміті, не будуть простими, а відтак і українські дипломати, і українська влада, і українське суспільство мають докласти максимум зусиль на шляху досягнення мети.

Новий уряд у Польщі: експерти щодо подальшого розвитку українсько-польських відносин

У Польщі 13 грудня 2023 р. нарешті завершилося переформатування влади. Президент країни А. Дуда прийняв присягу чергового Прем'єр-міністра Д. Туска й затвердив склад уряду. У новій Раді міністрів сформовано коаліцію з ліберальної «Громадянської платформи», правої Польської селянської партії, «Нових лівих», а також консервативної партії «Польща-2050». За обрання Д. Туска проголосувало 248 депутатів Сейму (201 був проти). Новий старий Прем'єр обіцяє докорінні зміни, насамперед масштабні розслідування дій своїх попередників – від міністрів урядів до голови колишньої правлячої партії «Право і справедливість» Я. Качинського, а також нормалізацію відносин з ЄС та Україною.

Чому новий старий? Справа в тому, що 16 років тому, ще на парламентських виборах-2007, перше місце посіла партія «Громадянська платформа» (ГП), співзасновником і лідером якої був Д. Туск. Саме тоді він уперше став прем'єр-міністром країни. Жвавість розуму, схильність до імпровізації та почуття гумору зробили «родзинкою» Д. Туска прямий діалог з опонентами. Вважається, що долю переможних для ГП тогорічних парламентських виборів значною мірою визначила саме нищівна перемога Д. Туска в передвиборчих дебатах над Я. Качинським: деякі польські політологи вважають, що від тієї поразки Я. Качинський не відійшов і досі (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v0n9z0rro>).

У 2010 р. Д. Туск розглядався як фаворит на виборах на пост Президента, хоча в польській системі влади ця посада є більш статусною, тоді як пост Прем'єр-міністра більш впливовою. Парламентську кампанію-2011 знову виграла ГП. Уперше в історії Польщі одна й та сама партія перемогла на двох виборах поспіль. Завдяки цьому Д. Туск зберіг прем'єрство. Улітку 2014 р. його обрали головою Європейської ради. Після від'їзду Д. Туска до Брюсселю ГП у 2015 р. прогнала вибори правій партії «Право і справедливість» («ПіС») Я. Качинського. На думку багатьох спостерігачів, у Польщі з тих пір розпочався період занепаду демократії. За ці вісім років країна майже перетворилася на заповідник традиційних цінностей з авторитарними тенденціями. Зокрема, владою було ініційовано фактичну заборону абортів; судова реформа, яка поставила систему правосуддя в пряму залежність від владної вертикалі. Система публічних ЗМІ у Польщі трансформувалася в пропагандистський рупор правлячої «ПіС». В останні роки частими стали міркування провладних політиків про можливий вихід Польщі з Євросоюзу.

У 2017 р. Д. Туска переобрали на посаду голови Європейської ради. Після закінчення каденції він залишився в Брюсселі, обійнявши посаду голови Європейської народної партії. Коли влітку 2021 р. Д. Туск оголосив про намір

повернутися до польської політики, це викликало певний скепсис. На цей час створена ним «Громадянська платформа» була розколота ізсередини. Електоральна база ГП постійно зменшувалася. Безпосередньо про Д. Туска в Польщі склалася думка, що він відірваний від місцевих політичних реалій. Незважаючи на це в жовтні 2021 р. Д. Туск очолив ГП та оголосив своєю головною метою усунення «ПіС» від влади. Завдяки використанню об'єднувальної стратегії ГП вдалося стати ядром «Громадянської коаліції», навколо якої об'єдналися інші партії різного толку. Через це нове політичне утворення вибороло друге місце на виборах у Сейм у 2023 р. (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v0n9z0rro>).

Узагалі вважається, що Україна посідає особливе місце в політичній спадщині Д. Туска. Існує експертна думка, що саме в надрах його уряду у свій час народилася концепція «Східного партнерства» – формату зближення України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії з Євросоюзом. Польща та Прем'єр Д. Туск особисто однозначно підтримали Євромайдан і подальші європейські спрямування Києва. Займаючи важливі посади в Брюсселі, Д. Туск, попри опір деяких європейських лідерів, невпинно «втискав» українське питання до порядку денного євроструктур. Незважаючи на скепсис колег, він запрошував на саміти ЄС українського президента, щоб той додатково натиснув на політиків, які бажали послабити санкції проти Росії чи примиритися з Москвою. За таку позицію французькі журналісти називали його «антиросійським мономаніяком».

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну Д. Туск використовував старі контакти для того, щоб активізувати допомогу Києву з боку європейських країн та критикував Захід за надто пасивну позицію щодо конфлікту. «Україна має шанс перемогти у цій війні, але це потребує значно більшої підтримки з боку Європи, а особливо її найбільших і найбагатших країн – таких як Німеччина. І йдеться не лише про символічну підтримку, про гарячі слова та нагороди, а й про озброєння, боєприпаси, літаки, танки. Немає жодної причини для того, щоб Німеччина, Франція або Італія допомагали Україні менше, ніж США, Польща або країни Балтії», – говорив він у вересні 2022 р. (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cn041l5j54go>).

На думку експертів Центру протидії дезінформації, можна сподіватися на те, що новий уряд Польщі під керівництвом Д. Туска здатний розв'язати проблеми, які накопичилися за останні місяці у відносинах з Україною. Проте водночас не варто чекати швидких рішень, особливо в питанні зернової кризи. Це обумовлено тим, що за Міністерство аграрної політики і питання зернової блокади відповідатимуть політики «Польської селянської партії» (ПСП), для яких аграрна сфера – ключова тема. Адже ПСП прийшла до влади через загравання з виборцями аграрного сектора країни та спекуляцій на темі блокування транзиту українських зернових польською територією під приводом захисту інтересів місцевих аграрників. Очевидно, що така стратегія ПСП залишиться до майбутніх виборів до Сейму через ставку на голоси виборців із сіл та маленьких містечок, для яких проблема експорту

українського зерна стоїть дуже гостро. Тож імовірніше досягнути прогресу в питанні розблокування транзиту українських зернових можливо через певні компроміси з обох сторін (URL: <https://cpd.gov.ua/main/chy-zminyt-novuj-uryad-polshhi-vidnosynu-z-ukrayinoyu>).

Після призначення Д. Туска Прем'єр-міністром Польщі в уряді практично одразу почалися кадрові зміни. Міністром оборони й першим віцепрем'єром став 42-річний лідер Польської селянської партії В. Косиняк-Камиш. Медик за освітою. Польська селянська партія, яку він очолює, найближча до «Права та справедливості» сила з урядової коаліції. Тому очікується, що новий міністр оборони виконуватиме неформальну функцію посередника між урядом і президентським палацом. Заразом журналісти Gazeta wyborcza зазначають, що під час нещодавньої виборчої кампанії В. Косиняк-Камиш кілька разів критикував використання польських військових як декорації до виступів лідера «ПіС» Я. Качинського, також майбутній перший віцепрем'єр виступав за посилення ролі Польщі в НАТО й обіцяв, що в разі зміни влади новий уряд залишить підписані попередниками багатомільйонні контракти на закупівлю озброєнь (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cn041l5j54go>).

Утім результати перемовин очільника МЗС України Д. Кулеби з нинішнім головою МЗС Польщі Р. Сікорським є додатковим свідченням того, що від нового польського уряду можна очікувати позитивних зрушень у підтримці євроатлантичних і європейських спрямувань України. Зокрема, у своїх перших виступах у ЗМІ новий старий міністр (Р. Сікорський уже обіймав цю посаду в уряді Д. Туска в 2007–2014 рр.) підтвердив свою відданість подальшому зміцненню українсько-польських відносин, протидії російській агресії, інтеграції України в ЄС і НАТО, а також співпраці в інших глобальних справах. Однак голова МЗС Польщі запевнив, що його держава активно працюватиме на майбутньому саміті Євросоюзу, щоб забезпечити ухвалення необхідних рішень, зокрема про вступ України до ЄС. Вірогідно, подальша співпраця на рівні дипломатичних відомств буде закріплена під час чергових особистих контактів Р. Сікорського з українськими колегами. Так, уже через місяць після свого призначення Р. Сікорський здійснив візит до Києва, у межах якого, зокрема, планувалося оголосити про новий пакет допомоги Україні (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glava-mzs-polshchi-pidtrimku-ukrayini-kshcho-1703310930.html>).

З приводу підтримки офіційного Києва Д. Туск уже зробив заяву про те, що його країна вимагатиме повної мобілізації Заходу для допомоги Україні. Крім того, у нього є впевненість, що Президент Польщі А. Дуда навіть після втрати його партією «ПіС» більшості в Сеймі продовжить на міжнародних майданчиках підтримувати Україну в боротьбі з російською агресією та на шляху до членства в НАТО і ЄС (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v0n9z0rro>).

На думку більшості вітчизняних і закордонних експертів, можна з великою долею впевненості сподіватися, що Д. Туск виконуватиме свої

передвиборчі обіцянки щодо України й новий уряд Польщі зніме тертя у двосторонніх відносинах. Під час виборчого процесу політик, зокрема, заявляв, що він негайно візьметься за виправлення таких проблем, як блокування вантажних перевезень на кордоні Польщі з Україною, де з польського боку накопичилися багатокілометрові черги з вантажівок. Звісно, у своїй риторичі Д. Туск підкреслював, що діятиме в інтересах польських перевізників, але домагатиметься вирішення питання так, щоб блокаду кордону було припинено. Зокрема, Д. Туск оголосив, що вважає розв'язання цієї проблеми одним з пріоритетних завдань, і ще до затвердження свого уряду створив міжвідомчу групу із цього питання (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v0n9z0rro>). І ось уже 22 грудня представники Міністерства інфраструктури Польщі та українського Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури під час зустрічі в Києві погодили план дій для розблокування кордону. Цей захід став також продовженням переговорів віцепрем'єра з питань відновлення України О. Кубракова та нового міністра інфраструктури Польщі Д. Клімчака, які раніше відбулися у Варшаві (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/12/22/7176111>).

До того ж новий уряд Польщі звільнив керівників державних медіа, які у свій час фактично перетворилися на рупор партії Я. Качинського та періодично поширювали інформацію майже відверто антиукраїнського характеру. Новий міністр культури Польщі Б. Сенкевич 20 грудня звільнив керівництво Польського телебачення (TVP), Польського радіо та Польського агентства преси (PAP) і спостережні ради цих ЗМІ. Він також призначив новий склад останніх (URL: https://vgolos.ua/news/noviy-polskiy-uryad-zvilniv-kerivnictvo-usih-derzhavnih-mas-media_1443004.html).

Водночас, на думку вітчизняних і польських експертів, не треба розраховувати, що після зміни партії влади й затвердження уряду Д. Туска відносини між Україною та Польщею швидко повернуться до попереднього безконфліктного рівня. Адже в Сеймі залишаються опозиційні новій владі представники «Конфедерації», відомі своїми провокативними заявами антиукраїнської спрямованості, і дуже велика фракція «Права і справедливості» Я. Качинського, яка не планує йти з польської політики й, імовірно, продовжить спекуляції на «українському питанні» під час місцевих виборів у квітні 2024 р., виборів Європейського парламенту в червні 2024 р., президентських виборів у серпні 2025 р. (URL: <https://cpd.gov.ua/main/chy-zminyt-novuj-uryad-polshhi-vidnosynu-z-ukrayinoyu>).

Вочевидь не випадково, що майже одночасно з призначенням Д. Туска у Львові відбувався 15-й Форум Україна – Польща, організований Фондом С. Баторія (Варшава) і Міжнародним фондом «Відродження» (Київ), який зібрав понад 40 представників експертного середовища з обох країн. Серед учасників дискусії були заступник міністра економіки України Т. Качка, міністр оборони України у 2019–2020 рр. А. Загороднюк, міністр закордонних справ України у 2014–2019 рр. П. Клімкін, заступник міністра фінансів Польщі

у 1991–1994 рр. С. Кавалець, заступник міністра економіки Польщі у 2001–2003 та 2005 р. Я. Пехота, представник уряду та посол Польщі у ЄС у 1996–2001 рр. Я. Трущинський і посол Польщі в Україні у 2001–2005 рр. М. Зюлковський. Торкаючись сучасного стану українсько-польських відносин, експерти запропонували своє бачення причин та перспектив вирішення проблемних питань. Так, на їхній погляд, блокування польськими перевізниками та фермерами кордону з Україною є помилковим і катастрофічним рішенням не лише для двосторонніх відносин, а й з погляду можливості стратегічного союзу України та Польщі у ЄС (в умовах блокади Росією авіаперевезень й істотного обмеження використання морських портів України) (URL: <https://www.irf.ua/yaki-vyklyky-ta-mozhlyvosti-prynese-novyj-rik-dlya-polsko-ukrayinskyh-vidnosyn-pidsumky-xv-forumu-ukrayina-polshha>).

Представник Громадянської мережі «ОПОРА» Т. Радь зазначив, що українсько-польський кордон як східний кордон Євросоюзу має стратегічне значення та повинен бути розблокований паралельно з напрацюванням рішення, яке унеможливить у майбутньому використання блокування як інструмента в питаннях недобросовісної економічної конкуренції. Польські перевізники завжди дискримінували українських, змушуючи польський уряд встановлювати симетричні квоти на кількість українських вантажівок на в'їзд до Польщі на рівні 160 тис. на рік. Для Білорусі цей показник становив 200 тис., для Росії – 260 тис. Утім 20 % українського ринку транспортних перевезень займають польські перевізники. Без напрацювання спільних правил здорової економічної конкуренції між Україною та Польщею зернова й транспортна криза можуть повторитися в інших сферах, наприклад залізничні перевезення, ринок праці, поштових послуг, банківських послуг, енергетичний ринок, зеленої трансформації тощо. Структури економік України та Польщі різняться: якщо найбільш конкурентноспроможними галузями Польщі після вступу до Євросоюзу є сільське господарство, логістика, ІТ, фармацевтика, то для України це сільське господарство (зернові, м'ясо птиці, молочарство та свинарство), металургія, ядерна енергетика, ІТ (цифрові рішення), які потребуватимуть кардинального регулювання й стандартизації. Крім того, український ринок переважно сировинний зі слабкою переробною складовою.

У свою чергу, структури аграрних ринків України та Польщі також істотно відрізняються. Потрібно знайти ексклюзивне рішення для українського аграрного сектора у єдиному європейському ринку – можливо навіть у форматі ексклаву, коли в обмін на преференції для України в інших економічних секторах імпорту українського зерна до ЄС буде обмежено (запровадження квот). Узагалі Україна не зможе успішно просуватися на шляху до членства в Євросоюзі, якщо не розв'яже проблеми двосторонніх відносин з Польщею (URL: <https://www.oporaua.org/other/ukrayina-ne-mozhe-uspishno-ruhatisya-do-chlenstva-v-yes-ne-virishivshi-pitannya-dvostoronnih-vidnosin-iz-pol-shheyu-25057>).

А. Гетьманчук, директор Центру «Нова Європа», та інші присутні на Форумі Україна – Польща вітчизняні експерти вважають, що наразі Польщу поки ще не можна назвати адвокатом України у ЄС, проте є впевненість у тому, що за часів уряду Д. Туска ситуація зазнає кардинальних (позитивних для України) змін. Польща має чудовий шанс стати справжнім локомотивом для України на її євроінтеграційному шляху, яким у свій час була для Польщі Німеччина, стимулюючи Варшаву виконувати «домашню роботу». Це національний інтерес безпосередньо Польщі, яка знову може стати глобальним гравцем. Польща могла б спробувати адаптувати до сучасних умов формат Веймарського трикутника – об'єднання Німеччини, Франції та Польщі – шляхом залучення до нього України. Хоча водночас залишатиметься проблема ймовірного блокування союзу Варшави та Берліна з боку партії «Право і справедливість». Треба розглянути можливість оновлення, а краще – розроблення нового двостороннього договору між Польщею й Україною на зразок договору між Німеччиною та Францією. Потрібно відновити роботу міжурядової економічної комісії України та Польщі, яка протягом останніх восьми років практично не працювала. Сподівання українського бізнесу на співпрацю з польським з метою спільного продажу продукції на ринки третіх країн не виправдалися. Натомість українські підприємці стикнулися з протекціоністськими очікуваннями польських колег. Україна й Польща часів нового уряду Д. Туска мають серйозний потенціал співпраці на міждержавному рівні, але варто також залучати експертні середовища, громадянські суспільства та політичні естаблішменти обох держав (URL: <http://neweurope.org.ua/nova-uevropa-na-xv-forumi-ukrayina-polshha>).

Отже, прагнення офіційного Києва почати перезавантаження відносин з Польщею хоча й мають реальні підстави на успіх, однак багато в чому залежатимуть від спроможності та вміння Д. Туска як Прем'єр-міністра збалансовувати інтереси учасників коаліційного уряду зі своїми міжпартійними стримуваннями й противагами, досягати розумних компромісів на користь України. Прискоренню вирішення складних питань двосторонніх відносин сприятимуть особисті зустрічі високопосадовців обох країн (на кшталт уже передбаченої Д. Туска з В. Зеленським), а також активність громадянського суспільства обох країн, зокрема його експертного сектора.

Український ринок праці у другій половині 2023 р.

(Закінчення. Початок у № 22)

Робоча сила і ринок праці в Україні у другій половині 2023 р.: стан, тенденції, проблеми розвитку

Ретроспективний аналіз українського ринку праці засвідчив, що найбільші зміни на ньому відбувалися на початку повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Саме в цей період, у зв'язку з міграцією мільйонів українських громадян як у межах нашої держави, так і за її кордони, дуже сильно скоротилася чисельність робочої сили в Україні. Водночас із початком цього вторгнення багато підприємств-резидентів України взагалі припинило свою роботу, а багато певною мірою зменшили обсяги своєї підприємницької діяльності. Так, згідно з даними проведеного фахівцям НБУ опитування, в Україні на початку квітня 2022 р. не працювало приблизно 32 % підприємств, тоді як близько $\frac{1}{4}$ українських підприємств зберегли або навіть збільшили рівень завантаженості своїх виробничих потужностей. Решта ж українських підприємств певною мірою зменшили рівень завантаженості своїх виробничих потужностей. Серед основних причин таких змін у рівнях завантаженості виробничих потужностей вітчизняних підприємств, згідно з результатами опитування їхніх керівників, були втрати ринків збуту, порушення логістики та бойові дії в регіонах розміщення відповідних підприємств. Що ж стосується нестачі персоналу на підприємствах, то вплив цього чинника на рівень завантаженості виробничих потужностей українських підприємств протягом квітня – травня поступово знижувався (див. «Україна: події, факти, коментарі». 2022. № 5. С. 65–76).

Огляд ринку праці в Україні в травні 2022 р., який тоді підготували аналітики кадрового порталу «Grc.ua», також свідчив, що «говорити про повноцінне відновлення ринку праці зарано. Кількість вакансій набагато нижча, порівнюючи з довоєнним рівнем. Компанії, оптимізуючи витрати, скорочують бонуси та зменшують розмір заробітних плат. Попит на роботу відчутно перевищує пропозицію... Велика частка (39,8 %) компаній узагалі не в змозі спрогнозувати можливість відновлення до довоєнного рівня чи не впевнена, що компанія зможе відновитися взагалі».

При цьому «найбільш затребуваними в травні (2022 р. – Прим. авт.) були фахівці сфери продажів. Вакансії для цих фахівців становлять 19,6 % від усіх актуальних в травні. Однак їх частка зменшилася, порівнюючи з довоєнним періодом». Наприклад, у січні 2022 р. кожна четверта вакансія (25,1 %) серед усіх, опублікованих на сайті «Grc.ua», була для фахівців з продажу. «У лютому 2022 р. їх частка становила 24,2 %». Другими за затребуваністю в травні були фахівці сфери інформаційних технологій (ІТ), інтернету та телекомунікацій.

«Частка вакансій для ІТ-шників в травні становить 15,6 % від усіх актуальних, і вона поступово збільшується протягом останніх місяців. Отже, твердження про те, що ІТ-галузь постраждала від війни чи не найменше, має вираження в кількості вакансій та позитивній динаміці їх протягом трьох місяців».

«Найбільше пропозицій роботи опубліковано також для фахівців без досвіду роботи та студентів (10 % від усіх актуальних), у транспорті та логістиці (8,1 %), для робітничого персоналу (6,4 %), у сфері маркетинг, реклама, PR (5,6 %). Затребувані також медики та фармацевти (частка вакансій для них становить 5,1 % від усіх опублікованих пропозицій роботи в травні), фахівці будівельної галузі (4,7 %), працівники у виробництво та сільське господарство (4,2 %), фахівці бухгалтерського й управлінського обліку (3,7 %)». Причому «перелік затребуваних фахівців майже не змінився протягом трьох місяців війни. Виключенням є фахівці будівельної галузі. Україна вже відновлює пошкоджену інфраструктуру, дороги, будинки, тому кількість вакансій для будівельників, інженерів, архітекторів збільшилася» (URL: <https://kiev.grc.ua/article/30386>).

Загалом, в Україні, за даними агрегатора з пошуку роботи Work.ua, до червня 2022 р. в Україні спостерігалось надзвичайно стрімке зростання кількості шукачів роботи, яке значно перевищувало темпи зростання кількості запропонованих вакансій. Уже з початку літа 2022 р. цей тренд змінився на протилежний і кількість активних шукачів роботи почала скорочуватися. Також при цьому кількість нових вакансій у вітчизняній економіці зростала. Цей процес тривав і в 2023 р. Зокрема, як зазначав у жовтні 2023 р. оглядач сайту «Економічна правда» Я. Вінокуров, «бізнес, який пристосувався до умов війни та нарощує обсяги виробництва, починає створювати більше робочих місць. Однак через скорочення кількості шукачів роботи ці місця складніше заповнювати. Як наслідок, конкуренція за робоче місце постійно зменшується. Якщо порівнювати з піком попиту на роботу, який був у перші місяці великої війни, конкуренція за одне робоче місце у вересні 2023 р. впала в понад 8 разів. Про певний дефіцит робочої сили свідчить і те, що збільшився час, який роботодавці вимушені витратити на пошук працівників. Пошук вузькопрофільних фахівців може тривати тижні, навіть місяці».

З аналізу даних Work.ua випливає, що в Україні середня кількість відгуків шукачів роботи на одну вакансію в місяць становила в березні 2022 р. – 75 відгуків, наприкінці квітня – початку травня 2022 р. – 70 відгуків, у жовтні 2022р. – близько 20, а у вересні 2023 р. – менше 10 відгуків.

При цьому, за даними Work.ua, ситуація з пропозицією роботи відрізняється залежно від регіону України. У ЗМІ наголошується, «найбільше нових вакансій з'являється в західних областях. Наприклад, у Закарпатській їх кількість у вересні 2023 р. удвічі більша, ніж напередодні великої війни. Натомість у прифронтових областях відновлення робочих місць відбувається мляво. У Донецькій області зафіксовано лише 19 % вакансій від довоєнного показника, у Херсонській – 11 %. Ринок праці досі не відновився в Києві та

<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494>).

Загалом нинішня ситуація з пропозицією роботи по регіонах України є наслідком переміщення ряду виробничих потужностей / підприємств та інших форм економічної діяльності у більш безпечні регіони, насамперед Правобережної України. Звичайно, навіть у цій ситуації має значення й економічний потенціал певного регіону України, який існував до повномасштабного вторгнення військ Росії на територію нашої держави. Однак саме фактор безпеки конкретного регіону відіграє провідну роль у ситуації з пропозицією роботи на його території.

Нинішній розподіл динаміки вакансій на ринку праці по регіонах України є наслідком ретроспективно розглянутого вище процесу адаптації цього ринку до умов повномасштабної війни. Зокрема, найбільший приріст кількості вакансій на роботу, порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення військ Росії в Україну, у листопаді 2023 р. був у Рівненській (34 %), Вінницькій (37 %), Львівській (38 %), Чернівецькій (42 %), Хмельницькій (47 %), Закарпатській (67 %) та Івано-Франківській (83 %) областях. Саме ці області, крім Рівненської, є найбільш віддаленими в Україні не лише від російського, а й білоруського кордону. Тому вони видаються найбільш безпечними під час війни.

З іншого боку, на карколомне скорочення робочих місць / вакансій уже вказувалося вище. Утім, і в цьому випадку фактор рівня безпечності регіону поєднується з наявністю так званого агломераційного ефекту, тобто позитивного впливу на розвиток ринку праці наявності великих міст, промислових і транспортних центрів у регіоні.

Так, у Харківській і Запорізькій областях, на території яких та поряд з якими ведуться активні бойові дії, попри позитивний агломераційний ефект таких великих промислових, транспортних і культурних центрів, як Харків і Запоріжжя, кількість вакансій на роботу скоротилася порівняно з періодом напередодні повномасштабного вторгнення військ Росії на територію нашої держави відповідно на 57 і 44 %. Водночас у більш безпечних нині регіонах, таких як Київська область разом з Києвом та Одеська область, кількість вакансій на роботу скоротилася за цей же період відповідно на 20 і 17 %.

«У листопаді 2023 р., за даними Work.ua, роботодавці опублікували 101 тис. 467 вакансій. Якщо порівняти із жовтнем, кількість пропозицій роботи скоротилася на 3 %. Така динаміка є цілком закономірною для сезонних коливань на ринку праці: після піку активності у вересні та жовтні кількість вакансій поступово скорочується. Тож наступного поживлення варто очікувати вже після сезону зимових свят». «Попри це, уже четвертий місяць поспіль роботодавці розміщують понад 100 тис. вакансій. Але у відновленні ринку праці все ще маємо диспропорції за регіонами. Хоча восени чимало компаній релокувалися в прифронтові регіони, кількість вакансій тут усе ще значно менша за довоєнні показники» (URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3211>).

Загалом же, як видно з наведених даних, фактор безпеки є провідним для формування ринку праці в усіх регіонах України. При цьому деякі аналітики наголошують, що за час повномасштабної війни «в Україні істотно змінилася структура економіки. Чимало компаній, які до лютого 2022 р. працевлаштовували десятки тисяч українців, сьогодні або не працюють, або перебувають на тимчасово окупованій території, або їх об'єкти зруйновано. Це створило диспропорції на ринку праці: навички та спеціалізація людей не відповідають потребам компаній, що працюють. Хоча загальна ситуація може свідчити про дефіцит робочої сили, у деяких галузях спостерігається профіцит кадрів» (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494>).

Зокрема, фахівці НБУ звернули увагу, що «з початку 2023 р. тривало зростання попиту на робочу силу, підтримане поживленням економіки. Найвищий попит спостерігався на спеціальності, пов'язані з подальшим пристосуванням бізнесу до воєнних умов. Так, серед нових вакансій переважають робітничі професії, логістика, продажі, закупівлі. У поточних умовах зростає і кількість вакансій в охороні здоров'я та освіті, а завдяки поступовому поживленню внутрішнього попиту – у роздрібній торгівлі, сфері послуг. Це, зокрема, може бути наслідком масштабної міграції за кордон, насамперед жінок, які переважали в цих секторах. Водночас низький попит залишається на працівників гуманітарно-культурного та адміністративно-управлінського напрямів, а також у сфері ІТ, будівництві. Зміни в попиті на робочу силу відображають вагомі зміни в структурі економіки» (URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=6).

Для повноти ретроспективного аналізу українського ринку праці коротко розглянемо динаміку заробітної плати. Як зазначається в аналітичному матеріалі на сайті «Економічна правда», в Україні «у лютому 2022 р. пропонувано роботодавцями середня зарплата дорівнювала 14 тис. 802 грн. Через місяць після вторгнення вона впала на 10 – до 13 тис. 476 грн і почала відновлюватися з початку 2023 р. У жовтні середня зарплата становила 17 тис. 104 грн, тобто з лютого 2022 р. вона номінально зросла на 14 %. А що із цінами? Якщо прийняти за базу лютий 2022 р., то з того часу споживчі ціни в середньому зросли майже на 27 %. Таким чином, реальна зарплата середньостатистичного українця зараз на 13 % менша, ніж була до великої війни. Проте відновлення не однакове для всіх професій» (URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/10/11/705351>).

Як впливає з наведених на сайті «Економічна правда» графіків, складених на базі даних сайту «Work.ua», у перші місяці після початку повномасштабного російського воєнного вторгнення зарплата працівників за більшістю напрямів їх спеціалізації зменшувалася. Стрімкість і глибина падіння рівня зарплат працівників була різною залежно від напрямів їх спеціалізації. Зокрема, за такими напрямками спеціалізації працівників, як «готельно-ресторанний бізнес, туризм», «дизайн, творчість», «культура, музика, шоу-бізнес» і «страхування» падіння номінальних зарплат сягнуло 20 %. Причому в такій сфері, як «культура, музика, шоу-бізнес» до початку

жовтня 2023 р. зарплата працівників так і не відновилася до рівня, що існував до початку повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну.

За іншими напрямками спеціалізації працівників відносно падіння номінальних зарплат було меншим. Але ступені такого падіння були різними. За такими напрямками спеціалізації працівників, як «інформаційні технології, комп'ютери, інтернет», логістика, складська та зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД)», «секретаріат, діловодство», «транспорт, автобізнес» і «сільське господарство, агробізнес» відносно падіння номінальних зарплат було загалом найменшим і до того ж доволі короткотерміновим.

Загалом, наведені дані свідчать, що, по-перше, за умов повномасштабної війни попит на робочу силу відрізняється від відносно мирного періоду диференційовано залежно від напрямів спеціалізації працівників. По-друге, кон'юнктура українського ринку праці протягом 2023 р. поступово адаптувалася до відносно стабільних характеру ведення війни та лінії російсько-українського фронту.

Також ретроспективний аналіз динаміки зарплати працівників за напрямками їх спеціалізації дає уявлення про динаміку кон'юнктури ринку праці в Україні від початку повномасштабного російського воєнного вторгнення і до початку жовтня 2023 р.

Водночас враховуючи, що характер російсько-української війни за цей період змінювався, такий аналіз може служити інформаційною основою для прогнозів розвитку ринку праці в Україні у 2024 р., а може, і в 2025 р. Але при цьому треба враховувати вірогідний характер майбутніх бойових дій та лінії російсько-українського фронту.

Ринок праці в Україні: тенденції і проблеми розвитку

Починаючи з кінця 2022 р., вітчизняний ринок праці функціонував і розвивався за умов відносно стабілізації лінії російсько-українського фронту. Також протягом 2023 р. загалом зросла ефективність роботи української протиповітряної / протиракетної оборони (ППО/ПРО). Усе це загалом позитивно вплинуло на функціонування ринку праці в Україні.

Як зазначено на сайті «Work.ua», «аналітика листопаду виявила дві позитивні тенденції. По-перше, укотре розмір середньої заробітної плати зріс і тепер становить 18 тис. 500 грн. По-друге, уперше за 2023 р. на ринку праці зросла конкуренція серед шукачів. І хоча говорити про подолання дефіциту кадрів ще дуже рано, це дає підґрунтя для стриманого оптимізму на майбутнє». Якщо ж порівнювати з показниками до початку повномасштабного російського воєнного вторгнення, то найбільше зростання кількості «робочих місць бачимо на заході країни: у Закарпатській (180 %), Івано-Франківській (167 %), Хмельницькій (147 %), Чернівецькій (142 %), Львівській області (138 %). Однак у листопаді проти минулого місяця приріст вакансій фіксуємо в прифронтових областях: Чернігівській (+3 %, 1 тис. 182 вакансій), Миколаївській (+2 %, 1 тис. 263), Запорізькій (+1 %, 1 тис. 869). В абсолютній кількості пропозицій роботи лідирують Київська (33 тис. 904), Дніпропетровська (9 тис. 633), Львівська (9 тис. 463), Одеська (6 тис.

782), Харківська області (3 тис. 715). У цих п'яти регіонах зосереджено 63 % робочих місць».

Водночас «найбільшу кількість відгуків на вакансії отримують роботодавці в Київській, Харківській, Вінницькій, Волинській і Львівській областях. Найменшу – у Закарпатській, Херсонській, Чернівецькій, Черкаській і Житомирській області». Тобто безпечність певного регіону України ще не є гарантією наявності достатньої кількості робочих місць для шукачів роботи. При цьому, як зазначають фахівці із сайту Work.ua, «хоча в усіх регіонах-лідерах конкуренція за вакансію зросла на 5–12 %, роботодавці тут однаково отримують уп'ятеро менше відгуків, ніж ті, хто пропонує віддалений формат роботи. Українці воліють працювати онлайн, і ця тенденція навряд чи зміниться найближчим часом».

Також аналітики з Work.ua зазначають, що «в листопаді 2023 р. зменшення кількості вакансій на ринку відобразилося на всіх категоріях-лідерах. Єдиний виняток – категорія “Медицина, фармацевтика”, де відкрито 6 тис. 583 вакансій, як і в жовтні. Як бачимо, дефіцит кадрів у цій сфері все ще не вщухає. Найбільшу кількість роботи українцям уже другий місяць поспіль пропонує категорія “Робочі спеціальності, виробництво” (–6 % до жовтня, 18 тис. 879 вакансій). Попередній незмінний лідер “Сфера обслуговування” має 17 тис. 989 пропозицій роботи (–8 %). Також серед лідерів категорії “Продаж, закупівля” (–2 %, 13 тис. 711), “Роздрібна торгівля” (–3 %, 12 тис. 438), “Логістика, склад, ЗЕД” (–5 %, 10 тис. 765), “Готельно-ресторанний бізнес, туризм” (–1 %, 9 тис. 615).

Водночас помітний приріст пропозицій роботи маємо в категорії “Охорона, безпека” (+15 %, 2 тис. 494 вакансій). Це пов'язано з тим, що Міністерство оборони та Work.ua визначили стратегію співпраці в рамках проєкту “Рекрутинг”. Тож військові підрозділи використовують можливості Work.ua для найму фахівців із цивільними спеціальностями: водіїв, слюсарів, газозварників, будівельників тощо. Також зросла кількість вакансій у категорії “Телекомунікації та зв'язок” (+2 %, 4 тис. 039)».

Що ж стосується попиту на фахівців конкретних напрямів професійної діяльності, то «в листопаді найбільше зріс попит на таких фахівців: сімейний лікар (+27 % до жовтня, 128 вакансій); головний інженер (+15 %, 122); соціальний педагог (+15 %, 297); хірург (+12 %, 112); лідогенератор (+12 %, 124); начальник відділу кадрів (+11 %, 120); менеджер із зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) (+10 %, 301); хімік (+7 %, 109); бізнес-тренер (+7 %, 110); завідувач складу (+7 %, 272)».

При цьому в листопаді 2023 р., «попри загальний спад кількості вакансій, збільшилася кількість пропозицій роботи для ветеранів (+4 % до жовтня, 5 тис. 804), пенсіонерів (+2 %, 3 тис. 935) та людей з інвалідністю (+1 %, 8 тис. 541)».

Стосовно ж гендерно-вікової структури шукачів роботи повідомляється таке. «У листопаді 2023 р. на сайті “Work.ua” створили або оновили резюме 331 тис. 491 шукач. Серед них 58 % жінок та 42 % чоловіків. Найбільше

кандидатів у віці 18–24 роки (29 %) та 25–34 роки (28 %). Ще 22 % – це люди віком від 35 до 44 років, 13 % – від 45 до 54 років, 6 % – понад 55 років. Також 2 % кандидатів не досягли 18 років» (URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3211>).

З наведеного можна зробити деякі висновки. Підвищення рівня безпеки в більшості регіонів України завдяки стабілізації лінії російсько-українського фронту та ефективності роботи української ППО/ПРО сприяло зростанню кількості робочих місць, а отже, і вакансій на вітчизняному ринку праці. Утім, фактор безпечності регіону та агломераційний ефект великих промислових, транспортних і культурних центрів продовжує діяти й нині. Тому, як впливає з наведених вище даних, відносно, а часто й абсолютне зростання попиту на робочу силу (пропозиції вакансій) більше в більш безпечних регіонах України.

Також галузева структура вакансій і структура попиту на фахівців конкретних напрямів професійної діяльності відображають помітне підвищення значення критерія рівня безпеки в процесі функціонування української економіки за умов продовження російсько-української війни. Але водночас відчувається прагнення суспільства налагоджувати ті форми життя, а отже, і зайнятості, які існували в Україні до початку повномасштабного російського воєнного вторгнення. Тому, з одного боку, спостерігається доволі високий попит на робочу силу у сферах діяльності, необхідних для життя суспільства в умовах війни, а з іншого – у сферах відпочинку та дозвілля. При цьому зауважимо, що категорія «Робочі спеціальності, виробництво» є надто узагальненою, порівняно з іншими категоріями вакансій, які представлено на сайті «Work.ua». Фактично вона відображає дуже широкий спектр спеціальностей різних напрямів матеріального виробництва. На цьому її аспекті ми ще зупинимося далі.

Щодо гендерно-вікової структури шукачів роботи, то істотне переважання жінок серед шукачів роботи також є результатом нинішньої повномасштабної російсько-української війни. Адже саме жінки переважають серед вимушено переміщених осіб, і багато з них шукають роботу в нових місцях свого перебування. Так само в Україні, як впливає з наведених вище даних, з переважанням осіб більш молодого віку серед вимушено переміщених осіб пов'язане й переважання людей відносно молодших вікових категорій серед шукачів роботи.

Також для кращого розуміння вірогідних перспектив розвитку українського ринку праці треба зупинитися на деяких нинішніх проблемах його функціонування, особливо галузевих. Адже, як наголошують деякі фахівці, в Україні при поступовому зростанні зайнятості та збільшенні попиту на робочу силу відчувається нестача саме кваліфікованих кадрів. Так, у НБУ прогнозують, що диспропорції, характерні для ринку праці й раніше, нині поглиблюються через наслідки війни. Як підсумок, роботодавцям складно знайти кваліфікованих працівників, оскільки через міграцію та мобілізацію відбувається вплив робочої сили зі сфери економічної діяльності. Водночас

макроекономічна стабільність підтримуватиме бізнес-активність та зайнятість і надалі.

За таких обставин чи не найбільш затребуваним напрямом професійної діяльності є продавець / продавець-консультант. Адже, з одного боку, повсюдно поширена роздрібна торгівля потребує достатньої кількості відповідних кадрів, з іншого – робота продавця не потребує спеціальних знань та високої кваліфікації. У результаті на вітчизняному ринку праці вакансії продавця / продавця-консультанта є найчисельнішими, але при цьому вони відносно швидко заповнюються, особливо у великих населених пунктах.

Як зазначала директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАН України Е. Лібанова, «найбільш рухомими видами діяльності, де люди часто втрачають роботу, але досить швидко її знаходять, виявляються будівництво (саме тут працювало 14,8 % осіб, які не мали роботи у вересні 2023 р., але шукали її, зокрема 26 % чоловіків) і торгівля (13,4 % осіб обох статей, зокрема 19,8 % жінок)».

Утім ситуація на ринку робочої сили за напрямками професійної діяльності, що потребують спеціальних знань та високої кваліфікації, часто складніша, ніж коли потреби в таких знаннях і кваліфікації для шукачів роботи немає. Наприклад, оглядачі ЗМІ зазначають, що на вітчизняному ринку праці в категорії «Медицина, фармацевтика» вакансій нині більше, ніж до повномасштабного вторгнення, та й зарплати за останній рік зросли. У серпні 2023 р. цей сегмент ринку праці відновився на 114 % – 6 тис. 465 оголошених через сайті «Work.ua» вакансій. «Найбільша кількість пропозицій роботи в категорії традиційно зосереджена в Київській області – 2 тис. 570 вакансій. Водночас це одна з небагатьох областей, де вакансій усе ж таки менше, ніж було до повномасштабної війни. Також багато роботи для медичного персоналу пропонують у Дніпропетровській (610), Львівській (553), Одеській (546), Харківській областях (341).

«Якщо порівняти з лютим 2022 р., то найбільшу динаміку відновлення показує переважно захід України. Подекуди вакансій у категорії тут вдвічі та навіть втричі більше, ніж до повномасштабного вторгнення... Це відповідає загальній тенденції ринку праці на заході України: у цих областях кількість вакансій відчутно більша від довоєнного рівня.

У прифронтових областях відновлення є, проте відбувається досить повільними темпами. Нестачу медичного персоналу в цих регіонах підтверджують і роботодавці... Відгуків на лікарські спеціальності, на вакансії анестезиста та рентгенолаборанта немає взагалі... У дефіциті медичні сестри, тому що підходящих кандидатів дуже мало. Багато шукачів мають прострочені медичні документи, бо давно не працювали в медичній сфері та не проходили обов'язкове для медпрацівників підвищення кваліфікації».

Зазначається, що «Медицина, фармацевтика» – та категорія, у якій майже немає посад, що стали менш затребуваними, якщо порівняти з лютим 2022 р. Лише за останній рік попит на адміністраторів та провізорів зріс у 2,5 раза, на психологів, логопедів, асистентів стоматолога, медичних сестер –

у 2 рази. Проте ситуація в медицині дуже полярна. З одного боку, є значна конкуренція за пропозиції роботи, які передбачають менші вимоги до освіти та кваліфікації; з іншого боку, на вакансії для лікарів роботодавці отримують лише по 1–2 відгуки».

При цьому роботодавцям дуже складно знайти кандидатів «на посади завідуючого аптекою, гастроентеролога, ветеринарного лікаря, лікаря УЗД, кардіолога, ендокринолога (1 відгук), зубного техника, сімейного лікаря, провізора (до 2 відгуків), педіатра, асистента ветеринарного лікаря, офтальмохірурга, логопеда (2–3 відгуки)». Водночас найбільшу кількість вакансій у серпні 2023 р. пропонували таким фахівцям, як медсестра (1 тис. 075), провізор (930) та асистент стоматолога (578).

За даними сайту «Work.ua», середня заробітна плата працівників у категорії «Медицина, фармацевтика» в серпні 2023 р. становила 17 тис. 500 грн, як і на українському ринку праці загалом. При цьому найвищий заробіток у вакансіях з категорії «Медицина, фармацевтика» на Work.ua пропонували таким фахівцям (крім керівних посад): ендодонтист (41 тис. 250 грн), менеджер з продажу (27 тис. 500 грн), зубний техник, медичний представник, хірург (25 тис. грн), психіатр (23 тис. 500 грн), біолог, лікар загальної практики, лікар УЗД, подолог (22 тис. 500 грн), фахівець із лазерної епіляції (22 тис. грн), завідуючий аптекою (21 тис. 500 грн), анестезіолог, ветеринарний лікар, гінеколог, гірудотерапевт, кардіолог, масажист, офтальмохірург, педіатр, сімейний лікар (20 тис. грн). Найнижчі зарплати в прибиральників (8 тис. 150 грн), санітарів (8 тис. 250 грн), асистентів ветеринарного лікаря (11 тис. грн).

Причому лише 36 % від усіх шукачів роботи в категорії «Медицина, фармацевтика» мали досвід роботи за фахом 5 і більше років. Тоді як 29 % кандидатів на посади в цій категорії не мали досвіду роботи за фахом взагалі. У 7 % шукачів досвіду роботи було менше року, у 9 % – від 1 до 2 років. Ще 19 % фахівців у категорії «Медицина, фармацевтика» мали досвід роботи за фахом від 2 до 5 років.

Це найвірогідніше пояснюється тим, що здебільшого резюме на сайті «Work.ua» розміщували молоді фахівці. Серед тих шукачів роботи в категорії «Медицина, фармацевтика», хто вказав свій вік, 65 % кандидатів було віком до 34 років включно, 18 % – 35–44 роки, 12 % – 45–54 роки, 5 % – понад 55 років.

Також треба звернути увагу на те, що 83 % від усіх шукачів роботи в категорії «Медицина, фармацевтика» – жінки (URL: <https://thepage.ua/ua/news/v-ukrayini-spravzhnij-deficit-likariv-vakansiyi-dlya-medikiv>).

Як свідчать наведені дані, сегмент українського ринку праці в категорії «Медицина, фармацевтика» за кількісними характеристикам загалом відновився до рівня свого розвитку напередодні початку повномасштабного російського воєнного вторгнення. Однак у цьому сегменті ринку праці існують серйозні структурні диспропорції, насамперед фахово-кваліфікаційного

характеру. І саме ці диспропорції перешкоджають розвитку вітчизняної медицини та фармацевтики в умовах повномасштабної війни.

Надзвичайно важливу роль наявність робочої сили, насамперед кваліфікованої, відіграє у розвитку галузей оборонно-промислового комплексу (ОПК). В українських реаліях особливого значення фактор робочої сили набуває для відносно нових галузей ОПК, де ще немає значного власне вітчизняного досвіду відповідного виробництва. Однією з таких сфер є виробництво безпілотних літальних апаратів (БПЛА) / дронів, яких на сьогодні гостро потребують Сили оборони України.

Утім, як вважає співзасновник української компанії з виробництва FPV-дронів «AirUnit» А. Штепа, під час повномасштабної війни нестача кадрів є однією з основних проблем, що перешкоджають ефективному розвитку цього напрямку вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Інша велика вада у цій сфері – недостатня підтримка від держави. Зокрема, останнім часом компанія «AirUnit» шукає інженерів через соціальні мережі, інтернет, знайомих. Єдиний інструмент пошуку відсутній. За місяць знайшли двох людей на інженерну посаду, повідомив А. Штепа. При цьому він зазначив, що Росія має розвідувальний БПЛА «Орлан», який має дальність польоту 600 км, що набагато більше, ніж в українських розвідувальних дронів. Також співзасновник компанії вважає, що Україна найближчим часом не матиме аналогічної розробки. Над «Орланом», «Ланцетом» й іншими подібними дронами працює по 2 тис. осіб, у нас такого в принципі немає», підкреслив він. І далі продовжив, що належна українська відповідь росіянам у сфері виробництва БПЛА буде тоді, коли «з'являться потужні колективи, які працюватимуть разом над спільними рішеннями» у цій сфері (URL: <https://tech.liga.net/ua/ukraine/interview/ruk-ne-stanovitsya-bolshe-pochemu-u-ukrainy-problemy-s-dronami-otvechaet-proizvoditel-fpv>).

До нестандартного принаймні часткового розв'язання проблеми дефіциту кадрів прийшли на Дніпропетровщині, де з шахт до Сил оборони України було мобілізовано понад 3 тис. осіб. І керівництво шахт наважилися допустити до підземних робіт жінок. Нині, за інформацією ЗМІ, замість мобілізованих чоловіків працює пів тисячі жінок. Але на ділянках з найтяжчими умовами працюють лише чоловіки. Жінок безпосередньо до видобутку вугілля не допускають. Вони, наприклад, працюють на ділянках, пов'язаних з обслуговуванням роботи різного технологічного обладнання (URL: <https://tsn.ua/exclusive/naslidki-mobilizaciyi-zamist-cholovikiv-500-zhinok-na-dnipropetrovshini-pochali-pracuvati-v-shahtah-2473648.html>).

У ЗМІ останнім часом повідомляють також про значний дефіцит професійних кадрів на будівельних майданчиках України. При цьому треба враховувати, що розвиток будівельної галузі має дуже велике значення не лише за умов мирного життя, а й за умов війни. Адже постійне будівництво оборонних споруд необхідне для ведення бойових дій Силами оборони України.

Водночас, як впливає з опитування девелоперів, проведеного агентством «Інтерфакс-Україна», дефіцит професійних кадрів у сфері будівництва «становить до 50 % і технічних, і робітничих спеціальностей». Як інформував директор з маркетингу City One Development Д. Новіков, «потреба в людях на будівельних майданчиках тільки збільшується, оскільки будівельний ринок поступово відновлюється, роботи тривають, обсяги будівництва нарощуються. Але війна триває, як і мобілізація до лав ЗСУ, отже, це безумовно відображається і на ринку праці». За його словами, серед найбільш затребуваних спеціальностей – зварювальники, машиністи баштових кранів і спеціалізованої будівельної техніки, альпіністи монтажники-висотники. Крім того, відчувається дефіцит рядових будівельників і різноробочих. Як повідомила виконавчий директор групи «Ковальська» О. Пилипенко, понад 70 % відкритих вакансій групи належать до робітничих спеціальностей, найбільше – бетонників, арматурників, електриків. «Сьогодні кількість робітників становить уже майже 50 %. З урахуванням загального зниження попиту цей обсяг робочої сили наразі в крихкому балансі, який може бути порушений у разі збільшення обсягів будівництва», – пояснила вона. Нестачу робочої сили відчувають і в інших будівельних компаніях.

Водночас, наприклад, компанії «Alliance Novobud», як зазначають у ЗМІ, «вдалося збільшити штат на будівельних майданчиках завдяки розширенню видів робіт, які виконують за рахунок власних трудових ресурсів. Крім того, у компанії відзначили зростання жіночого попиту на будівельні вакансії».

При цьому «опитані девелопери відзначили позитивну динаміку зміни зарплат будівельників». Так, в «Інтергал-Буд» і групі компаній «Greenville» зростання зарплат у жовтні 2023 р. оцінили в 15–20 % порівняно з весною, у групі «Ковальська» – до 25 %. Загалом забудовники очікують подальшого зростання зарплат наступного року за умови стабільної економічної ситуації (URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/946315.html>).

Таким чином, проведений вище аналіз свідчить, що, починаючи з кінця 2022 р., вітчизняний ринок праці функціонував і розвивався за умов відносної стабілізації лінії російсько-українського фронту та зростання ефективності роботи української протиповітряної / протиракетної оборони. Це позитивно вплинуло на функціонування ринку праці в Україні. Як зазначають фахівці у сфері рекрутингу, в Україні вкотре зріс розмір середньої заробітної плати, а наприкінці 2023 р. на ринку праці зросла конкуренція серед шукачів роботи. У результаті, з одного боку, спостерігається доволі високий попит на робочу силу у сферах діяльності, необхідних для життя суспільства в умовах війни, а з іншого – у сферах відпочинку та дозвілля. При цьому на вітчизняному ринку праці відчувається дефіцит висококваліфікованих працівників з ряду професій.

Результати дослідження щодо перспектив розвитку деяких сегментів українського ринку праці, проведеного в партнерстві з Т. Пашкіною, експертом з аналітики ринку праці, оприлюднила в середині жовтня 2023 р.

Європейська бізнес-асоціація. У цьому дослідженні «взяв участь 131 фахівець зі сфери управління персоналом (37 % керівники департаменту, 32 % менеджери середньої ланки, 26 % топ-менеджмент, 5 % молодший персонал). Понад 70 % учасників даного дослідження представляють міжнародний бізнес; 48 % компаній є представниками великого бізнесу, 44 % середнього бізнесу, 8 % малого бізнесу. Найбільша кількість учасників дослідження представляють оптову та роздрібну торгівлю, фінансові послуги (страхові, банківські, цінні папери), фармацевтичний сектор, спеціалізовані консультаційні послуги (юридичні, аудиторські, маркетингові, рекрутингові тощо)».

«На запитання щодо змін у 2024 р. стосовно персоналу компанії заявили про: збільшення рівня заробітної плати (72 % респондентів); збільшення кількості працівників (41 % респондентів); збільшення бюджетів на навчання та розвиток (32 % респондентів); вихід на інші ринки й пошук нових партнерів (30 % респондентів); перерозподіл функцій працівників у бік мультифункціональності (10 % респондентів)».

При цьому «65 % бізнесів планують відкривати вакансії у 2024 р. До речі, понад 80 % бізнесів не планують скорочувати чисельність персоналу (можливим є скорочення у 5 %); 93 % учасників дослідження підтвердили, що у їхніх компаніях у 2024 р. заплановано підвищення рівня заробітної плати. Важливо зазначити, що 29 % HR-фахівців (по роботі з кадрами) відмітили, що у їхніх компаніях планується збільшення рівня заробітної плати на 10–15 %; 12 % – що у їхніх компаніях планується збільшення рівня заробітної плати на 5–10 %; 10 % – що у їхніх компаніях планується збільшення рівня заробітної плати на 15–20 %; лише 2 % респондентів написали, що в компанії заплановано збільшення рівня зарплати на більше ніж 20 %» (URL: <https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny-2>).

Водночас, зазначають оглядачі ЗМІ, посилаючись на дані Національного банку, при поступовому зростанні зайнятості та збільшенні попиту на робочу силу рівень безробіття в Україні до кінця 2023 р. зменшуватиметься. Рівень безробіття у 2023 р. становитиме 19,1 % порівняно з 21,1 % у 2022 р. Як заявила Н. Колесніченко, начальник відділу аналізу реального та фіскального секторів Департаменту монетарної політики та економічного аналізу НБУ, «безробіття знижується повільно, усе ще залишаючись значно вищим, ніж було до повномасштабного вторгнення, набуває ознак структурного та ще довго перебуватиме на високому рівні».

За жовтневим прогнозом НБУ, рівень безробіття в Україні у 2023 р. становитиме 19,1 % (попередній прогноз – 19,0 %), у 2024 р. – 16,5 % (попередній прогноз – 16,9 %), у 2025 р. – 14,2 % (попередній прогноз – 14,4 %). Водночас безпекові ризики залишатимуться високими щонайменше до кінця 2024 р. і впливатимуть на відновлення пропозиції робочої сили на ринку, що призведе до стримування повернення людей, які були змушені мігрувати» (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika->

glavnaya/economy/roboti-v-ukraini-stae-vse-bilshe-yak-zminilisy-situatsiya-na-rinku-pratsi.htm).

Також оглядачі ЗМІ зазначають, що в підготовлених Кабінетом Міністрів прогнозах основних макропоказників економічного й соціального розвитку України на 2024–2026 рр. передбачено зростання заробітних плат у наступні три роки приблизно на третину, при одночасному зменшенні рівня безробіття та зниженні інфляції. «Згідно з прогнозом, середньомісячна заробітна плата працівників в Україні становитиме: 21 тис. 809 грн – у 2024 р.; 25 тис. 732 грн – у 2025 р., 30 тис. 260 грн – у 2026 р. Одночасно в країні зростатиме кількість зайнятих економічною діяльністю осіб у віці 15–70 років, а рівень безробіття населення знижуватиметься» (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4650195-zarplatni-ochikuvannia-ta-sytuatsiia-na-rynku-pratsi>).

Утім, при оцінюванні перспектив розвитку вітчизняного ринку праці у 2024 р. треба враховувати вірогідні характер і масштаби бойових дій у російсько-українській війні. Зокрема, необхідно згадати статтю Головнокомандувача ЗСУ В. Залужного в британському виданні «The Economist» про перебіг війни та ситуацію на фронті (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c25wlpq8nvqo>). Тому в експертному середовищі нині доволі поширені очікування, що наступного року війна матиме позиційний характер. Так, аналітики Інституту вивчення війни (ISW) вважають, що «у 2024 р. Україна та Росія входять у стані позиційної війни. Тобто такої війни, коли лінія фронту не зазнає значних змін за будь-якої інтенсивності боїв. Позиційна війна за своїми цілями може називатися війною виснаження» (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4650341-tupyk-chy-ataka-rf-prohnoz-viiny-na-2024-rik>).

Позиційна війна потребуватиме переведення української економіки на військові рейки. При цьому на початку жовтня цього року експерт з питань соціальної політики А. Павловський наголошував, що «перевести економіку на військові рейки – це означає, зокрема, що підприємства харчопрому роблять солдатські пайки, хліб для армії тощо. Фабрики легкої промисловості починають шити не сукні, а військову форму. Виробники сільгосптехніки виготовляють машини для саперних частин. Мають активізуватися підприємства ВПК, розпочатися масове виробництво власної української зброї: боєприпасів, мін, гармат, танків, спецтехніки, ракет, авіації. Для цього потрібні відповідні кадри. Це має відбиватися і на порталах вакансій, і на масовому попиті на представників відповідних професій. Але цього не помітно» (URL: <https://gazeta.ua/blog/60346/uryad-kazhe-mi-vstali-na-vijskovi-rejki-ale-rinok-praci-svidchit-pro-inshe>).

Однак повне переведення української економіки на військові рейки призведе до вельми істотних змін у структурі попиту на робочу силу та зарплат найманих працівників в Україні. Зокрема, значно скоротиться попит на працівників у сферах відпочинку та дозвілля, отже, і рівень оплати праці за відповідними професіями. Це, у свою чергу, означатиме необхідність

коригування наведених вище прогнозів розвитку українського ринку праці в бік більш песимістичних, стриманих оцінок щодо попиту на робочу силу, рівень безробіття та оплати праці в Україні (*При підготовці цієї праці було використано інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<https://bank.gov.ua>); Європейська Бізнес Асоціація (<https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny-2>); Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr>). – 2023. – 19, 28.10; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2023. – 16.10, 10.11; Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>). – 2023. – 8, 23.11; Кореспондент.net (<https://ua.korrespondent.net>). – 2023. – 22.12; Liga.net (<https://www.liga.net>). – 2023. – 2.10; НВ (<http://nv.ua>). – 2023. – 28.10; 10.11; ТСН.ua (<https://tsn.ua>). – 2023. – 17.12; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2023. – 2.10; Фокус (<https://focus.ua>). – 2023. – 14.11; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2023. – 6.11; AgroPortal (<https://agroportal.ua/news/ukraina/cherez-10-rokiv-rinok-praci-v-ukrajini-skorotitsya-v-pivtora-razi>); BBC. Україна (<http://www.bbc.com>). – 2023. – 2.11; Gazeta.Ua (<https://gazeta.ua>). – 2023. – 3.10; Grc Ua (<https://kiev.grc.ua/article/30386>); Obozrevatel (<https://www.obozrevatel.com>). – 16, 20.11; The Page (<https://thepage.ua>). – 2023. – 29.09; 10.10; Work.ua (<https://www.work.ua/articles/analytics/3211>).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 13 грудня 2023 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня було заслухано дві наукові доповіді.

Доповідь «Основи технології вирощування монокристалів оксидних сполук» виголосив директор Інституту монокристалів НТК «Інститут монокристалів» НАН України член-кореспондент НАН України І. Притула.

Далі доповідь «Моніторинг археологічних пам'яток України: сучасний стан та втрати в результаті воєнної агресії РФ» представила заступник директора Інституту археології НАН України член-кореспондент НАН України А. Буйських. Вона поінформувала про новий формат досліджень, запропонований науковцями інституту, та пов'язаний із моніторингом актуального стану пам'яток археології на територіях, що постраждали від російської агресії. Передовсім це деокуповані регіони й території, що не перебували в тимчасовій окупації, проте зазнали руйнувань і ландшафтних перетворень внаслідок ворожих обстрілів.

Як зазначила доповідачка, ще у 2015 р. Інститут археології НАН України розпочав роботу щодо фіксації фактів руйнації археологічних пам'яток внаслідок воєнних дій. З початком повномасштабного вторгнення російських

військ у лютому 2022 р. під загрозою опинилися тисячі пам'яток археології, особливо ті, що знаходилися в зоні безпосередніх бойових дій. Після звільнення частин Київської та Чернігівської областей від тимчасової окупації навесні 2022 р. питання археологічного моніторингу отримало цілком конкретні завдання, оскільки історичні ландшафти у цих областях зазнали серйозних втручань та руйнувань. Крім того, на рівні обговорення та консультацій розпочалася підготовча робота з визначення розмірів компенсації за пошкодження або знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок агресії Російської Федерації, до яких й належать пам'ятки археології.

Член-кореспондент НАН України А. Буйських повідомила, що у 2022 р. було створено міжгалузеву робочу групу «Archaeological Landscapes Monitoring Group», до складу якої увійшли фахівці з 20 наукових та громадських організацій (зокрема Інституту археології НАН України, Національного університету оборони України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка), і яка працює за підтримки Німецького археологічного інституту (Берлін, ФРН) та ЮНЕСКО. Вона зазначила, що руйнація та пошкодження пам'яток культурної спадщини, зокрема й пам'яток археології, є воєнним злочином і їх ретельна фіксація дасть змогу в майбутньому притягнути агресора до відповідальності в міжнародних судових інституціях.

Загалом, за словами вченої, проаналізовано стан 836 археологічних пам'яток у дев'яти областях та Автономній Республіці Крим (за супутниковими знімками). Польові дослідження проведені на 575 археологічних пам'ятках: внаслідок бойових дій пошкоджено 167 пам'яток загальною площею 6 тис. 667 кв. м, дев'ять пам'яток загальною площею 5 тис. 620 кв. м – пошкоджені будівельними роботами та 13 пам'яток загальною площею 12 тис. 526 кв. м – грабіжниками.

Група працює за такими напрямками: просвітницька робота серед бійців ЗСУ; польовий моніторинг фактів руйнації та пошкодження археологічних пам'яток та їх фіксація; створення електронної бази цих фактів руйнації та пошкодження археологічних пам'яток; надання звітів та актів щодо порушень у сфері пам'яткоохоронного законодавства України до місцевих органів влади.

За словами А. Буйських, роботи з моніторингу розпочалися в серпні 2022 р. за фінансової підтримки Німецького археологічного інституту згідно зі стипендіальною програмою, спрямованою на підтримку українських колег «Українська археологічна спадщина, що опинилася під загрозою внаслідок війни: порятунок та захист» («Ukrainian archaeological heritage, threatened by war: saving and protection»). Крім фіксації пошкоджень, за мету ставилося завдання відпрацювати методики, єдиний алгоритм дій та набуття досвіду дослідницьких робіт у нових умовах. Тоді в Інституті археології НАН України було створено спеціальну Моніторингову археологічну експедицію.

Доповідачка також зауважила, що роботи з моніторингу актуалізували появу нових археологічних пам'яток на мапі України.

В обговоренні доповіді науковий співробітник відділу Стародавньої Греції та Риму Інституту археології та етнології Польської академії наук (ПАН) доктор А. Твардецький наголосив, що археологічна спадщина України є надзвичайно важливою частиною загальносвітового культурного надбання. Саме тому захист місць археологічних розкопок і пам'яток минулого, розташованих на території України, особливо у такий важкий час, що настав після неспровокованого нападу російської федерації на Україну 24 лютого 2022 р., непокоїть усіх археологів, не лише польських. Він підкреслив надзвичайну важливість моніторингу заподіяних втрат та навчання українських солдатів діям, що сприятимуть мінімізації негативних наслідків для культурної спадщини.

Завідувач кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка кандидат історичних наук П. Шидловський повідомив про спільну роботу археологів України в складі міжгалузевої Групи моніторингу археологічних ландшафтів, ризику, з якими зіштовхуються учасники моніторингу, завдання, що стоять перед українськими археологами на сучасному етапі та в наступні десятиліття.

Директор Інституту археології НАН України член-кореспондент НАН України В. Чабай у своєму виступі наголосив на співпраці науковців-археологів з військовими та порушив питання про необхідність створення спеціального археологічного підрозділу в лавах ЗСУ за аналогією з тими, що існують в арміях країн НАТО.

Академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В. Радченко запропонував висловити подяку від імені Національної академії наук України тим військовим підрозділам, які найбільшою мірою сприяють збереженню археологічних пам'яток нашої держави.

До дискусії з цього питання також долучилися академіки НАН України В. Смолій, В. Локтев, В. Богданов, Я. Яцків, член-кореспондент НАН України В. Устименко.

Учасники засідання відзначили високу актуальність та вагомість наукових результатів, представлених цього дня в доповідях.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових та поточних питань.

Зокрема, президент Національного центру «Мала академія наук України» МОН України та НАН України академік НАН України С. Довгий виступив з інформацією «Про Доповідь для ЮНЕСКО щодо шкоди, заподіяної сектору науки в Україні внаслідок агресії Російської Федерації. Військова агресія Російської Федерації проти України. Аналіз стану в науковому секторі».

Він зазначив, що внаслідок агресії РФ перед науковим сектором України постали суттєві виклики, до яких варто віднести: пошкодження та руйнування майнового комплексу; пошкодження, знищення та розграбування наукового обладнання; зменшення кількості і міграція науковців та інженерів; зменшення фінансового забезпечення наукових установ України; зменшення

кількості наукових публікацій; зменшення кількості науково-освітніх центрів Національного центру «Мала академія наук України» МОН України та НАН України як платформи підготовки майбутніх наукових кадрів.

Доповідач наголосив, що для своєчасного реагування на ці виклики необхідно створити систему моніторингу за вказаними процесами. А для цього треба налагодити платформу отримання та оброблення інформації, що відображає динаміку стану наукової інфраструктури України за вказаними напрямками (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2023. – 13.12).

Рік 2023 пройшов під знаком 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) – найдавнішої національної наукової громадської інституції.

Товариство було засновано 1873 року як літературне Товариство ім. Шевченка у Львові з ініціативи культурно-громадських діячів Наддніпрянщини та Галичини, а 1892 року – реформоване на наукове. Воно пройшло тривалий і складний шлях та зробило неоціненний внесок у розвиток української науки та культури. Організаційною та науково-видавничою діяльністю НТШ заповнило численні прогалини в різних галузях науки (особливо в українознавстві), вплинуло на формування національної свідомості українського народу, сприяло налагодженню наукових контактів зі вченими інших країн, розвитку наукових ідей та формуванню наукових шкіл, які здобули визнання у світовій науці.

150-річчя НТШ – неординарна подія у науковому та культурному житті України. Святкові заходи з цієї нагоди тривали з 8 по 16 грудня 2023 р. та передбачали проведення сесій, круглих столів, презентацій, мистецьких виставок, міжнародних конференцій та інших форумів. Завершилося святкування Урочистою академією. Усі заходи відбувалися в змішаному форматі і до них мали змогу доєднатися усі бажаючі з України та світу.

Восьмого грудня в Києві у Великому конференц-залі НАН України відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена 150-річчю НТШ.

12 грудня – перший день ювілейних святкувань у Львові. У рамках Міжнародної наукової конференції «150 років Наукового товариства ім. Шевченка» у Львівському національному університеті (ЛНУ) ім. Івана Франка відбувся круглий стіл, під час якого презентували видання «Наукове товариство ім. Шевченка: 150 років на службі української науки та культури. Природничі науки».

Із вітальним словом до учасників звернувся проректор з наукової роботи ЛНУ ім. Івана Франка академік НАН України Р. Гладішевський. До вітальних слів долучилися голова НТШ академік НАН України Р. Кушнір та заступник голови НТШ академік НАН України І. Мриглод.

Далі науковці презентували проєкт за напрямками роботи Математично-природописно-лікарської секції (утворена 1893 р.), яка завжди була однією з тих, що визначали головні вектори діяльності Товариства упродовж останніх 130 років його історії.

Про історію створення, розвиток і наукові напрацювання Лікарської комісії усім присутнім повідомила її голова професор В. Чоп'як. Заступниця голови НТШ доктор хімічних наук Л. Бойчишин зосередила увагу присутніх на презентації наукових досліджень у галузі хімії.

У другій половині того ж дня в Інституті народознавства НАН України відбувся круглий стіл «Музейні колекції НТШ в Інституті народознавства НАН України». До обговорення цієї теми долучилися: директор Інституту народознавства НАН України академік НАН України С. Павлюк, голова НТШ в Україні академік НАН України Р. Кушнір, кандидати історичних наук В. Кушнір та О. Сапеляк, доктор історичних наук Я. Тарас, доктор мистецтвознавства Г. Івашків, член-кореспондент НАН України І. Завалій, керівник Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України кандидат мистецтвознавства А. Клімашевський. У межах круглого столу експонувалася виставка пам'яток із фондів Музею етнографії та художнього промислу та бібліотеки ІН НАН України «Музей НТШ: кризь вирви трьох воєн».

Другий день (13 грудня 2023 р.) святкових заходів розпочався ювілейним міжнародним медичним форумом «Медицина України та світу: основи, реалії та стратегічні перспективи». Захід був присвячений 150-річчю НТШ та 125-річчю Лікарської комісії НТШ, а його організаторами стали Лікарська комісія НТШ та Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького.

Участь фахівців зі США, Канади, Великої Британії, Швейцарії, Нідерландів, Німеччини, Польщі, а також провідних українських науковців перетворили цей захід на знакову подію в науковому житті України – важливий майданчик для подальшої співпраці та обміну досвідом для медиків-науковців, викладачів, організаторів охорони здоров'я, лікарів та молодих учених.

Протягом трьох днів роботи форуму проведено велику кількість тематичних пленарних засідань, симпозіумів, круглих столів, майстер-класів. Розглянуто фундаментальні медичні інновації в Україні та світі, міждисциплінарні проблеми в умовах війни, сучасні методи реабілітації, питання громадського здоров'я, фармацевтичної галузі, медичного менеджменту, цифрової медицини тощо. Презентовано книгу «Лікарська комісія Наукового товариства ім. Шевченка (1898–2023): матеріали до біографічного словника дійсних членів» (Львів, 2023).

У третій день ювілейних заходів (14 грудня 2023 р.) відбулася презентація книги «Наукове товариство ім. Шевченка: 150 років на службі української науки та культури. Гуманітарні науки» (Львів, 2023). Захід модерував голова Історичної комісії НТШ дійсний член НТШ А. Фелонюк,

який нагадав про ідею видання, критерії відбору 36 статей та особливості їх редагування.

Головними критеріями, якими керувалися редактори видання, був дисциплінарний підхід у тематиці статей. Тобто, лівова частка запропонованих авторами й відібраних редколегією текстів стосується основних наукових напрямів у галузі українознавства, що досліджувалися членами НТШ від початків його існування й до сьогодні. Наприклад, історія, мова, етнологія, літературознавство, фольклор, бібліографія, філософія, мистецтвознавство, музикознавство, географічна й економічна наука в дослідженнях членів НТШ та ін. Цим напрямом присвячено низку статей. Чверть публікацій стосуються членів Товариства, які зробили визначний внесок у його становлення, розвиток та уособлювали різні періоди його історії. Ідеться про фундаторів і засновників Товариства ім. Шевченка 1873 р., а також М. Грушевського, І. Франка, С. Томашівського, К. Студинського, І. Крип'якевича, М. Кордубу, І. Дзюбу.

На презентації з вітальним словом виступив голова НТШ академік НАН України Р. Кушнір. Про свої дослідження, опубліковані в книзі, повідомили дійсні члени НТШ: секретар Комісії семіотики соціально-культурних процесів О. Лосик, голова Літературознавчої комісії Н. Федорак, голова Комісії всесвітньої літератури та міжкультурної комунікацій ім. М. Лукаша Т. Шмігер, член Президії НТШ З. Купчинська, член Президії НТШ М. Глушко, голова Комісії фольклористики О. Кузьменко, голова Етнографічної комісії Я. Тарас, голова Географічної комісії І. Ровенчак, голова Дніпровського осередку С. Світленко. На завершення учасники презентації заслухали доповідь дійсного члена НТШ Америки В. Лопуха на тему «Українські Січові Стрільці у фотохроніці Першої світової війни та Визвольних змагань».

У другій половині того ж дня у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника відбувся круглий стіл «Бібліотека НТШ – перша національна наукова бібліотека України: перервана історія» і відкриття однойменної тематичної банерної виставки, приуроченої 150-річчю Товариства й 130-річчю його бібліотеки.

З вітальним словом до присутніх звернувся генеральний директор ЛННБ України ім. В. Стефаника кандидат педагогічних наук В. Ферштей. Голова НТШ академік НАН України Р. Кушнір у промові коротко схарактеризував історію Товариства, актуалізував проблеми його розвитку, означив вплив російсько-української війни на діяльність осередків на східних теренах України та в Криму.

У своїй доповіді генеральний директор бібліотеки В. Ферштей окреслив основні етапи розвитку бібліотеки товариства, особливості формування фонду та її читацький склад, імена фундаторів, утверджуючи тезу, що ЛННБ України ім. В. Стефаника – інституційна спадкоємниця Бібліотеки НТШ.

Того ж дня в Науково-технічній бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» відбулося пленарне засідання Міжнародної наукової конференції «150 років Наукового товариства ім. Шевченка». З вітальним

словом до учасників звернувся голова НТШ академік НАН України Р. Кушнір, який модерував зібрання.

Присутні заслухали п'ять доповідей. Першим із доповіддю «Почесні члени Наукового товариства імені Шевченка (1892–1937 рр.)» виступив голова Історичної комісії, дійсний член НТШ А. Фелонюк. Діяльність Івана Франка у Науковому товаристві ім. Шевченка стала об'єктом розгляду дійсного члена НТШ, професора М. Гнатюка. Про Етнографічну комісію як провідний науково-дослідний підрозділ НТШ у Львові (до 125-річчя її створення) повідомив дійсний член НТШ, професор М. Глушко. Проректор Львівського національного університету ім. Івана Франка академік НАН України Р. Гладишевський з нагоди Ювілею НТШ представив здобутки Львівської наукової кристалохімічної школи. Епістолярною спадщиною гетьмана Пилипа Орлика поділилася професор Варшавського університету, дійсний член НТШ В. Соболюк.

Наприкінці засідання відбувся показ фільму «Олег Романів, вчений-матеріалознавець, голова відновленого НТШ в Україні».

Заключним днем ювілейних святкувань стало 16 грудня. В Актівій залі Львівського національного університету ім. Івана Франка відбулась Урочиста академія з нагоди 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка. Учасниками урочистостей стали члени НТШ, знані українські науковці, представники державної та місцевої влади.

Під час Урочистої академії членам НТШ було вручено нагороди Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національної академії наук України. До слів вдячності за активну роботу Наукового товариства ім. Шевченка і вручення подяк та почесних грамот долучилися безпосередньо й представники місцевої влади. Зокрема, до українських науковців звернувся в. о. голови Львівської обласної ради Ю. Холод, від імені голови Львівської обласної військової адміністрації членів НТШ привітав заступник голови ЛОВА І. Собко, а з боку Львівської міської ради – заступниця Львівського міського голови з гуманітарних питань І. Кулинич.

Станом на перше грудня 2023 р. нараховується 197 дійсних та близько 3,5 тис. звичайних членів НТШ.

Ювілей 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка – знаменна подія в історії національної науки та культури. Вона засвідчила великий інтерес громадськості до славної історії Товариства та його здобутків у новітній період. Члени НТШ зробили все для того, щоб спопуляризувати спадщину своєї інституції й артикулювали її значення та роль в сучасних складних умовах українського державотворення (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інтерв'ю геолога Є. Науменка про науковий погляд на діаманти та інші коштовні камені

Як та чому «вмирають» перли й бірюза? Де в Україні є родовища дорогоцінних каменів та до чого тут ракетна промисловість? Який дорогоцінний матеріал родом із сучасного Афганістану знайшли в гробниці Тутанхамона? Які існують імітації коштовних каменів та чому на них є попит? Про все це та багато іншого розповів в ефірі науково-популярного подкасту «Головна обсерваторія» молодший науковий співробітник відділу геології Національного науково-природничого музею НАН України Є. Науменко.

Науковець повідомив, що, наприклад, алмази, (які в умілих руках перетворюються на діаманти) зустрічаються в природі дуже часто, якщо порівнювати з більшістю інших дорогоцінних каменів. Але дивним чином це не робить їх дешевими і доступними. З іншого боку, є такий мінерал, як танзаніт. В усьому світі його добувають в одному єдиному родовищі (у Танзанії). Але це не робить його захмарно дорогим.

Є. Науменко також пояснив чому взагалі мінерали стають дорогоцінними: в переважній більшості випадків для цього є цілком об'єктивні фізичні та хімічні властивості, які можна виміряти спеціальними інструментами, зокрема, блиск і твердість. Остання вимірюється за відомою шкалою Мооса, де «1» – це тальк, а «10» – це алмаз. Всі інші мінерали – дорогоцінні вони чи ні, розташовані десь між ними. Але різниця між «9» і «10» у цій шкалі – незрівнянно більша, ніж між «1» та «2».

Деякі штучні камені у промислових масштабах виробляються вже понад сто років. Такий прогрес у цій галузі зумовлений тим, що дорогоцінні мінерали використовуються не лише в ювелірній справі, але й у техніці. Причому йдеться не тільки про алмази з їхньою винятковою твердістю (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.12).*

Чому Національний науково-природничий музей НАН України є одним із найвідоміших музеїв Києва?

Про це йдеться в статті палеорнітолога Л. Горобця про Національний науково-природничий музей НАН України на освітньому порталі «КУНШТ».

Провідний науковий співробітник Національного науково-природничого музею НАН України доктор біологічних наук Л. Горобець захоплююче запрошує читачів у подорож музеєм. Чому відвідувачі частіше за все дістають смартфон заради знімків у залах зоологічного відділу? Що найбільше привертає увагу відвідувачів палеонтологічного відділу? Де знайшли житло із кісток мамутів?

Учений повідомив про такі найбільш яскраві експонати палеонтологічного відділу: житло із кісток мамутів, фрагмент шкіри та волосся мамута, скелет стеллерової корови, грицайю та інші унікальні експонати палеогенової зали.

Рештки мамута викликають неабиякий інтерес у відвідувачів, адже у них захоплива історія: «Фрагмент шкіри знайдено в Прикарпатті. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття на Галичині видобували озокерит, або, як його називали, “гірський віск”. Це складна сполука із групи нафтидів, яку використовували для виготовлення свічок. Озокеритова копальня поблизу села Старунь (сьогодні Прикарпаття) відома на весь світ як місце знахідок унікальних викопних решток. Наприкінці плейстоцену тут було озеро, заповнене густою нафтоподібною сумішшю. Необачна тварина, ступивши в озеро, залишалась там навіки. Особливий хімічний склад сповільнював гниття, тому рештки жертв озера-пастки зберегли не тільки кістки, але й м’які тканини. У жовтні 1907 року в Старуні знайшли рештки самки мамута, у якої збереглись шкіра та м’язи. Орієнтовний вік – 22–35 тис. років (озокерит сприяє збереженню, але ускладнює точне радіовуглецеве датування). Працівники копальні спершу прийняли доісторичного велета за тушу вола, і частину шкіри порубали для господарчих потреб. На щастя, знахідка швидко привернула увагу вчених. Більшість фрагментів вдалось повернути, подальші роботи здійснювались під наглядом науковців. Один із фрагментів представлено в Києві. Більшу частину шкіри можете побачити у Львові в Державному природознавчому музеї НАН України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12).

У Науково-технологічному комплексі (НТК) «Інститут монокристалів» НАН України (м. Харків) 15 грудня було відкрито ще одну лабораторію, що входить до складу відділу органічної та біоорганічної хімії.

Вона оснащена найсучаснішим обладнанням. Це, зокрема, прилади для проведення мікробіологічних та молекулярно-генетичних досліджень, серед яких ампліфікатори, шафа біологічної безпеки, центрифуги, прецизійні дозатори, ваги, морозильні камери та багато іншого.

Відкриття такої сучасної лабораторії дасть змогу науковцям ефективніше проводити комплексні дослідження, спрямовані на розробку нових протимікробних препаратів та методів молекулярно-генетичної діагностики. Колектив лабораторії може виконувати наукові роботи на дуже високому рівні, зокрема складні мікробіологічні та молекулярно-генетичні дослідження. Про це свідчить значна кількість міжнародних проектів і грантів, до яких вони залучені.

Генеральний директор НТК «Інститут монокристалів» НАН України академік НАН України В. Семиноженко у своєму виступі на відкритті лабораторії зазначив: «Це було наше планове завдання, яке ми затвердили

наприкінці 2022 року, в дуже складний для України час. Лабораторія відкриває нам нові горизонти для освоєння тематики, яка тісно пов'язана з сучасними фармацевтичними технологіями, зокрема, виробництвом ПЛР-тестів, що є для нас абсолютно новою задачею».

«Ця лабораторія значно розширить можливості щодо впровадження наших люмінесцентних барвників для розробки ПЛР-систем діагностики захворювань тварин. Крім цього, створення такої лабораторії дозволить самостійно оцінювати біоактивність лікоподібних органічних сполук, які синтезуються в НТК, та розширити галузь компетенції Уповноваженого центру з контролю лікарських засобів Держлікслужби України, створеного на базі Комплексу,» – наголосив заступник генерального директора НТК «Інститут монокристалів» НАН України член-кореспондент НАН України В. Чебанов.

Після урочистого відкриття відбулася міжвідомча нарада, на якій були обговорені перспективи майбутнього співробітництва.

Створення цієї лабораторії – це приклад вдалого поєднання власних інвестицій НТК «Інститут монокристалів» НАН України, інвестицій бізнесу та роботи з міжнародними партнерами (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12).

Науковці академії вивчають ложе Каховського водосховища

Фахівці Інституту геохімії навколишнього середовища Національної академії наук (НАН) України, Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління й Інституту водних проблем та меліорації Національної академії аграрних наук (НААН) України спільно вивчають ложе Каховського водосховища, щоб на основі геохімічних і радіологічних досліджень оцінити загальний стан ґрунтів (донних відкладень), поверхневих і підземних вод. Дослідження тривають відповідно до Програми дослідних робіт на 2023–2024 рр. «Розробка рекомендацій щодо відбудови гідроспоруд Каховського гідровузла та наповнення Каховського водосховища для забезпечення надійної експлуатації водозабору Запорізької АЕС, інших водозаборів комунального та промислового водопостачання та відновлення екологічного стану і біорізноманіття Нижнього Дніпра», яку погодило Державне агентство водних ресурсів України і схвалило Державне агентство меліорації та рибного господарства України.

Перша експедиція відбулась у вересні цього року, і дослідження показали пересічні рівні потужності еквівалентної дози (ПЕД) гамма-випромінювання. Водночас у шпурах на глибині 0,5–1,0 м він був помітно вищим, ніж над поверхнею (в середньому в 1,9 раза, максимум – у 2,6 раза). Середній фон на поверхні ложа водосховища становить 0,082 мкЗв/год, у товщі шару мулистих відкладень – 0,145 мкЗв/год, максимальний показник – 0,6 мкЗв/год. Інтенсивність альфа- та бета-випромінювання ґрунтів удвічі перевищує пересічні показники в Україні.

Науковці також здійснили численні аналізи для визначення вмісту мікроелементів (28 металів і сірки) у ґрунтах площ, які не знаходились у межах колишньої акваторії водосховища, та донних відкладеннях і показують, що за 70 років існування Каховського водосховища в донних відкладеннях, порівняно з ґрунтами, дещо знизилися (на 10–30 %) валові вмісти таких елементів, як Fe, Pb, Zr, Bi, Ba; суттєво (вдвічі-втричі) знизилися вмісти Cu та В; дещо зросли (на 10–30 %) вмісти Ti, Mn, Ni, Cd, Be, La, Yb і Ge; суттєво зросли (в півтор-два рази) вмісти Sn, W, Li та Sc; майже не змінилися вмісти V, Co, Cr, Zn, Ga, Nb, Mo, P, Y, а також S.

Згідно з результатами гідрохімічних експрес-тестів, поверхневі й підземні води на території досліджень мають дуже низьку якість і не придатні для питного водокористування. Скажімо, водневий показник (рН) в усіх, без винятку, пробах води має тенденцію до підвищеної кислотності й зазвичай виходить за унормовані межі. Мінералізація підземних вод також виходить за межі гранично допустимої концентрації (ГДК), в деяких випадках – суттєво (до 3,7 ГДК).

У листопаді – грудні 2023 р. відбулася друга експедиція для уточнення отриманих даних і виконання додаткових робіт. Польові дослідження тривали в зоні підвищеної небезпеки, де на чотирьох станціях ложа водосховища у Дніпропетровській області здійснювалося дистанційне радіаційне обстеження території за допомогою комплексу G-Smart власної розробки та БПЛА.

Ці дослідження відбулися завдяки плідній співпраці наукових установ із підрозділами Збройних Сил України, які гарантували безпеку учасників експедиції та якісну роботу на досліджуваних ділянках.

Наразі учені оброблюють одержані результати (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12).

Науковці академії продовжують вивчати українські річки, постраждалі від війни

На початку грудня 2023 р. Інститут гідробіології НАН України продовжив експедиційні дослідження басейну річки Ірпінь у межах проекту «Розробка технологій та заходів з ревіталізації річкових систем, що постраждали внаслідок російської агресії, як складова розділу 8 Планів управління річковими басейнами» за грантом Національного фонду досліджень України.

Перші комплексні натурні гідроекологічні дослідження річок басейну Ірпеня, постраждалих від російської агресії, відбулись у вересні цього року. Щоби вивчити зимові зміни у водному стоці, гідрохімічних показниках і структурі угруповань фітопланктону, фітобентосу, рослинності, макробезхребетних і риб, фахівці інституту обстежили й взяли проби на різнотипних водних об'єктах – так званих масивах поверхневих вод (МВП).

За підсумками виконання цього проекту у 2023 р. вчені повністю інвентаризували та здійснили актуальну типологію для 32-х річкових масивів

поверхневих вод і 28-ми істотно змінених масивів поверхневих вод річки Ірпінь. Завдяки двом експедиційним дослідженням – восени й узимку 2023 року – дослідники верифікували масиви та надали пропозиції Державному агентству водних ресурсів України щодо корегування відомостей про ідентифікацію та типологію масивів поверхневих вод у басейні річки Ірпінь на геопорталі «Водні ресурси України».

Науковці Інституту гідробіології НАН України обстежили й оцінили стан 32-х гідротехнічних об'єктів у басейні річки Ірпінь, з'ясувавши, що 10 із них перебувають в аварійному або неробочому стані, а чотири мостові переїзди і переходи потребують окремих біопозитивних рішень для подальшого відновлення.

Гідробіологічні дослідження засвідчили доволі високе різноманіття всіх груп водних організмів: учасники експедиції зареєстрували 229 видів водоростей, 46 видів судинних рослин і 170 видів макробезхребетних.

У басейні річки Ірпінь зафіксовано вразливі види, внесені до Червоної книги України: *Annex imperator*, *Anodonta cygnea*, *Calopteryx virgo*. У самій річці Ірпінь біля села Княжичі зареєстровано понто-каспійський інвазивний (чужорідний, не властивий для природної фауни) вид гамарид – *Dikerogammarus haemobaphes* (Eichwald), а у селі Червоне – понто-каспійські мізиди *Limnomysis benedeni Czerniavsky*.

В іхтіофауні науковці підтвердили існування 30-ти з 33-х видів риб, відомих для басейну, а ще один вид знайшли вперше. Серед червонокнижних помічено три види: *Leuciscus leuciscus*, *Alburnoides rossicus*, *Lota lota*. Крім того, дослідники зафіксували 10 видів, внесених до Резолюції та Додатку III Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі.

Як зауважують фахівці Інституту гідробіології НАН України, в нижній течії річки Ірпінь, на яку прямо вплинули бойові дії, суттєво зросла частка інвазивних видів.

На підставі виконаних восени й узимку 2023 р. досліджень біорізноманіття гідробіонтів (водних організмів) учені попередньо визначили шість масивів поверхневих вод – потенційних резерватів біорізноманіття (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 15.12*).

Інтерв'ю історика Ю. Болтрика «Таємничі пращури українців. Скіфи – чому Росія намагається вкрати їх в Україні?»

Що відомо про Скіфську державу? Як виглядали скіфи, чим відрізнялась їхня культура поховань та хто розкрадав їхні кургани? У якій області знайшли Золоту скіфську Пектораль? Про все це та багато іншого повідомив у своєму інтерв'ю в ефірі ток-шоу «Параграф» старший науковий співробітник відділу «Польовий комітет» Інституту археології НАН України кандидат історичних наук Ю. Болтрик.

Щодо російської стратегії викрадати українську культурну спадщину вчений зазначив: «Русь же намагались як ковдру вкрасти. Але все одно ж воно все тут і тому тут, власне, і строката культура, і багатошарова культура, і археологія складна, і етнографія складна. Українська етнографія для теренів Східної Європи є найбільш багатоманітною. У Росії немає з чим порівнювати».

Про скіфів як українських пращурів Ю. Болтрик зауважив наступне: «Багато хто хотів би, щоб скіфи напряду були нашими пращурами. Ну може у когось є 1/64 цих генів, у когось може 1/128. Може в когось і більше, але ж не забувайте, що тут був неймовірно багатоманітний світ. Єдині, хто має більшу спорідненість зі скіфами – на рівні троюрідних кузенів – це осетини. Там такий зв'язок: скіфи, сармати, алани, осетини. Але все одно кожне коліно мало свої відмінності і вони не є прямими нащадками» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 15.12).

Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України допомагає розвивати Одеський регіон.

Дванадцятого грудня на черговому засіданні Постійної комісії Одеської обласної ради з питань екології, природокористування, земельних відносин, адміністративно-територіального устрою, запобігання надзвичайним ситуаціям і ліквідації їх наслідків та оборонної роботи обговорили доповідну записку «Пропозиції щодо збереження та відновлення Куяльницького лиману», підготовлену в Інституті ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Одеса). Науковці цієї академічної установи – заступник директора з наукової роботи інституту доктор економічних наук О. Лайко і старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування кандидат економічних наук П. Буланович – представили наукові рішення для сталого розвитку природно-господарських екосистеми громад басейнів Куяльницького та Хаджибейського лиманів. У цих пропозиціях, зокрема, обґрунтовано економічно раціональні та соціально-економічно ефективні варіанти забезпечення поповнення Куяльницького лиману прісною водою задля відновлення і збереження бальнеологічних властивостей ресурсів лиману. Крім того, сформульовано заходи із залучення інвестицій та створення умов для комплексного рекреаційно-господарського розвитку територій басейну Куяльницького лиману на засадах консолідації та співпраці прилеглих територіальних громад.

Того ж дня у Визирській сільській територіальній громаді відбулася Стратегічна сесія з розробки Завдання на розробку Комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади. У серпні цього року науковці Інституту ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України увійшли до складу робочої групи з розробки Завдання як експерти, а на сесії представили стратегічні рішення та напрацьовані напрями розвитку громади, важливими аспектами якого є послідовність, поступовість і комплексність.

У 2021 р. Визирська сільська рада затвердила Стратегію розвитку Визирської сільської територіальної громади до 2030 року, розроблену у співпраці з Інститутом ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Всі визначені у Стратегії ключові напрями розвитку будуть враховані в Завданні та згодом слугуватимуть фундаментом проєктних рішень Комплексного плану просторового розвитку громади (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12).

Мікробіологи академії створюють ферментовані продукти харчування для оздоровлення організму

Щоденне споживання функціональних продуктів харчування, які, як постійний складник раціону людини, поліпшують склад нормальної мікробіоти, створює реальні передумови для зростання середньої тривалості життя, збереження фізичного й ментального здоров'я, народження здорового покоління. За прогнозами провідних фахівців світу в галузі харчування і медицини, у найближчі 15–20 років частка цих продуктів на продовольчому ринку перевищить 30 %, на 35–50 % витіснивши чимало традиційних лікарських препаратів.

До фізіологічно функціональних харчових інгредієнтів належать, зокрема, пробіотики та синбіотики. У відділі фізіології промислових мікроорганізмів Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України вже давно створюють спеціальні дієтичні ферментовані функціональні продукти харчування на основі пробіотичних лактобактерій, ізольованих із традиційних ферментованих продуктів і напоїв рослинного й тваринного походження, які оздоровлюють організм, а саме – сприяють корекції мікробіоти кишківника, ліпідного профілю й імунного статусу організму.

Одним з таких продуктів є пробіотичний препарат для заквашування овочів, розроблений на основі штамів молочнокислих бактерій *Lactobacillus plantarum*. Додавання корисних культур до овочів під час заквашування прискорює приготування продукту завдяки швидкому досягненню необхідного значення кислотності, поліпшує органолептичні показники, харчову цінність і подовжує термін зберігання. Так відбувається тому, що штами *L. plantarum* здатні швидко рости в овочевому середовищі та стійкі до високих концентрацій харчової солі (до 8 %).

Ще один сучасний напрям досліджень – одержання ферментованих напоїв, зокрема овочевих соків. Овочеві соки є джерелом вітамінів і багатьох інших корисних речовин. Ферментація з використанням корисних молочнокислих бактерій не лише подовжує терміни зберігання, а й збагачує овочевий сік біологічно активними метаболітами, знижує вміст вуглеводів і надає соку функціональних властивостей. Науковці відділу фізіології промислових мікроорганізмів одержали буряковий напій – сік столового буряка, ферментований відібраними штамми молочнокислих бактерій. Він

кисло-солодкий на смак (зі слабким буряковим присмаком), містить менше вуглеводів і більше деяких амінокислот, а також молочну й інші органічні кислоти, вітаміни групи В, РР, С, Е, мінеральні речовини, бетанін і пектин. Багаторічні дослідження біологічної активності бурякового напою та клінічні дослідження на добровольцях продемонстрували, що вживання 50 мл бурякового напою протягом двох тижнів позитивно впливало на загальний стан здоров'я, поліпшуючи роботу шлунково-кишкового тракту і кровоносної системи. Позитивний ефект після вживання соку спостережено за дисбактеріозів, гастритів шлунку, гіпертонії, дистрофії міокарду, гіповітамінозів С і В. Буряковий напій має антиоксидатні властивості, тож його рекомендують до лікувально-профілактичного вживання під час контакту з радіонуклідами й солями токсичних металів, а це особливо важливо у воєнний та повоєнний час. Сьогодні науковці інституту продовжують працювати над цим продуктом: вдосконалили склад бактеріальної закваски та поглиблено досліджують його біологічну активність.

Останнім часом актуальним стало підвищення поживної цінності та якості хліба, надто з погляду подовження термінів його зберігання. В Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України розроблюють бактеріальні закваски для приготування хліба, які впливають на його смак, текстуру та зовнішній вигляд, відмінний від дріжджового хліба, завдяки утворенню молочної та оцтової кислот під дією бактерій. Лактобактерії також збагачують хліб амінокислотами, мінеральними речовинами й ферментами.

Усі розробки – буряковий напій, квашену капусту і хліб, виготовлені на основі заквасок з лактобактерій, – інститут представляв на виставці виробників крафтової продукції в межах форуму «Інноваційні підходи в промисловому та крафтовому виробництві: виклики та можливості», що тривав у Києві наприкінці жовтня цього року. Науковці взяли участь у цьому заході за запрошенням Київської обласної державної адміністрації (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 19.12).*

Міжнародне співробітництво

У Великому конференц-залі НАН України 12 грудня за сприяння Програми «Підтримка громадянського суспільства в Україні» відбувся Міжнародний форум для захисту прав селян «Малі виробники на сторожі продовольчої безпеки: Декларація ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості», ініційований академічною громадськістю, організаціями громадянського суспільства, фермерами та приватними землевласниками за участі представників Польщі, Румунії, Швейцарії, Італії. Одним з організаторів цього заходу став Інститут економіки та прогнозування НАН України.

Повномасштабне російське вторгнення призвело до порушення прав українців, зокрема тих, що працюють на землі й забезпечують продовольчу

безпеку. Війна Росії проти України має катастрофічні наслідки для широких верств населення не лише в самій Україні, а й у всьому світі, породжуючи голод і нестабільність, посилюючи нерівність. В умовах гуманітарної кризи, спричиненої використанням продовольства як зброї, академічна громадськість, організації громадянського суспільства та влада намагаються віднайти рішення, котрі, крім подолання зазначених наслідків, зважатимуть на права селянина як людини, що відіграє важливу суспільну роль і має пріоритет у відновленні й розвитку нашої країни.

У 2018 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Декларацію ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Українська академічна громадськість і організації громадянського суспільства, що захищають права селян, долучилися до перемовин в ООН і посприяли голосуванню Уряду України за цей документ у Раді ООН з прав людини. Нині багато країн впроваджують положення Декларації як рекомендації щодо державної політики, навчання, а також за допомогою інформаційно-просвітницьких заходів, нової судової практики й інших дій у повсякденному житті громад.

Селяни відіграють значущу роль у продовольчому забезпеченні населення, подоланні голоду і недоїдання, запобіганні негативним наслідкам зміни клімату, збереженні біорізноманіття тощо. З огляду на це, Декларація є засадничим правовим механізмом посилення сталості розвитку продовольчих систем у контексті багатомісних викликів сучасності, зокрема й породжених повномасштабною війною, що її розв'язала Росія.

Мета міжнародного форуму «Малі виробники на сторожі продовольчої безпеки: Декларація ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості» – повернути увагу до Декларації, ознайомити суспільство та спонукати зацікавлені сторони до діалогу щодо імплементації її положень для врахування інтересів селянства у відбудові аграрного сектору, забезпечення його стійкості під час і після війни, щоби зміцнити продовольчу безпеку, підвищити добробут селян і посприяти сталому сільському розвитку. Цьогорічний форум продовжив роботу, розпочату академічною громадськістю, українськими селянами та громадянським суспільством на попередньому такому заході, що відбувся торік.

Під час вступної сесії «Важливість селянсько-фермерського укладу для повоєнного відновлення економіки України» учасників форуму привітали директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць, директор Інституту розвитку села та сільського господарства Польської академії наук доктор габілітована, професор М. Станни та народний депутат України, член Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій І. Кириленко.

Першу сесію «Декларація ООН про права селян: п'ять років від схвалення Генасамблеєю ООН» модерувала президентка Асоціації малих фермерів Румунії Р. Думінічу. Вона ознайомила учасників зі впровадженням основних положень Декларації ООН про права селян на міжнародному рівні.

У межах цієї сесії завідувачка відділу економіки і політики аграрних перетворень Інституту економіки та прогнозування НАН України член-кореспондент НАН України О. Бородіна висвітлила практичні механізми й особливості правозахисного підходу до збереження та відновлення агропродовольчої системи України в часи війни та повоєнної відбудови. Розвиткові продовольчої системи на засадах агроекології та реалізації прав людини присвятив свою доповідь керівник Міжнародної школи з агроекології «Agroecology School» А. Ферранте. Старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень Інституту економіки та прогнозування НАН України кандидат економічних наук В. Яровий зосередився на тому, як в Україні просувають і популяризують ідеї Декларації ООН про права селян. Підходу й рекомендацій Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) щодо удоступнення землі для малих землевласників, жінок і молоді стосувався виступ експерта Регіонального офісу (ФАО) у Європі та Центральній Азії М. Хартвігсена. Голова Регіонального офісу ФАО у Європі та Центральній Азії Р. Єле наголосив на значенні Декларації ООН про права селян для успішної трансформації агропродовольчої системи загалом.

Другу сесію «Продовольча безпека під час війни: виклики та можливості» модерував представник Волинської асоціації фермерів і приватних землевласників, голова фермерського господарства «Лебедія» Р. Хомич. У своїй доповіді він висвітлив актуальні питання у змінах до земельного законодавства та їхньому впливі на діяльність фермерів.

У межах цієї сесії із доповідями виступили також голова Рівненської асоціації фермерів та приватних землевласників А. Кузьмич (він привернув увагу до прав селян і фермерів на гідні засоби існування), представниця Харківської асоціації фермерів та приватних землевласників С. Гапоник (повідомила про досвід співробітництва ФАО із селянськими й фермерськими господарствами під час війни), представник Асоціації фермерів та приватних землевласників Сумщини, голова фермерського господарства «Калина» О. Бондаренко (поінформував про те, як селяни і фермери на прифронтових територіях обстоюють своє право на життя), голова фермерського господарства «Авангард» В. Бурлака (зазначив, що впровадження дотацій для малих виробників сприятиме зміцненню стратегічних позицій фермерства в посиленні продовольчої безпеки населення), голова фермерського господарства «Фортуна-2015», засновниця сімейної ферми «Скрильник» К. Скрильник (поділилася досвідом розвитку сімейної молочної ферми), голова фермерського господарства «Фрумушиха-Нова» О. Палар'єв (торкнувся диверсифікації доходів сімейної ферми для нарощування її потенціалу), перша заступниця голови Бережанської міської територіальної громади (Тернопільська область) у 2019–2023 рр. М. Лук'янова (поділилася досвідом органів місцевого самоврядування в захисті прав сільських спільнот перед викликами воєнного часу).

Третю сесію «Реалізація прав селян у повоєнному аграрному та сільському розвитку» модерував віцепрезидент Асоціації фермерів та приватних землевласників України, заступник Міністра аграрної політики та продовольства України у 2017–2019 рр. В. Шеремета. У своїй доповіді він зосередився на підвищенні потенціалу малих виробників у повоєнній відбудові української агропродовольчої системи. У межах цієї сесії доповідь виголосив також перший заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцький, який підкреслив роль Міністерства у підтримці малих виробників під час війни. Голова представництва ФАО в Україні П. Вотсьє поінформував про роль представництва в подоланні сучасних викликів і про плани підтримки українських селян і фермерів. Стратегічний радник з питань прав людини Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини (Швейцарія) К. Голей зосередився на досвіді Колумбії в імplementації Декларації ООН про права селян. Працівниця цієї ж академії, старший науковий співробітник Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України Н. Хендель торкнулася питань імplementації Декларації ООН про права селян в законодавство України. Голова Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин у 2002–2006 рр., голова Союзу українського селянства І. Томич наголосив, що просування та реалізація прав селян є запорукою продовольчої безпеки, запобігання змінам клімату, збереження земельних ресурсів України та сталості локальної економіки.

Четверту сесію модерував президент Асоціації фермерів та приватних землевласників України В. Гончаренко. Ця сесія присвячувалась аналізу того, що вдалося реалізувати за час, який минув після торішнього форуму, а також обговоренню змісту резолюції цього річного форуму та майбутнього звернення до українського уряду і міжнародних організацій.

Загалом дискусія на форумі фокусувалася на гострих питаннях початку другого етапу земельної реформи. Крім того, учасники форуму підтримали Декларацію ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, й висловилися за її імplementацію в українське законодавче поле. Фахівці також пропонують створити систему моніторингу дотримання прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, щоби захищати ці права й гарантувати їхню реалізацію, сприяти соціальній, економічній та екологічній сталості розвитку сільських спільнот і сільських територій. Ще одна пропозиція учасників форуму – законодавчо визнати селянсько-фермерський тип господарювання у сільському господарстві основою українського аграрного устрою (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 20.12).

Академія продовжує отримувати наукові прилади в межах гуманітарної допомоги від іноземних компаній

У середині червня минулого року НАН України звернулася до 14 провідних компаній-виробників наукового обладнання, розташованих в Австрії, США, ФРН, Чехії та Японії, щодо надання гуманітарної допомоги у вигляді сучасного наукового обладнання для виконання установами НАН України наукових досліджень. У жовтні 2022 р. чотири компанії – «Carl Zeiss» (ФРН), «Analytik Jena» (ФРН), «Bruker Corporation» (ФРН) і «Agilent Technologies Inc.» (США) – повідомили про можливість надання гуманітарної допомоги з переліку приладів, що їх просила НАН України.

Після проведення конкурсу між установами НАН України у лютому 2023 р. було затверджено розподіл наукових приладів між установами – кінцевими споживачами та доведено цей розподіл до зазначених фірм – виробників наукового обладнання.

Із запланованих 15 приладів станом на середину грудня 2023 р. вже надійшло 14:

- компанія «Analytik Jena» надала установам НАН України всі передбачені прилади. Зокрема, Інститут прикладної фізики отримав атомно-абсорбційний спектрометр (Atomic-Absorption Spectrometer ContrAA 700), Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського – спектрофотометр (Double-beam UV-VIS Spectrophotometer SPECORD 250 PLUS), ДУ «Інститут еволюційної екології НАН України» – спектрофотометр (Microvolume Spectrophotometer ScanDrop2);

- компанія «Bruker Corporation» надала Інституту фізики ІЧ Фур'є-спектрометр (FTIR Tensor 27 spectrometer with accessories);

- компанія «Carl Zeiss» із семи приладів вже надала шість. Оптичні мікроскопи матеріалознавчого профілю отримали: Інститут сцинтиляційних матеріалів – конфокальний мікроскоп (Confocal Laser Scanning Microscope ZEISS LSM 900 for Materials), Інститут проблем реєстрації інформації та Інститут геохімії, мінералогії і рудоутворення ім. М. П. Семененка – світлові мікроскопи (Light Microscope ZEISS Axio Imager 2 for Materials Research). Оптичні мікроскопи для наук про життя отримали: Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного – конфокальний мікроскоп (Confocal Laser Scanning Microscope ZEISS LSM 980 with Airyscan 2), Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького та Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка – світлові мікроскопи (Light Microscope ZEISS Axio Imager 2 for Life Science Research). Сканівний електронний мікроскоп із мікроаналізом (Field Emission Scanning Electron Microscope ZEISS Sigma 500VP) компанія «Carl Zeiss» планує поставити Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова в першій половині 2024 р.;

- компанія «Agilent Technologies Inc.» надала установам НАН України всі передбачені прилади. Зокрема, Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського отримав газовий хроматограф із мас-селективним детектором Agilent 6890N/5975C (CPO 6890N/5975C GCMS System), Фізико-хімічний інститут ім. О. В. Богатського – рідинний хроматограф Agilent 1100 із чотириканальним насосом, автосамплером, термостатом колонок і

спектрофотометричним детектором (CPO 1100 HPLC System with Quat Pump, Autosampler, TCC, VWD), Інститут біоорганічної хімії і нафтохімії ім. В. П. Кухаря – рідинний хроматограф Agilent 1100 із бінарним насосом, автосамплером, термостатом колонок і діодно-матричним детектором (CPO 1100 HPLC System with Bin Pump, Autosampler, TCC, DAD), Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна – флуоресцентний детектор Agilent 1100 (CPO 1100 FLD).

За дорученням згаданих компаній – виробників наукового обладнання логістичні процедури та доставку приладів до наукових установ академії – кінцевих споживачів – виконували українські компанії, які представляють їхні інтереси в Україні, а саме: компанію «Carl Zeiss» представляло ТОВ «Carl Zeiss», компанію «Analytik Jena» – ТОВ «Інтегрейтед Медикал Груп», компанію «Agilent Technologies Inc.» – компанія «Alsi Chrom», компанію «Bruker Corporation» – компанія «Tecsa LTD».

Національна академія наук України висловлює свою високу повагу та глибоку вдячність іноземним компаніям «Carl Zeiss», «Analytik Jena», «Agilent Technologies Inc.» і «Bruker Corporation» за надану гуманітарну допомогу у вигляді сучасного наукового обладнання, що є дуже вчасною, з огляду на те, що чимала частина приладного парку академії постраждала внаслідок російської агресії, яка також призвела до суттєвого скорочення в умовах воєнного стану видатків державного бюджету, раніше передбачених на підтримку фундаментальних досліджень НАН України.

Національна академія наук України також висловлює свою високу повагу та глибоку вдячність українським компаніям ТОВ «Carl Zeiss», ТОВ «Інтегрейтед Медикал Груп», «Alsi Chrom» і «Tecsa LTD» за виконану волонтерську роботу й участь у процесі надходження наукових приладів до установ НАН України, благодійно наданих іноземними компаніями-виробниками (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12*).

Наукові видання НАН України

Науковці академії підготували монографію «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023»

Нещодавно з'явилася монографія «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023», яку підготували науковці Інституту соціології НАН України. У книзі основну частину дослідження становлять узагальнення та висновки щодо масштабних і суперечливих змін у станах і соціальних процесах, в оцінках, настроях, прагненнях, політичних уподобаннях і пріоритетах громадян, що зроблені у структурних підрозділах Інституту соціології НАН України й ґрунтуються переважно на емпіричних матеріалах моніторингу за змінами у структурах і повсякденному житті населення країни у 2022–2023 рр. і проведених інтерв'ю в рамках виконання планових науково-дослідних робіт.

Видання вийшло за редакцією директора Інституту соціології НАН України члена-кореспондента НАН України Є. Головахи та заступника директора з наукової роботи доктора соціологічних наук С. Макеєва.

Бібліографічний опис видання: Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : кол. монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2023. 343 с.

Мета авторського колективу книги полягала у з'ясуванні того, як модифікується суспільство в умовах війни і наскільки точно це фіксується наявним методологічним та методичним інструментарієм. Або, інакше, якою є та нова реальність, що поступово / раптово проступила в сьогоденні, і чи мають у своєму розпорядженні дослідники набір концепцій і методів, що забезпечують отримання достовірного знання (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.12).

Нагороди та відзнаки

На початку грудня 2023 р. Литовський енергетичний інститут (Каунас, Литва) нагородив завідувача відділу плазмових процесів і технологій Інституту газу НАН України член-кореспондента НАН України В. Жовтянського за тривалу наукову співпрацю.

Церемонія нагородження відбулась у будівлі Литовського енергетичного інституту, де український гість прочитав лекцію «Експериментальне дослідження ефектів приповерхневих областей у щільній плазмі зондовим методом у дифузійному режимі роботи», а також торкнувся спільних сторінок історії України та Литви від часів Миколая IV Радзивілла «Чорного» (1515–1565) до 1990 р.

Під час цієї зустрічі член-кореспондент НАН України В. Жовтянський отримав золоту пам'ятну медаль Литовського енергетичного інституту – за довготривале партнерство. Слід зауважити, що своїми золотими та срібними медалями ця установа нагороджує людей, які суттєво доклалися до її здобутків.

Науковець академії віддавна плідно співпрацює з Литовським енергетичним інститутом, має спільні з литовськими колегами наукові публікації та розробки. Наразі член-кореспондент НАН України В. Жовтянський бере участь у виконанні українсько-литовського проекту «Дослідження плазмових ефектів в енергоефективних технологіях переробки відходів з виробництвом водню» за Програмою двосторонньої співпраці між Литвою та Україною в галузі науки та технологій на 2022–2023 рр. (вона передбачає, зокрема, програму візитів для ознайомлення з науковою тематикою лабораторій інституту і спільних експериментів в інститутській Лабораторії плазмових технологій, лекції для молодих науковців, спільні наукові публікації та спільний науковий семінар), а також у роботі

атестаційної комісії цього інституту (за що відзначений спеціальним сертифікатом на знак поцінування успішної співпраці та його численних важливих візитів у межах згаданого українського-литовського проекту).

Сердечно вітаємо лауреата з цими почесними нагородами і бажаємо йому подальших професійних успіхів! (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.12).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

О. Ауліна, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аналіз використання наративних конструкцій у межах негативного російського інформаційного впливу

У статті досліджуються стратегічні комунікації, що здійснюються з використанням наявних інформаційних ресурсів України в контексті боротьби з російськими наративними конструкціями (НК). Розглянуто підходи закордонних і вітчизняних експертів до визначення терміна «стратегічні комунікації» (СК). Здійснено аналіз використання НК у межах негативного російського впливу на інформаційний простір України. Досліджено організаційні та інші заходи, що здійснюються українськими учасниками СК у контексті протидії деструктивному інформаційному впливу з боку РФ. Наведено рекомендації з підвищення ефективності вітчизняних СК, зокрема через використання додаткових можливостей бібліотек. У дослідженні застосовано компаративний метод, методи соціології і політології, а також експертних оцінок.

Ключові слова: стратегічні комунікації, наратив, соціальні комунікації, інформаційна безпека, інформаційний простір, бібліотечно-інформаційні центри.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах широкомасштабної війни, розгорнутої РФ проти України, постійно зростає роль стратегічних комунікацій. Насамперед ідеться про потужні атаки з російського боку на інформаційний простір України, які постійно здійснюються із задіянням державних і приватних інституцій. Шляхом масованого використання наративних конструкцій, розроблених російськими політтехнологами, Кремль намагається підірвати єдність українського суспільства, щоб послабити супротив власній военній агресії.

Задля досягнення згаданої мети піддаються деструктивній критиці дії вищого керівництва України, робляться спроби дискредитувати силові структури і правоохоронні органи в очах широких верств українського соціуму й західних партнерів. Москва намагається посіяти розбрат серед вірян різних конфесій, спрямувати інформаційну агресію на культурну й політичну асиміляцію тимчасово окупованих територій України. За таких умов суттєво зростає роль заходів інформаційної протидії, що здійснюються в межах СК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало аспектів проблем, що торкаються стратегічних комунікацій, розкрито в роботах таких закордонних

і вітчизняних авторів, як Д. Верчич [1], К. Галаган [1], Д. Дубов [19], П. Корніш [3], Ж. Ліндлей-Френч [3], Б. ван Рулер [1], К. Сіраміш [1], Д. Хольцхаузен [1]. У цій царині науково-інформаційної діяльності українських бібліотечно-інформаційних центрів присвячені дослідження В. Горового [18], Ю. Половинчак [20] та ін. В. Ліпкан [6] розглядає стратегічні комунікації в контексті процесів державотворення, що відбуваються в сучасній Україні. Питання використання стратегічних комунікацій у протидії російській навалі аналізуються такими науковцями, як О. Базар [10], Б. Гудал [4], С. Корман [4], К. Лазарук А. [11], А. Третвей [4] та ін.

Сьогодні, на жаль, практично відсутні роботи, присвячені аналізу використання потенціалу стратегічних комунікацій у сфері протидії поширенню російських нарративів в українському інформаційному просторі.

Мета статті – здійснити аналіз використання потенціалу стратегічних комунікацій у контексті протидії поширенню в українському інформаційному просторі деструктивних російських нарративів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з логікою дослідження, було застосовано компаративний метод (зокрема, для порівняння різних підходів щодо розуміння стратегічних комунікацій), методи соціології і політології, а також експертних оцінок (під час дослідження сутнісних характеристик російських нарративів та протидії їм з українського боку). У результаті з'ясовано, що в умовах російсько-української війни сучасні стратегічні комунікації використовуються як дієвий засіб для вирішення багатьох завдань, що доповнюють бойові дії, або стають самостійним елементом боротьби в інформаційній сфері. У найбільш загальному вигляді СК розглядаються західними вченими як цілеспрямовані комунікації, що здійснюються суб'єктом для виконання своєї місії [1].

Так, експертами НАТО стратегічні комунікації тлумачаться як «скоординоване і відповідне використання можливостей і діяльності НАТО – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків з громадськістю, інформаційних та психологічних операцій у разі необхідності для підтримки політики Альянсу, операцій і заходів та з метою просування цілей НАТО» [2]. Європейський погляд на стратегічні комунікації здебільшого знаходить своє віддзеркалення в підходах Chatham House, де СК визначається як «система взаємопов'язаних дій на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях управління, що спрямована на досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій і виявляє ефективні методи і механізми активації та підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій» [3].

Американські експерти С. Корнан і Б. Гудал звертають увагу на такий суттєвий момент у розвитку стратегічних комунікацій, як заміна в останні десятиліття в домінуючих моделях СК монологічних компонентів на діалогічні [4]. Російські підходи до здійснення стратегічних комунікацій на перший погляд збігаються із західними. Спільним для них є розуміння СК як гранично широкої за своїм охопленням діяльності, пов'язаної з досягненням стратегічних цілей, необхідністю синхронізації дій різних суб'єктів. Проте

головна спрямованість російських СК має відверто агресивний характер. Досить часто їх кінцевою метою, крім поліпшення іміджу держави на міжнародній арені, є просування або зміна культурних (ідеологічних) цінностей у свідомості цільових аудиторій [5, с. 19–28].

На відміну від країни-нападника з українського боку відсутня агресивна спрямованість у визначенні стратегічних комунікацій. Наприклад, автор однойменного словника В. Ліпкан пропонує на теперішньому етапі історичного розвитку розглядати СК «як узгоджені та скоординовані урядом держави можливості інституціональної структури та інститутів громадянського суспільства, спрямовані на розуміння цільової аудиторії з метою створення, зміцнення, збереження та розвитку сприятливих умов для просування з урахуванням національних цінностей легітимованих національних інтересів, політики та цілей держави через використання узгоджених концепцій, стратегій, доктрин і програм, планів, тем, меседжів, смислів, наративів і продуктів, поєднані та синхронізовані з діями, можливостями, спроможностями та потенціалом усіх елементів системи державного управління» [6].

У Доктрині інформаційній безпеки України, а також у Доктрині зі стратегічних комунікацій ВКП 10-00(49).01 Збройних сил України визначено, що «стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [7]. Поряд з цим, якщо в національній Доктрині інформаційній безпеки «стратегічний наратив – спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію», то в ЗСУ «стратегічний наратив – основоположна ідея, що відображає та визначає базові принципи існування та шляхи розвитку ЗС України, характер і спрямованість внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин, на основі якої формуються напрями реалізації державної (відомчої) політики» [8].

Найбільш небезпечною в стратегічних комунікаціях Кремля є інфільтрація до інформаційного простору України деструктивних наративних конструкцій, розроблених російськими політтехнологами. Такі наративи часто спираються на міфологізовані стереотипи мислення, що вкорінювалися в колективному несвідомому ще за часів колишнього СРСР або навіть Російської імперії. НК антиукраїнського характеру використовуються, зокрема, для формування комплексу меншовартості українців, хибних уявлень про події в сучасній Україні, у самій РФ та в інших країнах, насамперед тих, з якими офіційним Києвом встановлені партнерські відносини. Згадана діяльність має системний характер і активізується під час загострень російсько-українських відносин. Поширення російських наративів здійснюється через телебачення, радіомовлення, друковані та електронні ЗМІ, інтернет-ресурси тощо, для цього використовуються як офіційні

пропагандисти, так і діячі науки і культури, представники російської громадськості, органів влади й управління [5, с. 19–28].

Російське вторгнення 2022 року супроводжувалося черговою активізацією антиукраїнських інформаційних атак, що відбувалися з використанням як нових, так і «вживаних» наративних меседжів (НМ). Одним із базових НМ російської навали стали різні варіації на тему: «Де ви були коли наших людей 8 років вбивали на Донбасі й руйнували Донецьк». У цьому випадку неозброєним оком видно намагання російських пропагандистів одразу приголомшити об'єкт впливу і виключити можливість критичного ставлення до інформації, що надається. Після цього йдуть численні перманентні фейкові вкидання, які, звісно, супроводжують використання НМ, щоб відволікти увагу й не дати змогу проаналізувати останні [9].

Певною новелою стало розкриття російських наративів у статті Т. Сергійцева під назвою «Що Росія має зробити з Україною», яка активно поширювалася російськими ЗМІ та окремими пропагандистами. Структурно це є повністю розгорнута НК з головним меседжем – «Як повністю знищити все українське». Її автор вважає, що «українізм – штучна антиросійська конструкція». Тому «дебандеризації буде самої по собі недостатньо... Денацифікація України – це і її неминуча деєвропеїзація... Денацифікація неминуче буде й деукраїнізацією», проголошує він [10]. Варто також звернути увагу на те, що для підвищення ефективності інформаційних впливів російською стороною активно застосовувалася технологія псевдо-фактчекінгу – нібито для боротьби з українською пропагандою, а по суті – для маніпулювання та заперечення фактів воєнних злочинів військовослужбовців РФ в Україні.

Такі проекти («Війна з фейками», «Цвинтар фейків» тощо) нібито спростовували поширювані українцями фейки. Проте аналіз їхнього змісту свідчить, що саме ці «українські фейки» ніколи не поширювалися в українському інформаційному просторі. Вони навмисно створювалися пропагандистами РФ, а потім ними ж і спростовувалися, щоб звинуватити Україну в поширенні дезінформації. Такі псевдо-фактчекінгові проекти російської пропаганди мають певний успіх серед іноземної аудиторії. Частина наративів стають вірулентними і поширюються багатьма мовами [11].

Для протидії поширенню в інформаційному просторі України деструктивних російських наративів з початку російської агресії в 2014 р. активізувалася діяльність зі створення державних і недержавних організацій, що включилися в протиборство з інформаційною агресією з боку РФ у контексті здійснення стратегічних комунікацій. Згадані організації викривають небезпеку російських наративних і фейкових конструкцій, здійснюють контрдезінформаційні заходи, проводять профільні наукові дослідження, а також координують зазначену діяльність.

Наприклад, 2020 р. було сформовано Управління стратегічних операцій Апарату Головнокомандувача ЗС України, яке опікується питаннями організації, координації, синхронізації та контролю за реалізацією заходів СК

у Збройних силах України, забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів стратегічних комунікацій ЗСУ, розвитку спроможностей ЗСУ з питань СК та проведення їх оцінювання [12]. Крім того, при Національному університеті оборони України ім. І. Черняховського функціонує Навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони STRATCOM. Центр здійснює підготовку й підвищення кваліфікації військовослужбовців і працівників структур сектору безпеки та оборони держави з питань СК. А також проводить наукові дослідження проблем СК у взаємодії з провідними освітніми, науковими організаціями України та держав-членів НАТО [13]. Цю ініціативу підхопити й інші інституції.

Так, у 2021 р. був створений Центр стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України. Центр здійснює науково-освітнє забезпечення підготовки зі СК співробітників СБУ, а також інших інститутів сектору безпеки і оборони та працівників органів державної влади, виробляє проактивні технології протидії інформаційно-психологічним загрозам з боку РФ, об'єднує зусилля фахівців безпекових, державних інституцій, представників громадянського суспільства у протидії російській агресії. У тому ж напрямі працюють Служба стратегічних комунікацій Головного управління Національної гвардії України, відділ інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень [14].

Активна робота з протидії деструктивному російському інформаційному впливу проводиться МЗС України, а також Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України. Останній бере участь у розбудові стратегічних комунікацій (розробка контрнарративів РФ, проведення інформкампаній, включення українських нарративів у щоденну комунікацію уряду), протидії дезінформації та формуванні стійкості до неї, регулярному інформуванні про гібридну агресію з боку Росії на міжнародному рівні, напрацюванні механізмів протидії дезінформації спільно з міжнародними партнерами [15]. Не менш активно боротьбою з дезінформацією і фейками займається Центр протидії дезінформації при РНБО України, а також численні громадські організації на кшталт «StopFake», «Детектор медіа», «VoxCheck» [16].

Крім боротьби з російськими нарративами та іншими маніпулятивними конструктами в межах СК на шпальтах друкованих і електронних видань, виступів з екранів телевізорів і участі в радіопередачах, здійснюються більш масштабні заходи, такі як, наприклад, міжнародний щорічний Kyiv Stratcom Forum (KSF). Під час роботи KSF відбувається поєднання та обмін досвідом про підходи щодо протидії гібридній агресії й побудові стратегічних комунікацій у сучасних умовах [17]. Враховуючи викладене і цілком погоджуючись із висновками В. Горового: «Інформаційні комунікації, насамперед стратегічні, управлінські структури справедливо вважають найефективнішим механізмом керування інформаційними обмінами на сучасному етапі інформатизації, який зараз характеризується постійно

зростаючим числом джерел суспільного інформування» [18], а також Д. Дубова: «На інструментальному рівні ефективна система СК – це передусім однозначна формалізована модель взаємодії відомств, їх оперативна співкоординація для утвердження певного наративу» [19], можна констатувати, що в нинішніх умовах будь-яка державна або недержавна організація в Україні, яка має змогу впливати на формування внутрішнього або зовнішнього інформаційного простору, здатна зробити свій позитивний внесок у загальноукраїнську боротьбу проти російської інформаційної агресії.

У цьому контексті треба звернути увагу на декілька важливих моментів. По-перше, вкрай необхідною є панівна роль державних установ, до компетенції яких віднесено координацію проведення стратегічних комунікацій. В іншому випадку різні суб'єкти СК можуть здійснювати інформаційні заходи, що дублюватимуть один одного або, навіть, перешкоджати їх реалізації. Це негативно позначатиметься на ефективності стратегічних комунікацій загалом. По-друге, необхідний об'єктивний аналіз наявності в кожному потенціальному суб'єкті СК реальних можливостей для участі у проведенні відповідних заходів, та їх координації в середині самого суб'єкта. Одним із потужних вітчизняних бібліотечно-інформаційних центрів є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. НБУВ має сформовану протягом багатьох десятиліть цільову аудиторію, яка постійно оновлюється та розширюється через використання бібліотекою сучасних інформаційних платформ. З цього, зокрема, складається ресурсна база НБУВ для участі в СК.

Наприклад, у контексті відповідних стратегічних комунікацій НБУВ можуть проводитися наукові конференції, семінари, круглі столи та інші заходи відповідної спрямованості. Додатковим інформаційним ресурсом є організація тематичних книжкових виставок. Крім того, НБУВ має декілька потужних інформаційних ресурсів, які більшою або меншою мірою можуть бути задіяні в СК. Ідеться про задоволення інформаційних запитів користувачів національними електронними інформаційними ресурсами та електронними ресурсами глобального інформаційного простору, організацію якісного доступу до електронних інформаційних ресурсів усім категоріям населення, а також – сприяння можливості інфотворення [20].

Беззаперечно, це стосується самовираження в інформаційній сфері, зокрема формування адекватного ставлення до спроб РФ здійснювати деструктивний вплив на інформаційний простір України. За умов російської агресії значно підвищується роль НБУВ у сприянні інфотворенню в загальнонаціональних інтересах. У структурі бібліотеки значний обсяг роботи в цій царині, зокрема виконується Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ). СІАЗ має інтелектуальний ресурс, щоб випускати декілька електронних і друкованих інформаційно-аналітичних видань, серед яких «Україна: події, факти, коментарі» і «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки». Співробітники згаданого структурного підрозділу активно використовують можливості електронних ресурсів НБУВ, на їх основі

оперативно готують якісні матеріали для подальшого оперативного реагування на інформаційні виклики та/або формування інформаційної основи сучасного національного розвитку.

Завдяки такій діяльності створюються додаткові умови для поліпшення зв'язків вищих органів влади України із суспільством і здійснення якісних стратегічних комунікацій у національному інформаційному просторі. Це має велику цінність під час російського вторгнення, яке супроводжується потужними деструктивними інформаційними впливами з РФ, спрямованими насамперед на те, щоб роз'єднати народ і владу України, і в такий спосіб знищити потужний потенціал супротиву російській агресії з боку українського соціуму.

Висновки. У результаті порівняння вищевказаних підходів щодо стратегічних комунікацій можна дійти висновку про те, що для РФ здебільшого притаманна агресивна спрямованість на просування або зміну культурних цінностей у свідомості цільових аудиторій. У той самий час Захід поступово переходить від розгляду стратегічних комунікацій у контексті суперництва в бік їх сприйняття як засобу конструктивної комунікації. Російська агресія, активна фаза якої триває з 2014 р., спонукає українські експертні й політичні кола розглядати СК, насамперед, у межах протидії деструктивному інформаційному впливу РФ, одним із важливих елементів якого є відповідні нарративні конструкції. Загальна ефективність СК підвищується у разі комплексного й системного задіяння в них потенціалу державних і недержавних суб'єктів при відповідному рівні загальної координації. НБУВ має значну ресурсну базу для участі в стратегічних комунікаціях. Співробітники профільних структурних підрозділів бібліотеки активно використовують наявні електронні ресурси, оперативно готують якісні матеріали для подальшого швидкого реагування на інформаційні виклики, а також беруть участь у формуванні інформаційної основи сучасного національного розвитку України. Водночас розробка і виконання єдиного тематичного плану НБУВ щодо участі в стратегічних комунікаціях, у разі його узгодження з відомствами, до безпосередньої компетенції яких віднесено здійснення СК, на наш погляд, могли б сприяти підвищенню ефективності стратегічних комунікацій із протидії деструктивному інформаційному впливу РФ.

Список бібліографічних посилань

1. Hallahan K., Holtzhausen D., Van Ruler B., Vercic D., Siramsh K. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007. No. 1. P. 4. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244>
2. NATO Strategic Communications Policy. NATO UNCLASSIFIED. 2009. URL: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>
3. Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. Strategic Communications and National Strategy. A Chatham House Report. September 2011. P.

4. Corman, S. R., Trethewey, A., Goodall, B. A 21st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence to Pragmatic Complexity. Consortium for Strategic Communication. Arizona State University. 2007. Report No. 0701. Pp. 4–14. URL: <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf>
5. Аулін О. Стратегічні комунікації: участь бібліотечних установ у протидії глобальним інформаційним загрозам. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 61. 2021. С. 19–27. <https://doi.org/10.15407/np.61.019>
6. Ліпкан В. Поняття і сутність стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. *GOAL*. 2016. URL: <https://goal-int.org/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikacij-na-suchasnomu-etapi-derzhavotvorennya>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>
8. Доктрина зі стратегічних комунікацій ВКП 10-00(49).01. *Ukrainian Military Pages*. 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1JAoiuD3A_XSk-O9f-2jVxcE7tEVNnguV/view
9. «Росія бажає миру», а «ЗСУ під прапорами Третього рейху»: як працює роспропаганда під час війни. *Ukrinform*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3443721-rosia-bazae-miru-a-zsu-pid-praporami-tretogo-rejhu-akpracue-rospropaganda-pid-cas-vijni.html>
10. Базар О. Державне інформгентство РФ опублікувало текст з обґрунтуванням геноциду в Україні. *IA LB*. 2022. URL: https://lb.ua/world/2022/04/04/512233_derzhavne_informagentstvo_rf.html
11. Лазарук К. «Война с фейками» та шизофашизм. Як росія створює та поширює дезінформацію. *Ін-т масової інформації*. 2022. URL: <https://www.imi.org.ua/monitorings/vojna-s-fejkamy-ta-shyzofashyzm-yakrosiya-stvoryuye-ta-rozprovsyudzhuye-dezinformatsiyu-i4680613>
12. Управління стратегічних комунікацій. *Міністерство оборони України*. 2020. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogoshtabu/upravlinnya-strategichnih-komunikacij.html>
13. В Україні функціонує унікальний навчально-науковий центр STRATCOM. *Armyinform*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/26/v-ukrayini-funkczionuye-unikalnyj-navchalno-naukovyj-centr-stratcom>
14. Центр стратегічних комунікацій Національної академії СБУ. *Academy. ssu*. 2021. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/155-pro-centr-stratkomu-centrstrategichnih-komunikacij>
15. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформації. *Smu.dsp*. 2022. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/tsentr-stratehichnykh-komunikatsii-ta-informatsiinoi-bezpekyprymkip-informuie>

16. Битва за громадську думку: як Україна воює з Росією на інформаційному фронті. 2022. URL: <https://explainer.ua/bitva-za-gromadsku-dumkuyak-ukrayina-voyuue-z-rosiyeu-na-informatsijnomu-fronti>
17. Kyiv Stratcom Forum. Український досвід стратегічних комунікацій в умовах війни. *Stratcom*. 2023. URL: <https://stratcom.online/#forum>
18. Горовий В. М. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі сучасності. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2021. № 3. С. 3–9. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004112>
19. Дубов Д. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. ДНУ ІБП НАПрН України. 2016. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf>
20. Половинчак Ю. Особливості інтерактивного простору соціальних медіа в контексте реалізації маніпулятивних технологій. *Наук. записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 5–6 (79–80). С. 183–193. 2018. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/polovynchak_osoblyvosti.pdf